

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA 1 — 2

OBSAH

<i>Jiří Švestka</i> : Základní teoretické otázky služeb v občanském právu	3
<i>Alena Winterová</i> : Žalobní právo	47
<i>Jindřich Hrdlička</i> : Civilní řízení před soudy Polské lidové republiky	73
<i>Irena Pelikánová</i> : K diskusi o hospodářském právu v sovětské právníkové literatuře	95

СОДЕРЖАНИЕ

Иржи Швестка: Основополагающие теоретические вопросы услуг в гражданском праве	3
Алена Винтерова: Право на иск	47
Индрижих Грдличка: Гражданское судопроизводство Польской Народной Республики	73
Ирена Пеликанова: К дискуссии о хозяйственном праве в советской юридической литературе	95

INHALT

<i>Jiří Švestka</i> : Grundlegende theoretische Fragen der Dienstleistungen im bürgerlichen Recht	3
<i>Alena Winterová</i> : Das Klagerecht	47
<i>Jindřich Hrdlička</i> : Das Zivilverfahren vor den Gerichten der Polnischen Volksrepublik	73
<i>Irena Pelikánová</i> : Zur Diskussion über das Wirtschaftsrecht in der sowjetischen juristischen Literatur	95

TABLE DES MATIÈRES

<i>Jiří Švestka</i> : Questions théoriques fondamentales des services dans le droit civil	3
<i>Alena Winterová</i> : Le droit d'action	47
<i>Jindřich Hrdlička</i> : La procédure civile devant les tribunaux de la République populaire polonaise	73
<i>Irena Pelikánová</i> : A propos de la discussion sur le droit économique dans la littérature soviétique	95

1979

1979

1979

1979

1979

1979

1979

1979

1979

1979

1979

1979

Základní teoretické otázky služeb v občanském právu

JIRÍ SVESTKA

Služby v občanském právu (též občanskoprávní služby, resp. služby v občanskoprávním smyslu) tvoří v čs. socialistickém občanském právu, jmenovitě v rámci závazkového (obligačního) práva, *zvláštní občanskoprávní institut*, který je zákonodárstvím upraven v části IV občanského zákoníku.¹⁾

Institut služeb tvoří *soustava občanskoprávních norem* obsažená zejména v §§ 222–238, jejichž předmětem úpravy je *zvláštní — svou povahou však stejnorodý (homogenní) — druh společenských směnných vztahů* (důsledek historického procesu vnitřní diferenciaci tohoto druhu společenských vztahů upravovaných jednotně do určité doby občanským právem v širším smyslu a vedoucí přirozeně i k diferenciaci v rámci současných občanskoprávních institutů).

Stejnorodnost tohoto druhu společenských směnných vztahů vyplývá z jejich *ekonomické podstaty*. K objasnění této ekonomické podstaty je třeba stručně uvést toto:

Služby tvoří ve smyslu známé Marxovy myšlenky — dále rozpracované politickou ekonomikou socialismu²⁾ — *užitečné výsledky (efekty) lidské práce*.

¹⁾ Pojem služeb je však v teorii i v praxi občanského práva užíván i v dalších významech, a to ve smyslu jednak *zvláštního závazkového občanskoprávního vztahu*, jednak *předmětu (objektu) tohoto zvláštního závazkového občanskoprávního vztahu*, vznikajícího mezi socialistickými organizacemi a občany ve společenské oblasti upravené částí IV občanského zákoníku.

²⁾ Srov. K. Marx: Kapitál, I, SNPL, Praha 1954, str. 200, 212; též autor: Teorie o nadhodnotě, I, SNPL 1958, str. 412 a násl.; z čs. ekonomické literatury srov. zejména A. Kerner: Úloha služeb za kapitalismu, SNPL, Praha 1964; též autor: Vědeckotechnická revoluce a rozvoj služeb, Praha 1976; J. Barvík a kol.: Politická ekonomie socialismu, SPN, Praha 1977; zvláště však Ekonomika služeb v rozvinuté socialistické společnosti. Sborník referátů I. mezinárodní konference ve Smolenicích, vydal Ekonomický ústav ČSAV, Praha 1977.

Dlužno ovšem uvést, že názory na vymezení pojmu služeb, jejich třídění (např. na produktivní a neproduktivní, řazení určitých činností mezi služby placené a neplacené apod.) nejsou v politické ekonomii socialismu zatím zcela jednotné.

Tyto užitečné výsledky (efekty) lidské práce jsou v socialistické společnosti za účelem uspokojování různých potřeb spotřebovány buď prostřednictvím výrobků — *hmotných spotřebních předmětů* (tzv. věcné služby jako např. typicky opravárenské služby, prádelny, čistírny atp.) anebo *formou bezprostředního působení na fyzické či duševní vlastnosti člověka* — občana (tzv. osobní služby jako např. typicky služby holičské a kadeřnické, rekreační, ubytovací, přepravní atp.).

V této souvislosti vzniká, mj. jedna z otázek, která má význam i pro zkoumanou oblast socialistického občanského závazkového práva a jež svého času byla v čs. občanskoprávní literatuře předmětem sporu. Jde konkrétně o otázku, zda mezi služby, resp. mezi společenské vztahy spjaté s poskytováním služeb lze zahrnovat i obchod — obchodní činnost.

Pokud je ze soudobé obchodní činnosti izolován pouze samotný prodej a koupě, neboli jinak řečeno zprostředkování převodu výrobku prodávajícím do vlastnictví kupujícího, je možno souhlasit s názorem, že samotný prodej a koupě věci nelze považovat za službu v ekonomickém smyslu.³⁾

Na druhé straně je však třeba v této souvislosti upozornit na některé další skutečnosti, které nelze přehlížet. Nesporné je, že prodej a koupě, neboli zprostředkování převodu výrobku prodávajícím do vlastnictví kupujícího, tvoří významnou obsahovou součást, resp. hlavní cílové určení obchodní činnosti (prodejem a koupí je totiž zabezpečován převod výrobku ze sféry oběhu do sféry spotřeby). Zároveň však v důsledku prohlubující se společenské dělby práce, jakož i z některých dalších ekonomických a sociálních faktorů (srov. např. růst platební a kupní schopnosti občanů, zvýšení prodeje výrobků s delším cyklem spotřeby, technická složitost prodáváných výrobků, stoupající náročnost trhu i zákazníků, mj. i co do požadavku komplementárnosti, různé organizačněprovozní zřetele sledující princip hospodárnosti atp., zejména však úsilí o co největší zkvalitňování procesu uspokojování významné části osobních potřeb občanů) nelze obchodní činnost zdaleka omezovat pouze a toliko na uskutečnění prodeje a koupi. S obchodem se postupně stále více počala z funkčního hlediska prolínat v integrální celek řada činností, které již typické znaky služeb v ekonomickém smyslu vykazují. Tento jev je zvláště příznačný pro soudobou moderní obchodní činnost uskutečňovanou zejména v obchodních, resp. ve společenských střediscích provozovaných k tomu speciálně zřízenými socialistickými organizacemi. Lze proto říci, že služby spjaté s obchodem (obchodní služby) se dnes stávají — bez ohledu na jejich některá tradiční spojení — *funkčně integrální součástí moderní obchodní činnosti jako jednoho celku*. Je přitom ovšem přirozené, že obsah a rozsah těchto činností funkčně úzce spjatých s obchodem se v závislosti na různých ekonomických i společenských podmínkách měnil a mění. Tak např. některé z těchto činností v dů-

3) Tuto stránku věci např. akcentoval názor, který se objevil již v připomínkovém řízení k návrhu občanského zákoníku z r. 1964. S tímto názorem — podrobněji rozvedeným a argumentovaným v čs. literatuře — se lze setkat i později v učebnici občanského práva, sv. II, 1964, str. 165 (právě tak je tomu i ve vydání této učebnice z r. 1974, sv. II, str. 120).

sledku pokračujícího výrobního a technického pokroku již zanikly (např. část z nich, jako např. balení, označování zboží pro informaci spotřebitele aj., z toho důvodu, že byla přenesena do finální fáze výroby; část, jako je tomu u samoobslužných prodejen, zase naopak proto, že byla přenesena přímo na samotného spotřebitele.⁴⁾

Takovýmito činnostmi vykazující znaky služeb a tvořící součást celkové moderní obchodní činnosti jsou např. soudobé formy vystavování výrobků určených k prodeji a podporující jejich rozšířenější odbyt, poskytnutí možnosti zákazníkovi, aby srovnáním (co do vzhledu, technických vlastností atp.) výrobků různé provenience mohl lehčeji uskutečnit jejich správný výběr, informování spotřebitele o funkci i možnostech efektivního využití předmětů určených k prodeji, včetně jejich předvádění, různé formy poradenské služby (např. poradenství bytového architekta, technické poradenství atp.), uzpůsobení zboží konečné spotřebě neboli bezprostřední dokončení výrobního procesu (srov. např. polotovary, mletí kávy atp.), dárková služba, úprava a dohotovování rozpracovaných konfekčních oděvů, střižová služba při prodeji metrového zboží (určená zejména těm, kdo mají šicí stroj), rozvoz, dovážka či rozvážka zakoupených výrobků atp. Význam těchto, resp. i některých dalších činností tohoto druhu, které natolik úzce prolínuly s vlastním prodejem a koupí, že se staly funkčně integrální součástí soudobé obchodní činnosti jako celku, vzrůstá zvyšováním počtu obchodních středisek, resp. dnes již zaváděných společenských středisek (rozšířenější náplň obchodních středisek).⁵⁾

Tento jev zkoumaný na případu obchodní činnosti je projevem určité *vývojové sociální tendence*, mající svůj základ v pokračujícím prohlubování společenské dělby práce, jakož i v některých dalších ekonomických a sociálních činitelích a spočívající v tom, že se *některé ekonomické činnosti z funkčního hlediska zákonitě podmiňují, navzájem prolínají a tak vytvářejí určitý funkční integrální celek*.⁶⁾

Navíc v podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti se tyto ekonomické činnosti, což je zvlášť patrné právě na obchodě, prolínají i s dalšími funkcemi politickými, kulturními a sociálními, a tak vytvářejí *celky (komplexy) nové kvality* (tato nová kvalita se mj. projevuje i v novém vztahu provozovatelů těchto činností k občanům jako spotřebitelům, jak o tom ostatně bude řeč v celém dalším výkladu).

⁴⁾ K tomu srov. blíže V. Rulf: Služby v ekonomice oběhu spotřebního zboží, cit. sborník v pozn. č. 2, str. 317; též autor: Obchodní střediska, Merkur, Praha 1978, str. 18 a násl.

⁵⁾ Není rovněž bez zajímavosti, že někteří ekonomové — zastánci tzv. třísektorové teorie (primárního — I, sekundárního — II a terciárního — III) vymezují posléze uvedený terciární sektor (terciary industry, resp. service industry) velmi široce a zahrnují do něj všechny ostatní činnosti nepatřící pod sektor I a II, neboli — což nás z hlediska zkoumaného tématu zajímá — obchod i ostatní služby. Hovoří prostě o tom, že produkty tohoto terciárního sektoru jsou *služby*.

⁶⁾ Tuto tendenci lze mj. dokumentovat i na službách veřejného stravování, kde se úzce podmiňuje a prolíná činnost výrobní, vlastní prodejní činnost i činnost obslužná, a kde tudíž vymezit nějaké přesné hranice těchto jednotlivých činností je velmi obtížné.

Všechny výše uvedené ekonomické skutečnosti vytvářejí *určitý jednotný základ, resp. řečeno jinak, sblíží podstatu společenských vztahů vznikajících při obchodní činnosti s podstatou společenských směnných vztahů spjatých s typickými službami*. Tím je již v samotné ekonomice — vedle ještě širší ekonomické báze, kterou v obojím případě tvoří existence směnných vztahů založených na zbožněpeněžních kategoriích — vytvořen základ i pro *širší chápání (konceptu) služeb v občanském právu*.

Pro toto širší pojetí služeb v občanském právu však hovoří i *další důvody*.

Společenské vztahy spjaté jak s výše chápanou obchodní činností, tak s poskytováním typických služeb (kteréžto činnosti jsou v obojím případě zajišťovány socialistickými organizacemi, které jsou k tomuto účelu speciálně zřizovány) směřují v rámci celospolečenského plánovitého řízení *funkčně jednotnému cíli*, tj. ke stále lepšímu uspokojování osobních potřeb občanů jako spotřebitelů a tím k zabezpečování a k dalšímu rozvoji jejich životní úrovně, jakož i prohlubování jejich socialistického způsobu života. Za této situace se stává nezbytným úkolem celé právní nadstavby — v daném případě občanskoprávní úpravy — *příspěť v komplexu ostatních společenských prostředků svými specifickými nástroji, tj. adekvátním zakotvením občanských práv a právních povinností (včetně právních záruk) neboli právního postavení příslušných subjektů k dosažení tohoto cíle*. V občanskoprávní oblasti to konkrétně znamená stanovit *jednotně jak pro socialistické organizace — a to bez zřetele k tomu, jde-li o provozovatele obchodní činnosti či typických služeb — tak pro občany v podstatě stejná základní práva a stejné základní povinnosti*. I tato skutečnost, která se promítá již do samotné občanskoprávní oblasti a jejich specifických potřeb a úkolů, hovoří rovněž pro širší pojetí (konceptu) služeb v občanském právu.⁷⁾

Z této myšlenky — jak vyplývá z důvodové zprávy části IV — vyšel i občanský zákoník z r. 1964 (tento základní občanskoprávní předpis navíc přihlédl i k nezanedbatelným legislativnětechnickým zřetelům, jako je např. hledisko přehlednosti a jasnosti úpravy, legislativní úspornosti atp.) a zakotvil v §§ 222 an. i *v základním občanském zákonodárství širší pojetí služeb, jakožto významnou část socialistického závazkového občanského práva*.⁸⁾

Na základě všech výše uvedených výkladů lze dospět k závěru, že *společenské směnné vztahy spjaté s obchodní činností i s poskytováním typic-*

⁷⁾ K širšímu pojetí služeb v čs. občanskoprávní teorii srov. v poslední době K. Knap: Některé obecné otázky právní úpravy služeb podle OZ, Socialistická zákonnost 5/1976.

V sovětské literatuře stejně soudí např. A. Ju. Kabalkin: Rol graždanskogo regulirovanija sfery obsluživanja, SGiP č. 4/1976, str. 18, 19. I tento autor se přimlouvá za širší pojetí služeb (v podstatě stejné, jako je zastává platný čs. občanský zákoník, tj. včetně prodeje v obchodě, pojištění, vztahu k peněžním ústavům) a doporučuje, aby i legislativně byly v rámci závazkového práva upraveny speciálně a konkrétně smlouvy o poskytování služeb. Podle názoru tohoto autora by tato speciálnější a konkrétnější legislativní úprava „nahrazující dosavadní obecnou a abstraktní úpravu“ mj. přispěla i k účinnější ochraně majetkových práv občanů.

⁸⁾ S užším legislativněprávním pojetím služeb, tj. konkrétně bez právní úpravy obchodu — obchodní činnosti, se lze setkat v občanském zákoníku NDR z r. 1975.

kých služeb a upravené s ohledem na své určité shodné rysy společně v občanskoprávní nadstavbě zvláštním institutem služeb (jmenovitě zejména v občanském zákoníku v § 222 an.) v rámci závazkového občanského práva, nabývají podobu zvláštních majetkových závazkových (obligačních) právních vztahů spjatých s opětujičím se poskytováním věcných plnění, výkonů či jiných plnění mezi socialistickými organizacemi a občany na základě jejich rovného právního postavení a s funkčním určením přispívat k náležitému uspokojování významné části osobních, tj. hmotných a duchovních potřeb občanů jako individuálních spotřebitelů.

Z tohoto vymezení je patrné, že jde o společenské vztahy, které svým předmětem právní úpravy (majetkové vztahy), metodou právní úpravy (rovné právní postavení objektů) i funkčním zaměřením (uspokojování významné části osobních potřeb občanů) spadají z *teoretického hlediska do výměru společenských vztahů tvořících předmět úpravy občanského práva.*⁹⁾

Zvláštnost postavení těchto majetkových závazkových (obligačních) právních vztahů vyplývá v soudobých podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti, která je založena na zespolečenštění výrobních prostředků z těchto skutečností: Jednak z *celospolečensky* — a v souladu s vědeckotechnickým pokrokem — řízeného *uspokojování zkoumané části osobních potřeb občanů k tomu speciálně ustanovenými socialistickými organizacemi* (srov. čl. 11 odst. 3 a čl. 13 odst. 2 ústavy, jakož i čl. IV OZ) formou poskytování věcných plnění, výkonů či jiných plnění, jednak z *prin-*

⁹⁾ Srov. k tomu podrobněji J. Švestka: Několik úvah nad občanským právem v období výstavby rozvinuté socialistické společnosti, AUC — Iuridica č. 3/1978.

¹⁰⁾ Tuto vazbu individuálního a společenského, která respektuje organické včlenění (nikoli pohlčení) individuálních spotřebitelských zájmů občanů do makroekonomického a makrosociálního celku s cílem uspokojovat konkrétní potřeby občanů za *optimálních podmínek*, nelze nikdy ztrácet ze zřetele ani v této významné společenské oblasti upravované občanským závazkovým právem. (Proto je třeba z principiálního hlediska odmítat soudobou buržoazní ideu ekonomicky nereálné „suverenity“ občana jako spotřebitele, která chce pouze z třídně ideologického hlediska zastříti, že občan v kapitalistických podmínkách v plné míře zatěžuje spotřebitelské riziko a že občan jako spotřebitel se v podmínkách monopolistické konkurence a honby za maximálním ziskem stává — vzdor zdůrazňování jeho spotřebitelských zájmů teoriemi marketingu — pouze manipulovatelným subjektem.) Úsilí o vytváření optimální varianty této vazby individuálního i společenského i v této oblasti konkrétně znamená nepřeceňovat ani individuální zájmy občanů (a tím umožňovat jejich protisociální, úzce konzumní postoje), ani špatně chápat a hodnotit zájmy společnosti (např. přehlížet oprávněné individuální zájmy občanů, neopodstatněně vydávat skupinové zájmy za zájmy celospolečenské apod.). Zkrátka v podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti není — na rozdíl od soudobých buržoazních společností — ani oblast zkoumaných občanskoprávních služeb místem stálých antagonistických rozporů mezi stranami prosazujícími izolovaně a vůči sobě navzájem cize své úzce individuální či skupinové zájmy. (Podstatu této problematiky se v podobném základním smyslu snaží např. v polské literatuře vystihnout i E. Letowska: Problematyka ochrony konsumenta v PLR, PAN — Studia prawnicze, Zeszyt 1 [55], z r. 1978, str. 7 a násl.)

Tím ovšem nemá a nechce být řečeno, že zkoumaná oblast služeb je v současné socialistické společnosti *prosta jakýchkoli neantagonistických střetů* (o tom viz podrobněji dále zejména v souvislosti s odpovědností za různé druhy újmy, jako je např. prodlení, vady a škody vznikající v souvislosti s poskytováním služeb).

cipu spolupráce, součinnosti a pomoci těchto subjektů usilujících v rámci svých práv a povinností společně (nikoli tedy jako navzájem cizorodé subjekty) o naplnění sledovaného cíle významného z hlediska jak jejich individuálních (skupinových) zájmů, tak i rozhodujícího celospolečenského zájmu.¹⁰⁾

2. Takto charakterizovaný druh zvláštních občanskoprávních vztahů, vznikajících při poskytování služeb, má přirozeně *četné vazby a návaznosti* i na řadu dalších druhů společenských vztahů. Z nich jsou významné zejména vazby: Jednak na společenské vztahy ve sféře národního hospodářství, kde dochází k jednotě hospodářského řízení a organizování (tzv. vertikální stránka) i specifické hospodářské činnosti mezi socialistickými organizacemi (horizontální stránka) za účelem splnění cílů stanovených při využívání socialistického majetku národohospodářským plánem neboli na *hospodářskoprávní vztahy*, jednak v oblasti organizace společenské práce neboli na *pracovníprávní vztahy*. Všechny tyto společenské vztahy jako integrální součásti celospolečensky řízeného celkového hospodářského procesu souvisejí a navzájem se ovlivňují. Proto i jejich právní úpravy musí být — při zachování jejich zvláštností — navzájem koordinovány.

3. Občanskoprávní úprava služeb nesleduje cíl právně petrifikovat nějaké samoučelné uspokojování části individuálních potřeb občanů vedoucí k hromadění a fetišizaci hmotných — materiálních statků (buržoazní koncepce a nazírání tzv. konzumní společnosti), tím méně pak právně zabezpečovat dosahování nějakých maximálních zisků. Této občanskoprávní úpravě jde o to *přispívat* v rámci celospolečenského plánovitého řízení (uskutečňovaného nástroji ekonomickými, politickými i jinými, jako jsou např. kvalifikované obchodní a jakostní inspekce, státní zkušebnictví, testování, právě tak jako formami přímé aktivní účasti občanů v příslušných orgánech NV, spotřebitelských radách atp.) *specifickou cestou adekvátně zakotvených občanských práv a právních povinností, včetně občanskoprávních záruk ochrany těchto práv i zabezpečení jejich účinného uplatňování*, k plynulému (bezporuchovému) a zároveň kulturnímu poskytování služeb, včetně respektování hlediska racionality při uspokojování potřeb,¹¹⁾ k řádné, jasné a úplné informovanosti občanů (včetně pravdivé, nezkrácené a seriózní reklamy nevedoucí v důsledku použitých psychologických prostředků k újmě občanů jako spotřebitelů — srov. i § 119a HZ), která by jim umožňovala rozhodování, k souladu a hospodářské rovnováze mezi kvalitou služby a její cenou, včetně zamezování jednostranného zvyšování cen, k zajištění potřebných užitných hodnot, včetně upotřebitelnosti předmětů plnění, k řádnému zabezpečení (ať formou údržby či oprav) dlouhodobější životnosti některých hmotných spotřebních předmětů, k zabránění škod na zdraví či majetku, resp. v případě způsobení škod, k jejich účinné ná-

¹¹⁾ V. Sova: Životní úroveň a její plánování, Svoboda, Praha 1978, str. 102, k tomu přílehlavě píše: „... pojem rozumné potřeby nechápeme jakožto rozumné omezování a uskrovnování se, nýbrž jako respektování určitých objektivních zákonitostí ve vývoji potřeb, jejich poznávání a využívání k tomu, aby byl zabezpečen stále všestrannější rozvoj všech lidí.“

pravě atp. Tím vším tato občanskoprávní úprava služeb napomáhá k vytváření celkových podmínek pro optimální uspokojování osobních potřeb občanů (včetně zabezpečení jejich náležité ochrany čelící poškozování jejich práv a oprávněných zájmů) a v důsledku toho k všestrannému mnohorozměrnému — a o to významnějšímu, že vlastně u většiny občanů každodenně realizovanému — uplatňování všech občanů jak v zájmu jejich osobního rozvoje, tak v zájmu socialistické společnosti jako celku.

Jak tedy patrně, občanskoprávní úprava služeb se tak organicky a nezastupitelně včleňuje do systému komplexních společenských opatření, která již od předvýrobního procesu, ve výrobě, řádným zabezpečením všech dodávek služeb v dostatečném množství, skladbě sortimentu, řízenou péčí o jakost poskytovaných služeb atp., zajišťují (garantují) společensky uznávaná práva a zájmy všech občanů jako spotřebitelů v duchu principu „caveat societas“ a jež zároveň v případech nastalé konkrétní újmy na straně jednotlivých občanů jako spotřebitelů vytvářejí i předpoklady pro jejich účinnou individuální subjektivní ochranu (princip „caveat emptor“).¹²⁾ Tím se vytváří společensky jednotný a zároveň účinně (efektivně) působící systém ochrany občanů jako spotřebitelů. Lze to říci i tak, že takto široce a zejména komplexně chápaná ochrana občana jako spotřebitele (nikoli tedy zúžená pouze a toliko na určitou konkrétní nápravu újmy vzniklou jednotlivému spotřebiteli) se v současných podmínkách stává celospolečenskou záležitostí.

V důsledku tohoto specifického a nezastupitelného poslání občanskoprávní institut služeb přispívá v souladu s celospolečenskými požadavky (srov. závěry XV. sjezdu KSČ i Směrnice pro hospodářský a sociální rozvoj ČSSR v letech 1978—1980; srov. též usnesení ÚV KSČ z května 1977 o uspokojování hmotných potřeb obyvatelstva a směry dalšího rozvoje vnitřního trhu) důležitým podílem k zabezpečení všestranně vyvážené životní úrovně občanů (včetně reprodukce dalšího rozvoje jejich pracovní síly i celkové osobnosti, vytváření podmínek pro rozšiřování jejich volného času i jeho účelného — racionálního využívání, k usnadnění a snížení rozsahu domácích prací, nezbytnému zejména v důsledku růstu zaměstnanosti žen atp.), právě tak jako k dalšímu rozvíjení jejich socialistického způsobu života jako uvědomělých členů společnosti. Tím vším ve svých konečných důsledcích tento institut napomáhá k dalšímu upevňování a prohlubování sociálních a životních jistot občanů, a stává se i předpokladem jejich prohlubující se aktivity, iniciativy a vůbec celkové společenské angažovanosti.

¹²⁾ V socialistické společnosti se tak v důsledku její podstaty i cílů principy „caveat societas“ a „caveat emptor“ navzájem nerozlučně prolínají.

¹³⁾ V práci L. Rendoš a kol.: Rozbory hospodárskej činnosti obvodných podnikov, SPN, Bratislava 1976, str. 123, se mj. píše: „... pri raste životnej úrovne obyvateľstva u nás možno o službách povedať, že sa v budúcnosti prejaví ako najprogresívnejšia zložka rastu spotreby obyvateľstva...“ Na inom mieste této práce (str. 124) se píše: „... ve vývoji služeb se prejavujú tieto tendencie: Služba rastie rýchlejšie ako maloobchodný tovar obchodu; objem služeb v prepočte na jedného obyvateľa stále rastie...“

Uvází-li se nebývale pokračující rozmach služeb v podmínkách spojení vymožeností vědeckého pokroku (spjatého s postupujícím procesem inovací) s přednostmi socialistického společenského zřízení,¹³⁾ včetně stále více se rozvíjejícího trendu uspokojování osobních potřeb cestou některých druhů typických služeb, aniž by zároveň docházelo k zakoupení výrobků (tzv. ekonomická substitute) a v důsledku všech těchto skutečností stále více rostoucí vliv služeb na zabezpečení a další zvyšování životní úrovně občanů i formování socialistického způsobu života jako vyspělých členů společnosti (srov. s tím spjatou problematiku tzv. společenské efektivnosti), lze dosavadní obecný výklad uzavřít takto: *Občanskoprávní instituce služeb přispívá — a to v podstatě každodenně — k aktivnímu ovlivňování důležitých pracovních a vůbec životních podmínek občanů, čímž v rámci celkového plánovitě řízení a usměrňování sociálních procesů plní v podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti významnou úlohu nejen z hlediska individuálních zájmů jedinců, nýbrž i v zájmu společnosti jako celku (zásadní souladnost zájmů individuálních s rozhodujícími zájmy společnosti). Tuto myšlenku lze vyjádřit i tak, že všestranný rozvoj a plné pracovní a vůbec životní uplatnění občanů, k čemuž v socialistickém společenském systému přispívají významnou měrou v rámci veškerých služeb i služby upravované socialistickým občanským závazkovým právem, se stává nejen cílem společnosti, nýbrž zároveň nezbytnou podmínkou dalšího rozvoje společnosti samé (srov. zejména další zdokonalování společenské výroby).*

3. Typickými službami ve smyslu občanského práva, které z teoretického hlediska vykazují co do předmětu, funkce i metody úpravy *všechny náležitosti (znaky) společenských vztahů upravených občanským právem* neboli občanskoprávních vztahů jsou v první řadě jednotlivé typy služeb upravené výslovně v hlavě II—XI čtvrté části občanského zákoníku. Konkrétně jde o prodej v obchodě, půjčování věcí, zhotovení věci na zakázku (ať věci movité či nemovité), opravu (odstranění vady, následky poškození či účinky opotřebení) a úpravu (změna povrchu věci či jejich vlastností) věci, obstaravatelské služby, přepravní služby atp.

Avšak i některé další služby upravené ve *zvláštních právních předpisech, tj. mimo rámeček občanského zákoníku*, mohou mít za předpokladu, že splňují všechny výšeuvedené náležitosti (znaky) povahu služeb ve smyslu občanského práva. Takovými službami jsou např. služby poskytované socialistickými organizacemi občanům podle zvláštních právních předpisů o elektrizaci, plynárenství, spojích, atp.

V neposlední řadě za služby ve smyslu občanského práva je třeba považovat i ty služby, které sice *nejsou výslovně upraveny ani v hlavě II—XI občanského zákoníku, ani v některém ze zvláštních právních předpisů, jež však vzdor tomu splňují z teoretického hlediska všechny výšeuvedené náležitosti (znaky) kategorie občanskoprávních služeb*. Jedná se o část tzv. osobních služeb, jako jsou např. služby kadeřnické, holičské, kosmetické, fotografické, atp., právě tak jako služby poskytované socialistickými organizacemi občanům na úseku kulturním (filmová a divadelní představení,

koncerty apod.), na úseku zábavním, úseku cestovního ruchu a rekreace, úseku sportovním (sportovní utkání; patří sem však i placené tělovýchovné služby poskytované v komplexních zařízeních, kteréžto služby — sledující preventivnězdravotní hlediska — doplňují celkový tělovýchovný systém). V souladu s dále se rozvíjejícími individuálními a společenskými potřebami sem patří i všechny nově vznikající typy služeb, jako např. Multiservis (jde o úplatné půjčení televizoru občanovi na určitou dobu se závazkem organizace tento televizor opravovat a po skončení určité lhůty jej převést do vlastnictví občana) atp.

4. Naproti tomu o služby ve smyslu občanského práva nejde tam, kde se jedná pouze o ojedinělou příležitostnou výpomoc (nikoli tedy o opětující se činnost) poskytnutou na základě spolupráce a pomoci za účelem uspokojování určité části osobních potřeb jedním občanem druhému občanovi. V takovém případě jde sice podle všech náležitostí (znaků) a tedy z teoretického hlediska rovněž o občanskoprávní vztah, nikoli však o občanskoprávní vztah z poskytování služeb. V tomto případě se jedná pro určité specifčnosti o *občanskoprávní vztah z občanské výpomoci, který se bude řídit právním režimem § 348 an.*

O služby ve smyslu občanského práva dále nepůjde ani tam, kde předmět plnění sice poskytuje rovněž socialistická organizace, avšak jedná se o takovou organizaci, k jejímž úkolům vymezeným zřizovací listinou, statutem atp. činnost tohoto druhu nenáleží. Tento vztah — svými znaky a tedy teoretickou povahou rovněž občanskoprávní vztah — by se pro svá určitá specifika (atypičnost vzniku, tj. vznik mimo rámec vymezené a opětující se činnosti organizace) řídil *ustanoveními občanského zákoníku o příslušné službě pouze obdobně — analogicky (§ 496).*

O služby ve smyslu občanského práva se nebude konečně jednat ani tam, kde nepůjde vůbec o prvání vztahy vznikající ve zkoumané *oblasti uspokojování části osobních potřeb občanů, nýbrž o právní vztahy existující ve sféře řízení a organizování národního hospodářství* (vertikální stránka) a *specifické hospodářské činnosti mezi socialistickými organizacemi* (horizontální stránka) *za účelem splnění cílů stanovených při využívání socialistického společenského vlastnictví národohospodářským plánem a tedy za účelem uspokojování celospolečenských potřeb.* Z tohoto důvodu nelze — vzdor nesporné funkční souvislosti a návaznosti těchto vztahů se společenskými vztahy vznikajícími při poskytování služeb — takto vzniklé a existující právní vztahy kvalifikovat jako občanskoprávní služby, resp. jako zvláštní druh občanskoprávních vztahů. V těchto případech jde o *hospodářskoprávní vztahy.* Z toho důvodu se také tyto právní vztahy spravují hospodářskoprávními předpisy, zejména právním režimem hospodářského zákoníku.

O služby ve smyslu v občanském právu nepůjde rovněž v těch sférách společenského života, kde se sice jedná též o uspokojování části osobních

¹⁴⁾ Srov. K. Pinc: Společenská spotřeba obyvatelstva, SNPL, Praha 1962; V. Sova: Životní úroveň a její plánování, Svoboda, Praha 1978, str. 80.

potřeb občanů, avšak nikoli podle vůle a materiálních možností jedinců na komerčním základě, nýbrž ze společenských fondů spotřeby (tzv. bezekvivalentní rozdělování či tzv. bezplatné služby)¹⁴⁾ a kde je tudíž v důsledku nezbytnosti plnění společenských úkolů nutná bezprostředně řídicí a organizující činnost příslušných státních orgánů. Z toho důvodu v těchto sférách společenského života vznikají v právní nadstavbě právní vztahy, v nichž namísto rovného právního postavení subjektů *existuje jejich nadřízenost a podřízenost (subordinace), neboli správněprávní (administrativní) vztahy se všemi právními důsledky, které z toho vyplývají*. Tak je tomu např. u služeb sociálního zabezpečení podle zák. č. 121/1975 Sb., u služeb školství (výchova v mateřských školách, v družinách mládeže, vzdělávání ve všech typech škol), u tzv. komunálních služeb, které uspokojují potřeby společenských celků — měst, obcí (osvětlování, udržování veřejné zeleně, údržba a čištění komunikací atp.), právě tak jako u valné většiny druhů zdravotnických služeb poskytovaných občanům státními zdravotnickými zařízeními podle zák. č. 20/1965 Sb.¹⁵⁾

II. PRVKY (SLOŽKY) SLUŽEB V OBČANSKÉM PRÁVU

Prvky občanskoprávních vztahů při poskytování služeb, právě tak jako u jiných občanskoprávních vztahů, tvoří:

1. *Subjekty*
2. *Předmět* (objekt)
3. *Obsah*

Ad 1. Subjekty občanskoprávních vztahů při poskytování služeb jsou jednak k tomu účelu *zvlášť zřízené socialistické organizace* (§ 18), jednak *občané* (§ 7 an.).¹⁶⁾

Tyto dva druhy subjektů vystupují ve zkoumaných občanskoprávních vztazích v takovém vzájemném uspořádání, že první subjekty, tj. socialistické organizace v rámci své vymezené a soustavně se opětuující provozované činnosti věcná plnění, výkony či jiné plnění *poskytují*, zatímco druhé subjekty — občané jsou *příjemci — adresáty těchto služeb*.

Při kterémkoli jiném vzájemném uspořádání (konfiguraci) těchto subjektů nebo vystupují-li při poskytování plnění dokonce některé jiné subjekty (např. nesocialistické organizace), dlužno soudit, že již nejde o občanskoprávní služby ve smyslu části IV občanského zákoníku. Důležitým teoretickým i praktickým důsledkem tohoto závěru je, že v těchto případech, které jsou službám co do své funkce obdobné — nepřichází v úvahu přímé

¹⁵⁾ V zásadě stejný názor je v čs. socialistické literatuře zastáván i K. Knapem: Některé obecné otázky právní úpravy služeb podle OZ, Socialistická zákonnost 5/1976.

¹⁶⁾ Pokud jde o občany, nerozumí se jimi ve smyslu obecných výkladů pouze občané čs. státní příslušnosti, nýbrž i cizí státní občané — příslušníci, resp. osoby bez státní příslušnosti. Podmínka však je, že vystupují jako subjekty služeb ve sféře uspokojování osobních potřeb (srov. k tomu výslovně stanovenou úpravu § 2 odst. 2 zák. č. 101/1963 Sb.).

použití § 222 an. nýbrž použití citovaných ustanovení toliko obdobné (per analogiam). Tak např. jestliže by v určitých oblastech, kde by nebylo hospodárné a účelné zajišťovat služby socialistickými organizacemi, poskytoval zatím doplňkově organizacím či občanům určité vymezené a soustavně se opětuující výkony (např. drobné řemeslné práce a opravy) občan na základě zvláštního povolení národního výboru (srov. zásady pro poskytování některých služeb a oprav občany vyhlášené pod č. 20/1965 Sb.), řídil by se podle § 496 tento občanskoprávní vztah — jinak co do své funkce i společenského zřízení obdobný službě ve smyslu občanského práva podle IV části — příslušnými ustanoveními o službách podle části IV občanského zákoníku pouze obdobně (analogicky). Tak je třeba rozumět a vykládat § 4 cit. zásad vyhlášených pod č. 20/1965 Sb., který hovoří o použití ustanovení IV části občanského zákoníku o službách. Právě tak pokud by v současných podmínkách čs. socialistické společnosti ještě celkem výjimečně poskytovala zejména určité vymezené a soustavně se opětuující výkony občanovi nesocialistická organizace, šlo by i v tomto případě o občanskoprávní vztah — jinak obdobný co do své funkce a společenského řízení službě ve smyslu občanského práva — který by se řídil podle § 496 příslušnými ustanoveními o službách podle části IV občanského zákoníku rovněž toliko obdobně. Pouze obdobné (analogické) použití § 222 an. bude mít s ohledem na subjekt poskytující příslušný předmět plnění praktický význam z hlediska možnosti použití některých ustanovení obecné části služeb (srov. např. konkrétně nepoužitelnost § 223, 224 odst. 2 o kontraktační povinnosti atp.).

Ad 2. *Předmět služeb v občanském právu tvoří věcná plnění, výkony či jiná plnění ve smyslu části IV občanského zákoníku.*

Věcné plnění bude přicházet v úvahu např. při prodeji výrobků — zboží (např. potravin, průmyslových výrobků atp.) v obchodě, výkon např. při zhotovování věci na zakázku anebo při opravě či úpravě věci, jiné plnění např. při právní pomoci poskytované občanovi advokátní organizací.

Ad 3. *Obsah služeb v občanském zákoníku tvoří práva a povinnosti jejich subjektů.*

Práva a povinnosti se vzhledem k určitým zvláštnostem služeb v občanském právu, které jsou v podmínkách výroby rozvinuté socialistické společnosti objektivně dány jejich významem pro uspokojování osobních potřeb občanů, jakož i zájmem státu a společnosti na jejich řádném plnění, se vyznačují — na rozdíl od jiných druhů občanskoprávních vztahů — *některými specifickými rysy*. Jde především o systém předmluvních povinností organizací, včetně jejich povinnosti uzavřít smlouvu a poskytnout příslušné služby (tzv. kontraktační povinnost, resp. povinnost kontrahovat), o uceleně vybudovaný široký a přísný odpovědnostní systém organizací, kogentní charakter řady ustanovení atp. Tím vším je — v souladu s celospolečenskými požadavky a zájmy — sledován *cíl přispět ke všestrannému zkvalitnění poskytovaných služeb, včetně zajištění účinné (efektivní) právní ochrany subjektivních práv občanů jako spotřebitelů.*

III. PRÁVNÍ ÚPRAVA SLUŽEB V OBČANSKÉM PRÁVU

1. Vzhledem k tomu, že služby v občanském právu splňují všechny náležitosti (znaky) kladené na občanskoprávní vztahy (§ 1 an.), právě tak jako se zřetelem k zásadnímu významu tohoto zvláštního druhu občanskoprávních vztahů pro uspokojení významné části osobních potřeb občanů, důležitých ve svých důsledcích pro zvyšování jejich celkové životní úrovně i prohlubování jejich socialistického způsobu života, je plně odůvodněno, že základ právní úpravy občanskoprávních služeb je obsažen přímo v občanském zákoníku, jakožto stěžejním předpisu celé občanskoprávní sféry. Tento právní stav je v plném souladu s vývojovou tendencí období výstavby rozvinuté socialistické společnosti, totiž aby i na tomto úseku občanskoprávních vztahů *vzrůstala úloha zákona*. Zákon i na tomto občanskoprávním úseku musí vytvářet *jasný a určitý rámec pro prováděcí předpisy* (ty musí být vydávány na základě přesně určeného zákonného zmocnění, jakož i přísně v mezích zákona).

2. Základ právní úpravy občanskoprávních služeb je v občanském zákoníku rozdělen do dvou — vnitřně systematicky spjatých — částí, a to jednak

a) Obecné části (§§ 222—238)

b) Zvláštní části (§§ 239—283)

V obecné části právní úpravy služeb jsou zakotveny ty principy, instituty event. ta jednotlivá ustanovení, které jsou společné pro všechny typy občanskoprávních služeb.

Zvláštní část právní úpravy služeb naproti tomu obsahuje příkladný (demonstrativní) výčet výslovně upravených a z hlediska sociálního a právního významu nejčastěji se vyskytujících hlavních typů občanskoprávních služeb.

Pokud jde o *vzájemný vztah obecné a zvláštní úpravy služeb v občanském zákoníku*, platí zásada důležitá jak z teoretického, tak i praktického hlediska, totiž, že obecná část je pro svou povahu použitelná rovněž pro jednotlivé a výslovně upravené typy občanskoprávních služeb podle občanského zákoníku (vnitřní systematická úprava). Podmínkou však je, že tyto jednotlivé a výslovně upravené typy občanskoprávních služeb *neobsahují zvláštní odchylnou právní úpravou*. Je-li tomu tak, uplatní se právní zásada, podle které zvláštní vylučuje použití obecného (lex specialis derogat legi generali). Tak např. zvláštní úprava záruční doby u stavebních prací podle § 280 odst. 1 (18 měsíců) vylučuje použití obecného ustanovení § 236 odst. 1, kde je stanovena pouze 6měsíční záruční doba.

V této souvislosti je pro úplnost namístě poznamenat, že úprava *některých jednotlivých typů občanskoprávních služeb*, která je výslovně zakotvena přímo v občanském zákoníku, se *omezuje toliko na úpravu základních otázek*, zatímco úprava podrobností na základě a v mezích občanského zákoníku je přenechána prováděcím právním předpisům (srov. např. typicky peněžní služby, přepravní služby, pojištění atp.). Zdůraznění na základě zmocnění a v mezích občanského zákoníku vyplývá z požadavku *vzájemné souladnosti a koordinace normativních aktů*, jakožto nezbytného

předpokladu zvýšení účinnosti úlohy práva i při dalším zdokonalování právní úpravy zkoumaných společenských vztahů. Jestliže by se proto určitá norma prováděcího právního předpisu octl v rozporu s občanským zákoníkem, je pro soud rozhodující zákon.

3. Již výše bylo uvedeno, že výčet jednotlivých a výslovně upravených typů občanskoprávních služeb je v občanském zákoníku uveden pouze *příkladem*. Vedle nich existují i některé *další typy občanskoprávních služeb*, které se buď

a) *spravují zvláštní právní úpravu* (srov. např. právní předpisy elektrizační, plynárenské, spojové atp.) anebo

b) *jejichž zvláštní právní úprava chybí* (srov. např. již zmíněné služby osobní povahy, jako jsou např. služby holičské, kadeřnické atp. právě tak jako služby poskytované socialistickými organizacemi občanům na úseku kulturním či sportovním atp.).

Ad a) Co se týče typu občanskoprávních služeb, které jsou upraveny zvláštními právními předpisy, na ty lze použít obecná ustanovení o službách podle občanského zákoníku (§ 222–238) sice zásadně též, ale pouze tehdy, jestliže: Za prvé, právní úprava určité otázky ve zvláštních právních předpisech chybí a za druhé, není-li použití obecných ustanovení o službách podle občanského zákoníku zvláštními právními předpisy vyloučeno (§ 222 odst. 2). Není rozhodující, že zvláštní právní předpis upravuje normy patřící jinak do jiného právního odvětví (např. do odvětví správního práva). To totiž nevylučuje, aby v jeho rámci nedošlo zároveň k úpravě určité služby, která z teoretického hlediska vykazuje všechny výšeuvedené znaky občanskoprávní služby, a jež tedy službou takovéto právní povahy je.

Ad b) V případě, že *určitý typ občanskoprávní služby nemá žádnou zvláštní právní úpravu*, je na něj třeba použít přímo obecná ustanovení o službách podle občanského zákoníku (§ 222–238), popřípadě obdobně – analogicky (§ 496) buď ustanovení hlavy I–XI o jednotlivých typech služeb (§ 239–283) anebo ta ostatní ustanovení občanského zákoníku, která jsou svým obsahem a účelem zvláště neupravené občanskoprávní službě nejbližší.

IV. DRUHÝ SLUŽEB V OBČANSKÉM PRÁVU

Druhy v občanském právu lze třídit z nejrůznějších hledisek.

1. a) *Občanskoprávní služby výslovně v občanském zákoníku upravené*

b) *Občanskoprávní služby výslovně v občanském zákoníku neupravené*
Posléze uvedené občanskoprávní služby sub b) lze dále dělit na:

aa) *Občanskoprávní služby, jejich úprava je obsažena ve zvláštních právních předpisech*

bb) *Občanskoprávní služby, pro které úprava založená zvláštními právními předpisy chybí*

K této problematice, která v důsledku tohoto právního stavu vzniká, srov. výklady uvedené již výše sub II.

2. a) *Občanskoprávní služby vznikající na základě smluv.*

Případy, kdy právní důvod (titul) vzniku občanskoprávního vztahu, jehož předmětem je určitá konkrétní služba, tvoří smlouva, budou *naprostým pravidlem* (srov. např. občanskoprávní služby ve formě prodeje v obchodě, půjčování věcí, zhotovení věcí na zakázku, opravy a úpravy věci atp.). Tato skutečnost je výrazem poměrně rozsáhle se uplatňující *dispoziční autonomie subjektů služeb v občanském právu*. Smlouvy a v důsledku nich i vzniklé smluvní závazkové vztahy se tak v nových sociálněekonomických podmínkách, tj. v *podmínkách výstavby rozvinuté čs. socialistické společnosti, stávají funkčně významným nástrojem sloužícím k uspokojování osobních potřeb občanů, a tím ve svých konečných důsledcích prostředkem ke stálému zvyšování jejich životní úrovně. Proces tohoto nového funkčního využívání smluv a smluvních vztahů vyplývá z daných základních sociálněekonomických zákonitostí a pod jejich vlivem se utvářejících zásad čs. socialistického závazkového práva.*¹⁷⁾

Ke smlouvám a k jejich úloze v občanskoprávní oblasti služeb je třeba obecně z právněpolitického i teoretického hlediska dodat toto:

Možnost *uzavření (vzniku)* občanskoprávní smlouvy o poskytnutí určité služby je na straně občana projevem jeho dispoziční autonomie, uplatňující se v mezích právního řádu. To tedy znamená, že bude záviset na občanovi, zda příslušnou občanskoprávní smlouvu o poskytnutí určitého typu služby uzavře či nikoli. Jiná situace je ovšem v podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti na straně organizací poskytující služby. U těch je vzhledem k jejich společenské funkci zakotvené v ústavě (čl. 11 odst. 3, 13 odst. 2), v hospodářském zákoníku (čl. V., VI., IX. § 4) i v občanském zákoníku (čl. IV, § 222 an.), totiž přispívat k náležitému uspokojování části osobních potřeb občanů, a tím k zabezpečování jejich rostoucí životní úrovně i prohlubování jejich socialistického způsobu života, v občanskoprávní oblasti adekvátně zakotvena povinnost (§ 224 odst. 2) takovou smlouvu s občanem zásadně uzavřít (podrobněji o této povinnosti, o výjimce z této povinnosti, jakož i o právních důsledcích nesplnění této povinnosti srov. dále).

Pokud jde o *určení obsahu* občanskoprávní smlouvy o poskytnutí určité služby, lze rovněž říci, že i ona je zásadně věcí dispoziční autonomie jejich subjektů, tj. občana a organizace. To je zvláště důležité u celé řady služeb, jako je např. zhotovení věci na zakázku, oprava i úprava věci atp., jejichž prostřednictvím dochází k uspokojování velmi *různorodých* potřeb občanů podle jejich zájmu, vkusu a zálib. Ani tu však smluvní subjekty nesmí překročit určité meze stanovené státem formou kogentních ustanovení za účelem zabezpečení jak jejich vlastních zájmů, včetně jejich náležité ochrany, tak zájmů celé společnosti (srov. např. obecné ustanovení § 39; srov. dále zvláštní úpravy v oblasti služeb zakotvené v § 233 odst. 2, podle které smluvní subjekty ani dohodou, ani jednostranně na úkor druhého nesmějí vyloučit či omezit odpovědnost stanovenou občanským zákoníkem anebo

¹⁷⁾ Jsou proto nesprávné názory pokoušející se dovodit, že proces dalšího rozvoje čs. socialistické společnosti bude provázen snižováním významu smluv.

v § 248 odst. 3, § 271 odst. 3, § 280 odst. 3, podle kterých prohlášení v záručním listě vydaném občanovi organizace může poskytnout pouze záruku *přesahující rozsah záruky stanovené v zákoně* atp.). Tento postup státu jako reprezentanta společnosti a společenských zájmů není — dialekticky uvažováno — nikterak v rozporu s ideou dispozice — svobody občana. Naopak pouze tímto způsobem lze ve vyspělých socialistických společnostech zabezpečit v souladu s jejich sociální podstatou a cíly skutečně svobodný a všestranný rozvoj občanů.

b) *Občanskoprávní služby vznikající na základě jiných právních skutečností.*

Tyto případy vzniku občanskoprávní služby *pravidlem nejsou* (srov. např. občanskoprávní službu ve formě právní pomoci advokátní organizace, kterážto služba vznikla na základě ustanovení advokáta občanovi podle § 321 odst. 1; občanskoprávní službu ve formě zákonného pojištění podle § 346 aj.).

Toto třídění sub 2 má praktický význam z toho hlediska, že ustanovení o těch službách, které jsou poskytovány na základě smluv, se v případě nedostatku zvláštní právní úpravy použijí přiměřeně i na služby poskytované na základě jiných právních skutečností (§ 224 odst. 3).

Vzhledem však toliko k jejich přiměřenému použití nelze v takových případech užít ta ustanovení, která se z povahy věci vztahují jen na občanskoprávní služby, poskytované na základě smluv (srov. např. § 224 odst. 2 o povinnosti organizace uzavřít smlouvu o poskytnutí služby).

3. a) *Občanskoprávní služby úplatné* (tzv. občanskoprávní placené služby). Těch je většina vzhledem k tomu, že jsou výrazem směnných vztahů založených na zbožněpeněžních kategoriích.

b) *Občanskoprávní služby — ať zcela či zčásti — bezplatné.* Význam tohoto třídění lze v občanskoprávní oblasti spatřovat ve dvou směrech. Za prvé, jestliže občanský zákoník anebo zvláštní právní předpis nestanoví, že se určitý typ občanskoprávní služby poskytuje (ať již zcela či zčásti) bezplatně (srov. např. § 321 odst. 2, § 11 odst. 2 zák. č. 118/1975 Sb.), pak podle § 225 odst. 1 platí pravidlo, že se jedná o úplatnou občanskoprávní službu. Za druhé občan, který zneužije občanskoprávní službu, jež je poskytována — ať zcela či zčásti — bezplatně (typicky např. úmyslné protiprávní vylákání bezplatné služby), je povinen organizaci uhradit náklady, které jí v důsledku poskytnutí takové služby vznikly (§ 225 odst. 2). Posléze uvedené právo organizace není ani obecným právem z odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch (§ 451 an.), ani právem z odpovědnosti za způsobenou škodu (§ 426). Jde o majetkové právo zvláštní povahy, jehož specifické podmínky vzniku i předpoklady úspěšného uplatnění stanoví § 225 odst. 2. Rozsah tohoto majetkového práva je dán skutečnými náklady vynaloženými k tomu, aby služba, kterou občan zneužil, byla řádně poskytnuta.

Služby v občanském právu mohou vznikat na základě těchto právních důvodů (titulů):

1. *Smlouvy*

2. *Jiných právních skutečností stanovených právními předpisy*

Ad 1. Již výše bylo uvedeno, že v podmínkách výstavby rozvinuté čs. socialistické společnosti tvoří *základní právní důvod* vzniku občanskoprávních služeb *smlouva*, jakožto projev poměrně rozsáhle se uplatňujícího principu dispoziční autonomie subjektů v této oblasti občanskoprávních vztahů.

a) *Vznik smlouvy.*

Pokud jde o vznik smlouvy, platí i pro tuto sféru občanskoprávních vztahů obecná ustanovení o právních úkonech (§ 43 an.).

b) *Obsah smlouvy.*

Mezi podstatné (esenciální) náležitosti smlouvy, která tvoří právní důvod vzniku občanskoprávní služby, patří zpravidla určení:

aa) *Předmětu občanskoprávní služby.*

bb) *Ceny občanskoprávní služby v případě, že je služba zcela či zčásti úplatná.*

Nedostatek určení těchto podstatných (esenciálních) náležitostí má za následek neplatnost smlouvy (§ 39). Tak např. nedošlo-li ke shodě vůle obou subjektů k určité opravě či úpravě věci anebo k úmluvě o zaplacení ceny takovéto služby, je tato smlouva o úpravě či opravě věci neplatná. Plnila-li organizace na neplatnou smlouvu, nevznikne jí právo na zaplacení ceny ze smlouvy o poskytnutí občanskoprávní služby, nýbrž toliko právo na vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu občanem (§ 451 an.). Výše peněžité náhrady se v takovém případě nemusí vždy rovnat ceně, která by byla jinak účtována, jestliže by bývalo k uzavření platné smlouvy o občanskoprávní službě došlo (srov. R 33/69, 25/72, 2/78).

Ad aa) *Předmětem občanskoprávní služby může být věcné plnění* (srov. např. prodej výrobku — zboží v obchodě), *výkon* (srov. např. zhotovení věci na zakázku, oprava či úprava věci) či *jiné plnění* (srov. např. právní pomoc poskytnutá občanovi advokátní organizací).

Ad bb) *Cenu občanskoprávní služby je třeba určit* při již uzavření smlouvy. Tato cena musí *odpovídat cenovým předpisům* (§ 229). Tato úprava je dána v zájmu a pro ochranu občanů. Tímto způsobem je totiž zabezpečeno, aby se jednak občan právě s ohledem na výši ceny mohl podle svého uvážení rozhodnout, zda smlouvu o konkrétní službě pro její hospodářské výhody a přednosti vůbec uzavře či nikoli, jednak aby na úkor občana nedocházelo k nějakým cenovým spekulacím a machinacím.

Podle *způsobu určení* může jít o *dvoji cenu*: Cenu určenou *pevnou částkou* anebo — pokud ji nelze při uzavření smlouvy určit pevnou částkou — cenu určenou *odhadem*. Úvodem lze uvést, že odhad bude praktický např. u složitých oprav či úprav, kde bude za účelem zjištění jejich rozsahu nutná podrobná prohlídka věci atp.

Samu pevnou částku lze dále určit buď na základě ceníku či jako cenu dohodnutou podle rozpočtu.

Ve všech případech pevně stanovených částek jako ceny platí, že tato cena nemůže být organizací platně jednostranně zvyšována. Proto i v případě pevné ceny dohodnuté podle rozpočtu, je tento rozpočet zásadně závazný. To znamená, že bez souhlasu občana nesmí být takto určená cena zvýšena (to platí i pro případy, že v procesu vlastního poskytování služby došlo ke změně cenového předpisu). Práce a náklady v rozpočtu nezahrnuté (tzv. vícepráce, resp. vícenáklady), lze s právními účinky účtovat pouze tehdy, jestliže je občan písemně schválil nebo jestliže občan práce dodatečně písemně objednal (§ 230). Při tom oba právní úkony občana musí být učiněny písemně. Naproti tomu pro právní úkony organizace písemná forma stanovená není (stačí proto i jen její ústní upozornění na zvýšení rozpočtu). Oběma těmito způsoby dochází ke změně původní smlouvy o poskytnutí občanskoprávní služby. Nedošlo-li však žádným z těchto způsobů ke změně původní smlouvy nutno soudit, že občan nově navrhovanou vyšší cenu neschválil, takže organizace nemá vůči němu ani nárok na doplacení rozdílu v ceně, ani právo z neoprávněně získaného majetkového prospěchu (o posléze uvedené právo nejde z toho důvodu, že na straně občana nejde podle platné právní úpravy o žádný případ neoprávněně získaného majetkového prospěchu). Organizaci je však třeba přiznat zvláštní majetkové právo odebrat zpět vše to, co vzhledem k rozpočtu plnila navíc. To ovšem platí pouze za podmínky, že tím nebude znehodnocen výsledek služby poskytnuté podle rozpočtu.

Při způsobu určení ceny odhadem, může být dosti praktické, že později bude nutno tuto — původně pouze přibližně stanovenou — cenu zvýšit. Občan však bude povinen zaplatit takto zvýšenou cenu pouze za splnění dvou podmínek: Za první, že ho organizace na nutnost podstatného překročení ceny proti původní ceně určené odhadem písemně a neprodleně upozornila spolu se sdělením nové ceny (§ 231 odst. 2) a dále za druhé, že občan po tomto sdělení od smlouvy bez zbytečného odkladu jednostranně neodstoupil (§ 231 odst. 3). Dříve než bude přikročeno k bližšímu rozboru těchto jednotlivých podmínek, je namístě poznamenat, že při nepodstatném překročení ceny určené odhadem, je organizace oprávněna požadovat na občanovi a občan je povinen zaplatit cenu vyšší, než stanovil odhad.

Jestliže organizace prvou podmínku splnila a občan s novou zvýšenou cenou souhlasil (pro souhlas občana není třeba zvláštní formy; stačí jej proto udělit ústně, resp. i mlčky — konkludentně, tj. zaplacením nové ceny), je organizace oprávněna požadovat a občan povinen v důsledku změny smlouvy zaplatit nově určenou cenu. Jestliže však organizace prvou podmínku nesplnila, nemá právo požadovat zaplacení rozdílu v ceně (§ 231 odst. 1 i. f.). Při tom podstatným překročením ceny určené odhadem se podle konstantní soudní judikatury rozumí podle okolností a povahy konkrétního případu pravidla překročení o 10–20 % (R 3/70, 2/78). V právní teorii i praxi zůstává sporné, zda cena určená odhadem může být později určena již jen pevně anebo rovněž opětovným odhadem. Zákonné znění,

kteřé v tomto směru nerozlišuje, právě tak jako povaha věci (srov. obvykle služby značného rozsahu, obtížnosti a složitosti atp.) svědčí závěru, že jsou přípustné oba způsoby nové ceny. Je-li nová cena určena opětovně odhadem, pak i pro ni platí vše, co se týká odhadu.

Nesplní-li naproti tomu *občan* druhou podmínku, občanský zákoník stanoví nevyvratitelnou právní domněnku, že občan s podstatným překročením ceny souhlasí. V tomto případě je totiž třeba vycházet z pojetí, že pasivním chováním občana došlo ke změně původní smlouvy (v části týkající se ceny), takže je namístě, aby občan byl povinen zaplatit i nově určenou cenu. Jestliže však občan od smlouvy včas, tj. bez zbytečného odkladu jednostranně odstoupí, smlouva se ruší okamžikem dojití tohoto jednostranného právního úkonu organizaci, a to s právními účinky od počátku (*ex tunc*). K tomu, aby nastaly tyto právní účinky není třeba ani souhlasu organizace, ani rozhodnutí soudu. Smluvní subjekty se poté mezi sebou vypořádají podle zásad a neoprávněně získaném majetkovém prospěchu (§ 451 an.), a to s jedinou změnou. Došlo-li totiž již k částečnému splnění, je občan — pokud odstoupí od smlouvy — povinen zaplatit organizaci částku připadající na vykonanou práci a vzniklé náklady podle původně určené ceny, jen pokud měl z částečného plnění smlouvy majetkový prospěch. Odstoupením od smlouvy není dotčeno právo občana na náhradu škody (§ 415 an.).

Cena je splatná zpravidla v hotovosti a po poskytnutí služby (§ 232).

K slovům „zpravidla v hotovosti“: Placením v hotovosti (opak úvěru) je placení za službu v čs. měně. Není při tom rozhodující, je-li placeno hotově přímo v prodejně, v provozovně atp., či až při převzetí věci v bytě občana (např. při prodeji na dobírku, resp. při zásilkovém prodeji) anebo sice již při uzavření smlouvy, vzdor tomu, že občan převezme věc až později (např. odvoz již koupené a zaplacené věci do bytu občana). O hotové placení jde i tam, kde občané platí za poskytnutí služby šekem jako vlastníci sporožirových účtů (bližší podmínky placení, tj. zejména v kterých organizacích lze takto platit, do jaké výše atp., stanoví smlouvy uzavřené mezi organizacemi poskytujícími služby a Státní spořitelnou). Placením za hotové lze rovněž považovat prodej na půjčku (např. novomanželskou, doplňkovou, účelovou), pokud k úhradě dochází prostřednictvím šeku vystaveného Státní spořitelnou.

K slovům „zpravidla po poskytnutí služby“: Jestliže je to výjimečně buď *odůvodněno povahou služby* či *stanoveno zvláštním předpisem*, je organizace oprávněna na občanova požadovat *zálohu* nebo dokonce *zaplacení služby předem*. *Zálohu* je organizace oprávněna požadovat všude zejména tam, kde je poskytnutí služby spojeno s vynaložením nákladů (např. dodání drahého kovu pro provedení opravy věci). *Zaplacení ceny předem* je odůvodněno způsobem poskytování příslušné služby (tak je tomu typicky např. u služeb přepravních, u divadelních či filmových představení, sportovních utkání atp.).

Bližší určení splatnosti ceny služby závisí od toho, jestli se cena za poskytnutou službu

aa) *Fakturuje* či

bb) *Nefakturuje* (v tomto případě se jedná o službu poskytovanou za peníze v hotovosti).

Ad aa) Jestliže se cena služby *fakturuje* (příčemž není rozhodné, je-li fakturační povinnost stanovena zvláštním předpisem — srov. konkrétně vyhl. č. 154/1975 Sb. či nikoli, nýbrž to, že se služba poskytuje *skutečně za fakturu*), je občan *povinen zaplatit cenu do 7 dnů po doručení správné faktury* (není-li ovšem zvláštním předpisem stanoveno něco jiného). Pro tyto případy občanský zákoník stanoví za účelem zamezení pochybností vyvratitelnou domněnku, že faktura byla doručena občanovi třetího dne po odeslání. Úprava tohoto druhu občanovi umožňuje vést důkaz o tom, že faktura nebyla buď vůbec doručena nebo sice doručena byla, avšak v jinou dobu. Organizace je přitom povinna občana ve faktuře na splatnost upozornit (§ 232 odst. 2). Neobsahuje-li faktura toto upozornění na splatnost, faktura je nesprávná. V důsledku toho nutno soudit, že nenastává splatnost ceny. Má-li proto v těchto případech splatnost ceny nastat, musí organizace vystavit novou správnou fakturu, tj. fakturu, která by obsahovala i tuto náležitost (roz. upozornění na splatnost).

Nezaplatí-li občan správně fakturovanou cenu za službu, přičemž jde o službu, na kterou se vztahuje povinnost organizace fakturovat (v těchto případech tedy již nestačí, že faktura byla v konkrétním případě skutečně vydána, nýbrž organizaci musí být zároveň uložena zvláštním předpisem povinnost fakturovat), je povinen zaplatit *poplatek z prodlení* jako důsledek vzniklé odpovědnosti za prodlení. Výši poplatku z prodlení stanoví § 10 odst. 1 vyhl. min. spravedlnosti č. 45/1964 Sb. Podle cit. ustanovení činí poplatek za prodlení za každý den prodlení $\frac{1}{2}$ ‰ dlužné částky. Za celou dobu prodlení však u služeb upravených v části IV občanského zákoníku — pokud nešlo o služby poskytované v souvislosti s užíváním bytu — činí tento poplatek z prodlení nejméně Kčs 10,—. Podle § 10 odst. 2 cit. vyhl. povinnost občana zaplatit tento poplatek však zanikne, jestliže organizace povolila občanovi odklad placení a byl-li nedoplatek do určené další lhůty zaplacen.

Je-li však faktura nesprávná (ve faktuře je špatně účtována výše ceny, resp. chybí-li ve faktuře některá z dalších potřebných náležitostí), nenastává splatnost ceny služby, v důsledku čehož občan není důsledně rovněž povinen platit ani poplatek z prodlení (§ 232 odst. 3).

Ad bb) Jestliže se cena služby *nefakturuje*, je cena — jak bylo uvedeno již výše — zásadně splatná až po poskytnutí služby. Nebyla-li faktura vydána a nemá-li organizace povinnost cenu fakturovat, je občan povinen namísto poplatku z prodlení *platit úroky z prodlení*. Výše úroku z prodlení činí podle § 1 odst. 1 vyhl. min. spravedlnosti č. 45/1964 Sb. 3 ‰ ročně.

c) *Forma smlouvy*.

Pro smlouvu, která tvoří právní důvod vzniku občanskoprávní služby, není zpravidla předepsána žádná zvláštní forma. Z toho nutno usuzovat, že mohou být uzavřeny i ústně (§ 40 odst. 1), resp. dokonce i mlčky (konkludentně). O posléze uvedený případ by šlo např. tehdy, jestliže občan

vhodil kovovou minci do automatu za tím účelem, aby si koupil podle své volby určitý nápoj. Jen v některých případech je stanovena písemná forma smlouvy (srov. § 341 odst. 2, 348).

VI. ZÁKLADNÍ POVINNOSTI A PRÁVA SUBJEKTŮ SLUŽEB V OBČANSKÉM PRÁVU

Základní povinnosti a jim korespondující základní práva subjektů služeb v občanském právu lze v podstatě rozdělit do *tří skupin*:

1. *Předsmluvní povinnosti*
2. *Povinnosti při vlastním poskytování služby*
3. *Odpovědnost, resp. odpovědnostní povinnosti organizace, a to*
 - a) *Za neposkytnutí služby včas*
 - b) *Za neposkytnutí služby řádně (ve smyslu bezvadně)*
 - c) *Za způsobenou škodu*

Ad 1. Povinnosti vznikající již v předsmluvním procesu občanskoprávních služeb jsou uloženy toliko *socialistickým organizacím*, jakožto subjektům, které tyto služby poskytují a u nichž jsou také zároveň vytvořeny *potřebné předpoklady pro řádné a plynulé (bezporuchové) plnění těchto služeb*. Stanovení těchto předsmluvních povinností — jinak v oblasti občanskoprávních vztahů výjimečné — a jim odpovídající široká majetková práva občanů vyplývají z intenzivního zájmu státu jako univerzálního představitele společnosti na řádném zajištění úkolů, které těmto subjektům při uspokojování stále rostoucích hmotných a kulturních potřeb občanů v současném období výstavby rozvinuté čs. socialistické společnosti připadají (srov. čl. VII.). Nelze též zapomínat, že *právě prostřednictvím občanskoprávních služeb občané realizují značnou část svých pracovních příjmů a důchodů k uspokojování svých osobních potřeb a tím k zabezpečení stálého růstu své životní úrovně*.

Jedná se o tyto předsmluvní povinnosti socialistických organizací:

- a) *Povinnost vytvářet předpoklady pro poskytnutí občanskoprávních služeb tak, aby společensky odůvodněné požadavky občanů byly řádně a plynule uspokojovány (§ 223).*

Tato povinnost v sobě mj. zahrnuje povinnost organizace pečovat vzhledem ke svému postavení o to, aby si zajistila potřebné vybavení (kapacity) pro poskytování těch služeb, které náležejí do předmětu a vymezeného rozsahu její činnosti (např. povinnost pečovat o zabezpečení provozních prostorů — provozoven, strojového a jiného technického zařízení, o počet a kvalifikaci svých pracovníků, o náležitou organizaci práce, zásobování, ať již surovin či jiných materiálů anebo výrobků v dostatečném množství, skladbě sortimentu atp., o včasné uzavírání hospodářských smluv všech typů, ať již jde např. o smlouvy o přípravě dodávek či o vlastní dodávkové smlouvy atp.). Cílem plnění této povinnosti je zajistit v rámci vymezeného předmětu činnosti (podnikání) organizace řádné a plynulé uspokojování společensky odůvodněných požadavků občanů.

Právní význam stanovení této předsmělné povinnosti organizace ne-
spočívá v tom, že by se občan mohl s úspěchem domáhat jejího přímého
splnění prostřednictvím soudu (v tomto smyslu nemá tedy tato povinnost
občanskoprávní povahu a dosah). Její občanskoprávní aspekt a význam
v oblasti zkoumaných služeb spočívá — jak ostatně správně judikuje
i soudní praxe (R 38/1973) — v tom, že právě s její pomocí lze podle
povahy a okolností konkrétního případu náležitě interpretovat pojmy po-
užité v § 224 odst. 2 (srov. meze provozních možností organizace, společen-
sky odůvodněnou žádost občana atp. — k tomu srov. další výklad).

b) *Povinnost poskytnout občanovi na jeho žádost službu za předpokladu,
že tato služba náleží k úkolům organizace a její poskytnutí nevykračuje
z mezí provozních možností organizace.*

Tato povinnost organizace, která se uskutečňuje formou povinnosti uza-
vřít konkrétní smlouvu o službě (tzv. kontraktační povinnost neboli též
někdy smluvní přímus) koresponduje právo občana na uzavření konkrétní
smlouvy o poskytnutí služby. Právo občana na uzavření smlouvy o poskyt-
nutí služby je *soudně uplatnitelné a vynutitelné* (R 38/73). Jinými slovy
řeceno, občan se může vůči organizaci soudně domáhat uzavření smlouvy
o poskytnutí určité služby. V takové věci soudem vydané pravomocné roz-
hodnutí nahrazuje prohlášení vůle organizace (§ 161 odst. 3 osř.). I tímto
způsobem, kdy je organizace donucována za stanovených zákonných pod-
mínek k uzavření smlouvy o určité službě právní cestou, dochází — v sou-
ladu s celkovou vývojovou tendencí socialistického občanského práva —
k rozšíření a prohloubení majetkových práv občanů ve sféře služeb.

I když na druhé straně význam právní úpravy tohoto druhu nelze přece-
ňovat (srov. důležitost hledisek ekonomických, vyplývajících z faktu, že
společnost má v každé fázi svého vývoje možnost nakládat a plánovitě roz-
dělovat za účelem zabezpečení uspokojení osobních potřeb *celku* pouze
omezené množství práce), přece jen je správné a namístě, jestliže je v zá-
kladním právním předpise, jakým je občanský zákoník *jasně stanoveno, jak
mají organizace přistupovat k vyřizování společensky opodstatněných po-
žadavků občanů směřujících k řádnému uspokojování části jejich potřeb
a zájmů.*

Tato povinnost organizace předpokládá:

aa) *Společensky odůvodněnou žádost občana.*

Žádost občana o poskytnutí služby *musí být společensky odůvodněna*
(srov. odkaz na § 223 učiněný v § 224 odst. 2). Tomu je třeba rozumět tak,
že ten, kdo o poskytnutí služby žádá, nevyžaduje něco, co je v rozporu
s právními předpisy, resp. se společenským zájmem na zabezpečení plynu-
lého a rovnoměrného poskytování všech druhů služeb (přirozeně včetně
toho, že i sám občan splňuje všechny náležitosti, které jsou příslušnými
předpisy pro poskytnutí konkrétní služby stanoveny). Tak např. podle jed-
notlivých přepravních řádů, kterými je na základě zákonného zmocnění
v podrobnostech provedena základní právní úprava přepravních služeb po-
dle občanského zákoníku, jsou z přepravy vyloučeny v zájmu zachování

bezpečnosti, klidu a pořádku určité osoby, jako např. opilí atp.; podle jiných zvláštních právních předpisů je např. vysloven zákaz podávání alkoholických nápojů osobám mladším 18 let, řidičům motorových vozidel, právě tak jako zákaz vstupu nezletilým osobám na určitá filmová či jiná představení atp.

Je ovšem samozřejmé, a to platí zejména pro zakázkové služby placené, že občan jinak může požadovat poskytnutí služby odpovídající jeho rozmanitým individuálním představám, zálibám i osobnímu vkusu.

bb) *Služba musí náležet k úkolům (činnosti) organizace.*

Povinnosti organizace poskytnout občanovi konkrétní službu předpokládá, že jde o takový typ služby, která spadá do rámce vymezených úkolů (činnosti) organizace. Rámec vymezených úkolů (činnosti) organizace vyplývá z obsahu zřizovací listiny, statutu atp. Skutečnost, že konkrétní služba náleží k vymezeným úkolům (činnosti) organizace, musí v případě pochybnosti prokazovat občan, který o službu žádá.

cc) *Poskytnutí požadované služby nesmí vybočovat z mezí provozních možností organizace.*

I když byly splněny oba výše uvedené předpoklady, organizace se může v konkrétním případě zprostit (liberovat) povinnosti uzavřít smlouvu (kontrahovat) o poskytnutí určité služby, *jestliže by to nebylo v mezích jejích provozních možností* (§ 224, odst. 2). V opačném případě by totiž právní úprava nepřiměřeně stanovila a sankcionovala ekonomicky a provozně nereálné povinnosti organizace. Důkazní povinnost i event. důkazní břemeno spočívá v tomto směru na organizaci (nikoli na občanovi). To znamená, že je na organizaci, aby vždy prokázala, že poskytnutí služby není v konkrétním případě v mezích jejích provozních možností. Jinak ji povinnost uzavřít s občanem smlouvu (kontrahovat) o poskytnutí určité služby postihuje.

Slova „v mezích provozních možností“ (§ 224 odst. 2) je třeba v souladu se zněním zákona (srov. neosobní formulaci „...by to nebylo...“) i se zřetelem k předmluvní povinnosti organizací založené v § 223 vykládat v objektivním smyslu (tak konstantně judikuje i soudní praxe — R 38/73). To znamená, že nesplnila-li organizace svou předmluvní povinnost podle § 223 a podle učiněných zjištění nevytvořila — ač, objektivně vzato, tak mohla učinit — předpoklady pro řádné poskytnutí služby, nemůže se s úspěchem dovolávat toho, že poskytnutí této služby vybočuje z mezí jejích provozních možností. Organizace s ohledem na znění § 224 odst. 2 a jeho systematické zařazení nemůže dále v žádném případě poukazem na provozní možnosti odmítat splnění již uzavřené smlouvy o poskytnutí služby, resp. žádat event. snížení svých vzniklých odpovědnostních povinností. Tímto výkladem § 224 odst. 2 je sledován společensky žádoucí cíl, totiž aby jednotlivé organizace nevydávaly neodůvodněně své ryze skupinové zájmy za zájem celospolečenský.

Neuzavřela-li organizace smlouvu o poskytnutí určité služby, ač jí taková právní povinnost vznikla, postupovala protiprávně a může ji — za splnění

i ostatních potřebných podmínek — postihnout sankce ve formě odpovědnosti za event. vzniklou škodu (§ 421).

Ad 2. Základní právní povinnosti organizace při vlastním poskytování služby a této povinnosti korespondujícího práva občana *je postupovat ve smyslu § 226 tak, aby potřeba občana mohla být — objektivně vzato — řádně uspokojena*. Neoddělitelnou a funkční součástí této široké povinnosti organizace je — vyžaduje-li přirozeně povaha poskytované služby — i povinnost organizace o této službě občana správně a úplně informovat — tzv. informační povinnost (srov. v této souvislosti i zvláštní ustanovení obsažená v § 245, 258 odst. 1, 268 odst. 2; v tomto směru i tu platí o vztahu obecného a zvláštního to, co bylo uvedeno již výše). Informační povinnost organizace se vztahuje na vše (nejen tedy na zvláštní pravidla, která je třeba zachovávat při užívání technicky složitých předmětů služby, jakož i předmětů vyráběných z nových materiálů a surovin atp.), co je třeba znát o té konkrétní občanskoprávní službě, která má být za účelem náležitého uspokojení osobních potřeb občana poskytnuta. Výkladem lze dovodit, že informační povinnost organizace se nevztahuje na skutečnosti obecně (notoricky) známé. Organizace se přitom nemůže s úspěchem dovolávat toho, že ani ona skutečnost, o níž měla občana správně a úplně informovat, sama neznala (R 63/68). Je totiž její věcí jako organizace poskytující služby, aby si na základě svého hospodářskoprávního vztahu s příslušnou výrobní organizací zajistila o předmětu plnění všechny potřebné znalosti a poté s nimi řádně seznamovala i občany-spotřebitele. Řádně splněnou povinností informovat občana je zároveň plnění i obecný princip obsažený v § 43, totiž dbát o to, aby při úpravě smluvních vztahů bylo odstraněno vše, co by mohlo vést ke vzniku rozporů (princip prevence).

b) Základní právní povinností občana je *poskytnout organizaci součinnost potřebnou k provedení služby (§ 227) a za poskytnutou službu zaplatit cenu (§ 232)*.

Pojem této součinnosti občana znamená, že musí podle okolností a povahy případu vyvinout — objektivně posuzováno — takové úsilí, aby organizace mohla poskytnout občanovi službu tak, aby jeho potřeby mohly být řádně a plynule uspokojeny, tj. i včetně přijetí předmětu plnění (projev vzájemné spolupráce směřující koordinovaně k cíli — splnění závazkového právního vztahu). Jako příklad součinnosti občana lze uvést jeho přítomnost při zkoušce šatů objednaných na zakázku, umožnění vstupu pracovníkům organizace do bytu k provedení určité opravy či úpravy atp. Jestliže občan neposkytne potřebnou součinnost organizaci včas, tj. ve lhůtě, kdy ji poskytnout podle smlouvy měl, nastávají na jeho straně důsledky prodlení (srov. uplatňující se obecné ustanovení § 88). Kromě toho § 227 obsahuje zvláštní úpravu, podle které organizace má v takovém případě navíc i *právo na náhradu nutných nákladů*, které jí v důsledku neposkytnutí potřebné součinnosti občana (příčinná souvislost) vznikly (např. právo na náhradu jízdného svých pracovníků, náhradu na ztrátu jejich času, náhradu za použití pohonných hmot atp.). Podmínkou úspěšného uplatnění posléze uvedeného zvláštního (speciálně) upraveného práva organizace (tvořící součást

práv organizace z důvodů odpovědnosti za prodlení občana) je, že součinnost nebyla ze strany občana poskytnuta *včas* a dále, že organizaci v příčinné souvislosti s tím *vznikly nutné náklady* (o případ vzniku nutných nákladů by proto nešlo tam, kde např. občan sdělil předem organizaci, že určitý den v bytě nebude a organizace vzdor tomu určité náklady vynaložila). Za splnění obou výšeuvedených podmínek bude občan za neposkytnutí potřebné součinnosti vedoucí ke vzniku nutných nákladů povinen nahradit tyto náklady neboli odpovídat organizaci *bez zřetele ke svému zavinění, tj. objektivně*. Jestliže občan neposkytne organizaci součinnost ani v *dodatečně přiměřené lhůtě*, kterou mu organizace dala, vzniká organizaci dokonce *právo od smlouvy o poskytnutí služby odstoupit* (srov. též obecné ustanovení § 35 odst. 1). I v tomto směru jde na straně občana o *objektivní odpovědnost*. Při výkladu slov „*dodatečně přiměřenou lhůtu*“ je nutno vycházet z okolností konkrétního případu. V každém případě však platí, že *dodatečně přiměřená lhůta* musí být vždy občanem náležitě konkretizována. Jestliže by tato *dodatečná lhůta* byla nepřiměřená svou krátkostí, musela by ji organizace na návrh občana, který by se s ní nespokojil, prodloužit. Jestliže by však tato *dodatečná lhůta* byla nepřiměřená svou délkou, byla by jí organizace vázána. *Dodatečně přiměřenou lhůtu* by nebylo třeba stanovit tam, kde by občan prohlásil, že potřebnou součinnost stejně neposkytne. Právě tak ji nebude třeba stanovit tam, kde občan i bez *dodatečného* prodloužení lhůty bez dalšího vysloví svůj souhlas s odstoupením organizace od smlouvy. Občan odpovídá přirozeně i za nutné náklady, které organizaci vznikly v této *dodatečně prodloužené lhůtě*. Nelze vyloučit, aby organizace stanovila druhou, event. další *dodatečně přiměřenou lhůtu*. Není třeba, aby organizace při stanovení *dodatečně přiměřené lhůty* zároveň připojila, že v případě jejího nesplnění od smlouvy odstoupí. Organizace však může prohlásit, že v případě marného uplynutí *dodatečně prodloužené lhůty* od smlouvy odstupuje. V takovém případě již z její strany není třeba zvláštního odstoupení od smlouvy. Odstoupení od smlouvy se děje jednostranným projevem vůle organizace. Tento projev vůle organizace je — za splnění všech podmínek stanovených zákonem — perfektní okamžikem dojití občanovi (nevyžaduje se tedy souhlas občana, ani rozhodnutí soudu). Perfektním odstoupením se smlouva od počátku ruší, není-li smluveno něco jiného (§ 48 odst. 1). Oběma subjektům vznikne vzájemná povinnost vypořádat se podle zásad o odpovědnosti z neoprávněně získaného majetkového prospěchu (§ 451 an.). Odstoupením od smlouvy není dotčeno ani právo organizace z odpovědnosti za vzniklou škodu (§ 420). V tomto posledním případě by však šlo na straně občana o odpovědnost za škodu na principu zavinění.

O *povinnosti občana zaplatit za poskytnutou službu cenu*, včetně odpovědnostních důsledků za prodlení při nezaplacení splatné ceny (poplatek, resp. úroky z prodlení) byla podrobně řeč již shora.

c) *Jedním ze základních práv občana je, že všude tam, kde organizace na něho poskytnutím určité služby převedla vlastnictví k věci, nemohou být vůči němu uplatněna s úspěchem práva jiných osob týkajících se této*

věci. Totéž platí, jestliže občan nabude poskytnutím určité služby pouze práva věc užívat (§ 228).

Právněpolitickým smyslem této právní úpravy je zvýšit a prohloubit právní ochranu a jistotu občana a zároveň při tom upevňovat a prohlubovat dobrou víru občana v socialistické podnikání, které je v oblasti občansko-právních služeb uskutečňováno k tomuto účelu speciálně zřízenou soustavou socialistických organizací.

Koupí-li si proto např. občan ve starožitnostech n. p. Klenoty určitou věc, pak bez zřetele k tomu, svěřil-li ji do prodeje této organizaci vlastník či někdo jiný, stává se kupující občan — za předpokladu, že je v dobré víře¹⁸⁾ — vlastníkem této věci. Původní vlastnické právo třetí osoby nabytím vlastnického práva kupujícím zaniká. Původní vlastník — nyní již třetí osoba — nemůže proto vůči kupujícímu občanovi — již novému vlastníkovvi uplatnit žádná práva. Jsou-li však splněny všechny potřebné podmínky, může původní vlastník — nyní již třetí osoba uplatnit právo na náhradu škody vůči tomu, kdo věc — ač nezmocněn a tedy neoprávněn — věc předal organizaci k prodeji (§ 420), resp. i vůči organizaci obstarávající prodej věci, pokud se v této souvislosti dopustila zaviněného porušení svých právních povinností (§ 421).

Nabude-li občan poskytnutím služby právo věc pouze užívat, původní vlastník v těchto případech sice své vlastnické právo neztrácí, je však na základě zákona (ex lege) omezen v tom směru, že nemůže občanovi po dobu oprávněného užívání do jeho užívacího práva s úspěchem zasahovat.

Někdy se považuje za jedno z dalších základních práv občana, které tvoří součást občanskoprávních vztahů při poskytování zkoumaných služeb, i právo občana podílet se na řízení činnosti a kontrole plnění úkolů organizací (čl. IV, čl. 11 odst. 3 ústavy). Dlužno však soudit, že úprava spoluúčasti občanů na řízení a kontrole činnosti organizací se občanskému právu vymyká. Čl. IV. chtěl zřejmě vyjádřit pouze to, že i občanskoprávními vztahy, které vznikají při poskytování zkoumaných služeb, se uskutečňují v celkové soustavě socialistické demokracie, z jejíž podstaty jako obecný princip vyplývá právo účasti občanů na řízení všech společenských procesů, a tedy i na řízení a kontrole činnosti organizací poskytujících zkoumané služby.

Ad 3. O odpovědnosti, resp. o odpovědnostních povinnostech organizací při poskytování služeb je pro jejich ucelenou a poměrně velmi rozsáhlou právní úpravu pojednáno v samostatné kapitole.

¹⁸⁾ Je pravdou, že § 228 se výslovně o dobré víře občana nezmiňuje. Dobrou víru na straně občana v době nabytí věci je však třeba s ohledem na pravidla socialistického soužití prolínající i celou koncepcí právní úpravy služeb výkladem (srov. zejména čl. VI a VII) dovodit.

Ucelený odpovědnostní systém zakotvený v rámci občanskoprávní úpravy služeb a zabezpečující účinnou (tj. spravedlivou a rychlou) právní ochranu občanů jako spotřebitelů tvoří *neoddělitelnou (integrální) součást celkové (komplexní) péče státu a společnosti o všestranně řádné uspokojování jejich osobních, tj. hmotných a kulturních (duchovních) potřeb a tím ve svých důsledcích i o zajištění jejich náležité životní úrovně*. Tímto způsobem i institucionálně zakotvený odpovědnostní systém plní významnou společenskopolitickou úlohu z hlediska zájmů jak celé společnosti, tak i jedinců.¹⁹⁾

V této souvislosti je třeba zdůraznit, že proces zvyšování a prohlubování právních záruk subjektivních práv občanů, vedoucí k minimalizaci jejich spotřebitelského rizika a spojený v oblasti služeb mj. právě s institutem odpovědnosti, je *jednou z dalších vývojových tendencí této části socialistického občanského závazkového práva*.

Při tom pro *všechny druhy* odpovědnosti organizace při poskytování služeb (srov. další výklady) platí určité *obecné zásady*.

Již z výše podaného výkladu § 226 vyplynulo, že organizace je vždy povinna poskytnout službu tak, aby potřeba občana mohla být — chápáno v nejširším slova smyslu — *řádně uspokojena*.

Za toto *řádné* poskytnutí služby organizace odpovídají v první řadě *způsoby*, které stanoví sám občanský zákoník.

Konkrétně se jedná o

- a) *Odpovědnost za včasné poskytnutí služby (§ 234).*
- b) *Odpovědnost za řádné (ve smyslu bezvadné) poskytnutí služby (§ 235, 236).*
- c) *Odpovědnost za způsobenou škodu (§ 233 odst. 2, 237, 238).*

Žádný z uvedených druhů odpovědnosti organizace založených občanským zákoníkem nemůže být subjekty občanskoprávních služeb ani *jednostranně*, ani *dohodou platně vyloučen* anebo *omezen (zúžen)*. Takový jednostranný projev vůle či dohoda subjektů by byly jako odporující zákonu neplatné (§ 39).

Vedle výše uvedených druhů odpovědnosti založených přímo občanským zákoníkem nelze vyloučit ani odpovědnost dohodnutou či jednostranně převzatou samotnými subjekty občanskoprávních služeb (srov. § 233 odst. 1 i. f.). Vzhledem ke kogentnímu charakteru ustanovení § 233 odst. 3, jakož i k celkovému pojetí právní úpravy služeb sledující cíl zabezpečit účinnou ochranu občanům — spotřebitelům, je však nutno soudit, že smluvit, resp. jednostranně písemně převzít lze odpovědnost pouze v *rozsahu širším, než*

¹⁹⁾ Srov. v tomto směru závěry XV. sjezdu KSČ, obsahující mj. i požadavek dále zkvalitňovat zboží osobní potřeby. Srov. i zasedání ÚV KSČ v květnu 1977 o uspokojování hmotných potřeb obyvatelstva a směry dalšího rozvoje vnitřního trhu, kde se mj. zdůrazňuje, že „úkolom socialistického obchodu není jenom prodávat. Jeho povinností je ochrana spotřebitele a povinnost garantovat jeho práva i vůči výrob-
cům“ (Rudé právo ze dne 20. 5. 1977, str. 4).

stanoví sám občanský zákoník. Jinými slovy řečeno, *odchýlení se od zákonem stanovených práv občanů jako spotřebitelů* je právně přípustné toliko v jejich prospěch a k jejich dobru.

Odpovědnost organizace za neposkytnutí služby včas.

Jednou z právních povinností organizace je *poskytnout občanovi službu včas*. Splnění této povinnosti ze strany organizace je velmi důležité, neboť tím dochází k řádnému a plynulému (bezporuchovému) uspokojení potřeb občana jako spotřebitele. Včasným poskytnutím služby se rozumí její poskytnutí ve *smluvené lhůtě* (době). Tam, kde je pro určité typy služeb stanovena právním předpisem lhůta ke splnění (srov. např. § 268 odst. 1, § 277), nesmí smluvená lhůta z takto stanovené lhůty vybočit.

Nesplní-li organizace svou povinnost včas, *octne se v prodlení*. Za to ji postihuje nepříznivý majetkový důsledek v podobě *odpovědnosti za prodlení* (srov. k tomu speciální úpravu obsaženou v § 234, 237, případně se uplatňující i obecné ustanovení § 85). Jestliže však občan organizaci neposkytne potřebnou součinnost (§ 227) a tím způsobí nevčasné poskytnutí služby, nastává prodlení u občana (§§ 88, 234, 237), nikoli však u organizace.

Prodlení občana a organizace se tedy navzájem vylučují.

Pro úplnost je však dlužno dodat, že odpovědnost organizace za prodlení vzniká dále i v těch případech, kdy z její strany nebylo plněno *řádně*, tj. řádně pokud jde o předmět, způsob, množství a jakost předmětu plnění, místo splnění atp. Jestliže občan předmět plnění přijal, leč později se zjistilo, že šlo o plnění něčeho jiného (tzv. aliud), splnění nenastalo a organizace se ode dne splatnosti (dospělosti) závazku rovněž ocitla v prodlení.

Závažnost odpovědnosti organizace poskytující služby za prodlení se *projevuje zejména v její povinnosti strpět, aby občan od smlouvy odstoupil* (to platí ovšem za předpokladu, že občan — vzdor prodlení — netrvá nadále na dodatečném provedení služby). Vyjádřeno z hlediska právního postavení občana, občan *má právo od uzavřené smlouvy odstoupit*. Úspěšné uplatnění tohoto práva není vázáno na jeho uplatnění (reklamací) v určité lhůtě u organizace. I toto právo však jako právo majetkové povahy podléhá promlčení podle § 101. Je-li předmět plnění dělitelný, může se právo občana na odstoupení od smlouvy týkat i pouze jeho jednotlivých částí. Podmínkou ke vzniku tohoto práva občana na odstoupení od smlouvy a tomu odpovídající povinnost organizace tento důsledek strpět je, že *služba nebyla provedena ani v dodatečně přiměřené lhůtě, kterou občan organizaci poskytl* (výklad určení přiměřenosti dodatečné lhůty bude i tu otázkou okolností a povahy konkrétního případu; srov. k tomu obdobně výklady shora).

Odstoupení od smlouvy je jednostranný projev vůle občana, kterýžto projev vůle je perfektní okamžikem, kdy došel organizaci. Perfektním odstoupením od smlouvy se smlouva mezi subjekty od počátku (ex tunc) ruší (§ 48 odst. 2), aniž by bylo třeba ke zrušení smlouvy souhlasu organizace či rozhodnutí soudu (tak i soudní praxe — R 17/76). Ohledně vzájemného vypořádání subjektů platí zásady o odpovědnosti z neoprávněné získaného

majetkového prospěchu (§ 451 an.). Došlo-li však již mezi tím k částečnému plnění, je občan povinen zaplatit organizaci částku, která připadá na vykonanou práci a na vzniklé náklady jen potud, pokud měl z částečného plnění služby majetkový prospěch (§ 234 odst. 1).

2. Pokud by byla smlouva o poskytnutí určitého typu služby sjednána fixně (tzv. fixní smlouva), uplatní se i v občanskoprávní oblasti služeb obecná úprava podle § 86 se všemi právními důsledky tam smluvenými (není proto třeba organizaci ukládat dodatečnou lhůtu k plnění, právě tak jako není nutný ani jednostranný projev vůle občana o odstoupení). Smlouva se v tomto případě ruší již marným uplynutím lhůty k plnění, ledaže by občan prohlásil bez zbytečného odkladu, že vzdor této skutečnosti trvá na plnění. Posléze uvedenou úpravou občanský zákoník umožňuje v zájmu občana — věřitele brát zřetel na některé zvláštní okolnosti, pro které by pro něho někdy i opožděné poskytnutí služby mohlo ještě splnit svůj účel.

3. Uskutečněním práva na odstoupení od smlouvy není nikterak dotčeno právo občana na náhradu škody, která mu byla způsobena tím, že organizace zaviněně porušila svou právní povinnost poskytnout službu včas (§ 421).

Odpovědnost organizace za vady poskytnuté služby

1. Institut odpovědnosti za vady hraje v rámci centrálně uskutečňovaných komplexních společenských opatření uskutečňovaných zvláště v oblasti ekonomické, jmenovitě ve výrobě, a směřujících prvořadě k *vytváření podmínek pro bezvadné, zejména jakostní, poskytování služeb*²⁰⁾ významnou úlohu. Intenzívně vedené úsilí společnosti proti nejakostním — nekvalitním výsledkům poskytovaných služeb, pro kteréžto úsilí socialistická hospodářská soustava vytváří potřebné předpoklady, je plně opodstatněno. Nekvalitní poskytování služeb — ať již z objektivních příčin či ze subjektivních důvodů — totiž způsobuje nejen nepříznivé národohospodářské újmy (srov. např. plýtvání živé práce, materiálu, surovin, zvyšování nákladů spojených s odstraňováním vad a tím vším koneckonců i celkově nehospodárnou — neracionální spotřebu), nýbrž i určité majetkové ztráty občanům jako spotřebitelům (navíc spojené s jejich zklamáním a nespokojeností). Poslední průzkum učiněný soudy opětne prokázal (R 2/78), že právě nekvalitně poskytované výsledky služeb jsou jedním z důvodů vzniku jednotlivých *střetů* (konfliktů) mezi socialistickými organizacemi poskytujícími služby na straně jedné a občany jako adresáty těchto služeb na straně druhé a tím i případných soudních sporů.

Platná právní úprava poskytuje občanovi rozsáhlá práva a záruky těchto práv v případě vadného (zejména nekvalitního) poskytnutí služeb, a tedy dokončeného — završeného protiprávního jednání organizace. Občané — spotřebitelé si tato svá práva stále více uvědomují, i když je zatím z ně-

²⁰⁾ V části literatury se někdy hovoří o tzv. kreativní ochraně občanů jako spotřebitelů.

kterých důvodů (srov. např. časovou náročnost jejich uplatňování, psychické zábrany vyplývající jednak z pocitu obtížnosti konkurovat organizaci vybavené kvalifikovaným aparátem, jednak z nutnosti dodržet určitý formální postup při uplatňování práv atp.) plně nevyužívají. Významnou roli v této oblasti — právě tak jako vůbec v oblasti služeb jako celku — hraje z *preventivněvýchovného hlediska* mj. i *judikatura*, a to zejména judikatura nejvyšších soudních orgánů mající rozsáhlejší publicitu (srov. zejména významné judikáty Nejvyšších soudů ČSR a SSR R 38/73, R 17/76, R 2/78 aj.).

Občanský zákoník obsahuje jednak *obecnou úpravu odpovědnosti za vady* při poskytování služeb (srov. § 233 odst. 1, 3 i konkrétní provedení této zásady v §§ 235, 236), jednak *zvláštní úpravu odpovědnosti* za vady při poskytování jednotlivých a výslovně upravených typů služeb. Konkrétně se jedná o prodej v obchodě — §§ 247, 255), kterážto služba tvoří jednu z nejrozšířenějších právních forem uspokojování osobních potřeb občanů, dále o půjčování věcí (§ 258), o zhotovení věci na zakázku (§ 270—274), opravu a úpravu věci (§§ 279—281) a obstaravatelské služby, jmenovitě o obstarávání prodeje věci (§ 295).

I pro vzájemný vztah mezi obecnou právní úpravou a zvláštní právní úpravou odpovědnosti za vady při poskytování služeb platí již výše zmíněná zásada, že obecná úprava se použije při poskytování kterékoli služby jen potud, pokud jednotlivý a výslovně upravený typ služby (např. prodej v obchodě, zhotovení věci na zakázku, oprava a úprava věci) neobsahuje (ať zcela či zčásti) zvláštní odchylnou právní úpravu této odpovědnosti. V kladném případě se uplatní zásada, že zvláštní vylučuje obecné (*lex specialis derogat legi generali*). Obecné právní úpravy odpovědnosti za vady se použije i tehdy, jestliže výslovně upravený typ služby žádnou zvláštní úpravu odpovědnosti za vady neobsahuje a přitom použití obecné právní úpravy odpovědnosti za vady není povahou této služby vyloučeno.

Pro všechny typy občanskoprávních služeb platí obecná právní úprava § 236 odst. 2, podle které občan má *právo na náhradu nákladů vzniklých mu v souvislosti s uplatněním odpovědnosti za vady* (srov. např. poštovné, cestovné, náklady vzniklé při vyřizování reklamace, náklady spojené s přepravou vadné věci do opravy atp.). Toto majetkové právo sice žádný ze zvláštních jednotlivých a výslovně upravených typů služeb neupravuje, na druhé straně však jeho uplatnění ani nevylučuje.

2. *Předpoklady vzniku odpovědnosti organizace za vady* při poskytování služeb jsou:

a) *Existence původní právní povinnosti poskytnout bezvadný předmět plnění.*

b) *Porušení této právní povinnosti poskytnout bezvadný předmět plnění neboli protiprávní chování.*

c) *Existence, resp. projevení se vady.*

d) *Existence příčinné souvislosti mezi a)–c).*

Jelikož se pro vznik odpovědnosti za vady nevyžaduje zavinění, je třeba i tento druh odpovědnosti kvalifikovat jako *objektivní*. V této souvislosti

je namístě uvést, že zavinění se nevyžaduje ani v těch případech, kdy je organizace poskytující službu povinna nahradit občanovi náklady, které mu vznikly v souvislosti s uplatněním jeho práv z odpovědnosti za vady (§ 236 odst. 2). Tento druh objektivní odpovědnosti nepřipouští zproštění — liberaci (případ tzv. absolutní objektivní odpovědnosti). Pokud ovšem určitý nedostatek předmětu plnění nevznikl v důsledku poskytnutí služby, resp. nemá-li tento nedostatek *původ* v poskytnutí služby, nejde o vadu, za kterou je stanovena objektivní odpovědnost organizace. Tak např. § 1 odst. 1 vyhl. č. 46/1964 Sb. stanoví, že vadou věci není např. časové omezení životnosti věci vyplývající již z její povahy jako účinek opotřebení, znečištění a jiných přirozených procesů.

Ad a) Právním důvodem původní právní povinnosti plnit bezvadně tak, aby výsledkem byla řádně uspokojena potřeba občana, bude zpravidla smlouva, kterou uzavřela socialistická organizace jako poskytovatel služby na straně jedné a občan jako spotřebitel na straně druhé.

Ad b) Protiprávnost chování organizace spočívá v tom, že socialistická organizace — ač podle smlouvy měla — neposkytla občanovi bezvadný předmět plnění (lze též hovořit o výsledku služby).

Ad c) Vadami, za které se odpovídá, jsou *vady, které existovaly, resp. se projevyly buď již v době převzetí výsledku služby, resp. kdy v důsledku prodloužení občana s převzetím služby na něho přešlo nebezpečí* (tzv. zákonná odpovědnost za vady) *či v záruční době* (záruční odpovědnost).

Vady lze třídit z různých právních hledisek:

aa) *Vady faktické a právní.*

Vadami faktickými jsou *nedostatky vlastností předmětu plnění fyzické (reálné, resp. věcné) povahy* (proto se někdy též hovoří o fyzických vadách).

Faktické vady lze dále dělit zejména na *vady jakosti* (kvality) a *vady množství* (kvantity).

Již konkrétněji řečeno, *faktickými vadami jsou nedostatky vlastností (ať co do jakosti, množství, resp. dalších vlastností jako např. co do vzhladu) předmětu plnění, tj. samotného zmaterializovaného výsledku služby či jejího provedení, které tento předmět plnění měl mít podle smlouvy, právních předpisů, technických norem aj., jakož i nedostatky těch obvyklých (standardních) vlastností, které se u určitého předmětu plnění podle jeho povahy a účelu použití bez dalšího (aniž by byly výslovně smlouveny či stanoveny) předpokládají.*

O *právní vady* jde naproti tomu tam, kde předmět plnění vykazuje právní závady, které brání tomu, aby nabyvatel nabyl k poskytnutému předmětu plnění všech práv, které podle smlouvy nabýt měl (např. vlastnického práva, práva nezátíženého věcným břemenem atp.). Zkrátka, nabyvatel předmětu plnění k němu nenabude takového právního postavení (právní pozice), jakého se mu na základě určité právní skutečnosti (zpravidla smlouvy) mělo dostat.

Občanský zákoník v oblasti služeb výslovně rozlišování na vady faktické a právní neprovádí. Hovoří pouze o vadách. Jak však již vyplynulo z obsahu předcházejících výkladů (srov. výklady k § 228), praktický význam při poskytování služeb bude mít toliko *odpovědnost za faktické vady*.

bb) *Vady zjevné a skryté*.

Občanský zákoník v oblasti služeb výslovně nerozlišuje ani *vady zjevné* (očividné), ani *vady skryté* (za vady skryté se zpravidla považují ty vady, které nebylo možno při obvyklé pozornosti objevit). Z toho lze dovodit, že odpovědnost socialistických organizací při poskytování služeb vzniká i v případech tzv. vad zjevných.

cc) *Vady neodstranitelné a odstranitelné*.

Za *neodstranitelné vady předmětu plnění* lze považovat v první řadě ty, které jsou *neodstranitelné vůbec*, tj. které za *současného stavu poznání v oblasti vědy, techniky a hospodářství není možno zatím žádným z dosažitelných způsobů nápravy odstranit*. Za neodstranitelné však sluší považovat i ty vady, kde by jejich odstranění — jinak možné — bylo např. *hospodářsky neúčelné a neefektivní* či *kde by bylo provedeno jen ve zcela nepřijatelné lhůtě pro spotřebitele služby anebo kde by předmět plnění zůstal i po odstranění vady s ohledem na účel svého použití nadále neúměrně znehodnocen, takže by jej nešlo používat smluvným či obvyklým způsobem*.

Z hlediska § 251 jsou např. na roveň neodstranitelným vadám postaveny i *takové vady, které sice z technického hlediska odstranitelné jsou, avšak kupující nemůže věc pro opětné vyskytnutí se vady po opravě anebo pro větší počet vad věc řádně užívat*.

S tříděním vad na neodstranitelné a odstranitelné (v oblasti služeb je toto třídění zároveň spojeno s kritériem, lze-li předmět plnění řádně užívat podle jeho účelu či nikoli) občanský zákoník výslovně počítá a stanoví také pro tyto druhy případů *různé právní důsledky*. Na tomto místě je třeba obecně říci, že tam, kde jde o neodstranitelné vady, vzniknou nabyvateli předmětu plnění práva větší závažnosti (srov. např. práva podle §§ 251, 273 odst. 2), než v případech, kdy je vada předmětu plnění neodstranitelná (srov. např. práva podle §§ 250, 273).

3. *Odpovědnost za vady* lze podle úpravy obsažené v občanském zákoníku dále třídit na

a) *Zákonnou odpovědnost za vady*.

b) *Zákonnou záruku — garanci* (zákonná záruční — garanční odpovědnosti za vady).

c) *Smluvní záruku — garanci* (smluvní záruční — garanční odpovědnost za vady).

d) *Záruku — garanci založenou jednostranným prohlášením vůle*.

Přitom pro vzájemný vztah všech těchto druhů odpovědnosti za vady platí v občanském zákoníku zásada, že *tam, kde není stanoveno či smlouveno něco jiného, uplatňuje se zákonná odpovědnost za vady*.

Ad a) Při zákonné odpovědnosti za vady se odpovídá za ty nedostatky vlastností předmětu plnění, které existují *v době plnění*.

Dobou plnění je zpravidla převzetí výsledku služby (srov. např. § 247

odst. 1, § 270, § 79 odst. 1, § 295). Pouze tehdy, jestliže se občan, kterému je služba poskytnuta, octne v prodlení, je rozhodující den, kdy na občana prodlením a převzetím výsledku služby přešlo nebezpečí (§§ 88, 275 odst. 1, § 282 odst. 1).

Zákonná odpovědnost za vady přichází podle občanského zákoníku v úvahu zejména u služeb, které spočívají v prodeji věci, jež se rychle kazí, anebo v prodeji věcí použitých (§ 247 odst. 1), jakož i služeb spočívajících v obstarávání prodeje věcí (§ 296).

Ad b) Zákonná záruka (garancie), která podstatným způsobem rozšiřuje zákonnou odpovědnost za vady, přichází v úvahu všude tam, kde stát má intenzivní zájem na společensky žádoucím zkvalitňování služeb, včetně náležitého zabezpečení účinné právní ochrany nabyvatelů — občanů jako spotřebitelů. Lze konstatovat, že v oblasti služeb se mj. i právní úprava tohoto druhu stává *neoddělitelnou — integrální součástí péče státu i celé společnosti o řádné uspokojování významné části — skupin osobních potřeb občanů a tím zároveň o zabezpečení jejich stále rostoucí životní úrovně.*²¹⁾

Podle možností společnosti *postupné rozšiřování zákonné záruky* za náležité vlastnosti poskytovaných služeb se stává jedním z *projevů celkové vývojové tendence socialistického občanského závazkového práva.*

Zákonná záruční odpovědnost za vady je v občanském zákoníku stanovena při *nejvýznamnějších a nejfrekventovanějších typech služeb.* Konkrétně se jedná o prodej v obchodu (vyjma již výše zmíněných případů upravených v §§ 247, 295), o zhotovení věci na zakázku (§ 270) a o opravu a úpravu věci (§ 279).

Délka zákonné záruční doby je různá podle povahy poskytnutého předmětu plnění.

Za vady, které se vyskytly po záruční době, organizace neodpovídá.

Ad c) Subjektům občanskoprávních služeb nebrání nic v tom, aby tu odpovědnost za vady, kterou stanoví zákon, rozšířily, resp. doplnily formou *písemné smluvní záruky (garancie) nad meze zákonné odpovědnosti za vady* či *zákonné záruky* (§ 233 odst. 1 i. f.). Podmínky a rozsah smluvní záruky je nutno určit ve smlouvě o záruce.

Ad d) Zákonná odpovědnost organizace za vady, resp. odpovědnost ze zákonné záruky může být rozšířena, resp. doplněna i jednostranným právním úkonem — prohlášením organizace (§ 235 odst. 3). Hovoří se též o tzv. záručním (garančním) prohlášení, resp. záruční listině, tj. o prohlášení učiněném na záručním listě. Takové případy předvídá u prodeje v obchodě § 248 odst. 3, u zhotovení věci na zakázku § 271 odst. 3, u opravy a úpravy věci § 280 odst. 3.

²¹⁾ Srov. „Zpráva o činnosti strany a vývoji společnosti od XIV. sjezdu KSČ a dalších úkolech strany“, Rudé právo ze dne 13. 4. 1976, str. 4, jakož i Směrnice pro hospodářský a sociální rozvoj ČSSR v letech 1976–1980 (příloha Rudého práva z dubna 1976, str. 12 a násl.); srov. i zasedání ÚV KSČ v květnu 1977 o uspokojování hmotných potřeb obyvatelstva a směry dalšího rozvoje vnitřního trhu (Rudé právo ze dne 20. května 1977, str. 3).

4. Při určení práv z odpovědnosti za vady vzniklé při poskytování služeb je třeba rozlišovat, jde-li o vadu odstranitelnou či neodstranitelnou.

V prvním případě, tj. u vad odstranitelných, má občan, a to bez zřetele k tomu, lze-li vadný předmět plnění řádně užívat či nikoli, právo na bezplatné odstranění vady (§ 235 odst. 1). Tomuto právu občana odpovídá rovněž zákonná povinnost organizace vadu odstranit. Tam, kde došlo k poskytnutí neúplného předmětu plnění, tj. kde organizace neposkytla vše, co tvoří předmět plnění, neboli jinak řečeno, plnila-li v menším rozsahu, než plnit po právu měla (vada množství — kvality), vzniká občanovi zvláštní (specifický) druh práva na odstranění vady. Obsah tohoto práva spočívá v doplnění toho, co poskytnutému předmětu plnění chybí.

Právo občana na bezplatné odstranění vady je stanoveno občanským zákoníkem jako základní právo v odpovědnostním systému za vady. Podle zvláštní právní úpravy některých typů služeb, konkrétně při prodeji v obchodě (srov. §§ 250, 251), zhotovení věci na zakázku (§ 273 odst. 2), opravě a úpravě věci (§ 261), občan může u vad odstranitelných uplatnit za určitých podmínek i jiná práva z odpovědnosti za vady než právo na odstranění vady.

Smyslem této úpravy je zajistit s ohledem jak na účinnou právní ochranu občanů jako spotřebitelů, tak i na celospolečenské zájmy reálné plnění, a tím uskutečnění hospodářského cíle a užitečného efektu, které subjekty poskytováním služeb sledují.

V případě, že vadu předmětu plnění není dobře možné odstranit (resp. předmět plnění doplnit), závisí obsah práv občana na tom, může-li služba vzdor této vadě řádně plnit svůj účel či nikoli (§ 235 odst. 1).

Je-li tomu tak, občanovi přísluší — podle rozsahu a povahy snížení hodnoty poskytnutého předmětu plnění — právo domáhat se přiměřené slevy z ceny, kterou organizaci za službu poskytl — tzv. *actio quanti minoris* (§ 235 odst. 1 i. f.). Jde o slevu z původně sjednané ceny za službu. Došlo-li proto v mezidobí k jakýmkoli změnám cen (ať směrem nahoru či dolů), nejsou tyto změny pro určení rozsahu slevy právně významné — relevantní.

V opačném případě, tj. jde-li o vadu neodstranitelnou, vznikne občanovi buď právo domáhat se nového poskytnutí služby (resp. výměnu věci), nebo právo zrušit smlouvu (§ 235 odst. 1). Záleží na kupujícím, které z těchto práv zvolí (jde tedy o tzv. alternativní práva). Právo na zrušení smlouvy se může realizovat — vedle dohody účastníků — i formou jednostranného projevu vůle občana zrušit smlouvu. Z projevu vůle občana však musí být jasně a určitě patrné, že chce smlouvu zrušit. Projev vůle může být učiněn v jakékoli formě. Jednostranný projev vůle občana je v takovém případě pro organizaci za splnění podmínek zákona neboli důvodnosti závazný okamžikem, kdy jí tento projev došel. Ke zrušení smlouvy, kterýžto právní důsledek nastává od počátku (ex tunc), není třeba ani souhlasu příslušné organizace, ani rozhodnutí soudu (R 17/76). Zrušení smlouvy však nezbytně předpokládá její platnost. Lze vyslovit zásadu, že neplatnost smlouvy vylučuje uplatnění odpovědnosti za vady.

Po zrušení smlouvy jsou si subjekty povinny vrátit vše, co mezitím

podle smlouvy plnily, a to podle zásad odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch (§ 457 odst. 1). V případě zrušení smlouvy rozhodnutím soudu musí soud určitým způsobem vyjádřit obapolnost (synallagmaticnost) závazků obou subjektů. Konkrétně to znamená, že organizace bude povinna vrátit cenu služby oproti vydání převedeného předmětu služby a naopak. Jestliže občan, který použil práva zrušit kupní smlouvu či práva na výměnu věci, vrátí organizaci věc již používanou, nemá podle konstantní soudní praxe organizace právo na náhradu za znehodnocení věci vzniklé používáním a opotřebením do okamžiku zrušení smlouvy anebo výměny věci (R 17/1976). Jinými slovy, organizace musí občanovi vrátit tu cenu, kterou občan za poskytnutou službu skutečně zaplatil.

5. Jestliže občanovi vznikne v důsledku vadného předmětu plnění navíc ještě další majetková újma v *podobě škody* (např. vadný elektrospotřebič, který si občan zakoupil u obchodní organizace, mu způsobí škodu v jeho elektrické síti, koupená vadná pračka poškodila občanovi prádlo), lze *nezávisle* (samostatně) *na sobě uplatňovat obě práva*. Z toho důvodu dlužno soudit, že občan může s úspěchem uplatnit právo na náhradu škody i tehdy, jestliže mu právo z odpovědnosti za vady pro jeho nevčasné uplatnění již mezitím zaniklo (prekludovalo se). Jinými slovy řečeno, uplatnění práva občana z odpovědnosti za vzniklou škodu (§ 421) není vázáno na včasné uplatnění práv z odpovědnosti za vady.

6. Právo z odpovědnosti za vady poskytnuté služby musí občan podle § 236 *uplatnit* (oznámit — reklamovat) *u organizace bez zbytečného odkladu* (písemná forma pro uplatnění není stanovena; lze proto uplatnit právo z odpovědnosti za vady i ústně). Toto právo u občana však zanikne pouze tehdy, *nebylo-li uplatněno v šestiměsíční reklamační lhůtě od poskytnutí služby* (pokud ovšem není v zákoně pro jeho uplatnění stanovena reklamační lhůta jiná). Lhůta označená občanským zákoníkem neurčitě jako lhůta „bez zbytečného odkladu“ nemá prekluzivní povahu, tj. není spojena se zánikem práva. Právní následek spočívající v zániku (prekluzi) práv z odpovědnosti za vady je spojen až s marným uplynutím přesně stanovené šestiměsíční reklamační lhůty. Tomuto výkladu svědčí i požadavek právní jistoty v občanskoprávních vztazích. Znění občanského zákoníku „od poskytnutí služby“ je třeba vykládat tak, že se jím rozumí den, kdy občan převzal výsledek služby, resp. den, kdy u občana došlo k prodlení s převzetím výsledku služby (§§ 88, 287). Soud je povinen přihlížet k šestiměsíční propadné (prekluzivní) reklamační lhůtě i bez návrhu, tj. z úřední povinnosti (ex officio).

V právní praxi i teorii bylo sporné, zda stačí, aby nabyvatel pouze vytkl vady věci, či zda je nutné, aby v reklamační lhůtě zároveň uvedl, jaké konkrétní právo z důvodu odpovědnosti za vady u organizace uplatňuje. Soudní praxe (R 17/76, 2/78) dospěla k závěru, že k odvrácení zániku práv z odpovědnosti za vady je třeba, aby nabyvatel nejen vytkl vady, nýbrž aby zároveň uvedl konkrétní právo, které z tohoto důvodu u organizace uplatňuje. Tento závěr však není prost pochybností. Z hlediska zabezpečení náležité právní ochrany občana se jeví přiměřenějším pojetí, podle

kterého občan již řádným vytknutím vad (za řádné vytknutí vad sluší považovat jejich — alespoň hrubý — popis, resp. jak se vady navenek projevují; není tedy třeba vždy přesné a detailní popsání vad) implicitě uplatnil ve smyslu § 236 své právo z odpovědnosti za vady.²²⁾

Uplatnění (oznámení — reklamace) práva z odpovědnosti za vady je nutno učinit u té organizace, která se k poskytnutí služby zavázala a občanovi službu — byť vadnou — poskytla (§§ 236, 253 věta první, §§ 247, 281 odst. 2).

Stačí, je-li právo z odpovědnosti za vady uplatněno (oznámeno — reklamováno) pouze u provozovny, jejímž prostřednictvím byla služba poskytnuta (např. u prodejny, u zakázkové provozovny atp. — § 11 vyhl. min. spravedlnosti č. 45/1964 Sb.).

Na základě dosavadních zkušeností praxe lze konstatovat, že v celé řadě případů, kdy bylo vadně plněno, dochází mezi občanem a příslušnou organizací na základě jednoduchého řízení a i celkem rychle k vypořádání již ve stadiu reklamačním, tj. *mimosoudně*.

Nedošlo-li po včas provedeném uplatnění (oznámení — reklamaci) práva z odpovědnosti za vady k mimosoudnímu vypořádání mezi organizací a občanem, musí občan své právo uplatnit u soudu *ve tříleté promlčecí lhůtě*. Promlčecí doba v takových případech počíná běžet ode dne, kdy právo z odpovědnosti za vady bylo včas oznámeno (reklamováno) u organizace, která službu poskytla (§ 102).

Nerozhoduje, uplatní-li občan své právo z odpovědnosti za vady buď přímo návrhem (žalobou) anebo námitkou (např. námitkou proti žalobě organizace na zaplacení ceny poskytnuté služby; v tomto případě je však třeba, aby soud vždy pečlivě zkoumal, zda mezitím nedošlo k prekluzi práv občana pro nevčasnou reklamaci vad či k promlčení práv občana pro jejich nevčasné uplatnění u soudu).

Důsledné uplatňování práv z odpovědnosti za vady je netoliko v individuálním zájmu postiženého občana, nýbrž svým reparačním a preventivně výchovným působením působí zároveň příznivě v zájmu společenském. I ono totiž přispívá svým způsobem k dalšímu zkvalitňování služeb. Tím je mj. umožněno — což se bude týkat např. zejména obchodních organizací — aby zjištěné vady byly podle hospodářskoprávních vztahů s úspěchem uplatňovány vůči výrobním organizacím a jejich náprava v konečném procesu lokalizována u těch subjektů, u kterých má zpravidla svou základní příčinu a původ.

²²⁾ Srov. J. Švestka: Odpovědnost za vady podle čs. soc. práva, Univerzita Karlova, 1976, str. 245, 246.

Odpovědnost socialistických organizací za škodu způsobenou při poskytování služeb.

Vzhledem ke značnému společenskému významu služeb pro uspokojování významné části osobních potřeb občanů občanský zákoník doplnil a tak prohloubil *obecnou* odpovědností soustavu organizací za způsobenou škodu (§ 421). Tímto zvláštním systémem odpovědnosti jsou kryty ty případy, kdy občanovi právě v souvislosti s poskytováním určitých služeb hrozí určité speciální nebezpečí vzniku škod (ať již na zdraví, resp. životě či na věcech).

K tomu zvláštnímu odpovědnostnímu systému patří konkrétně *tři odpovědnostní skutkové podstaty stanovené v § 233 odst. 2, 237, 238*. K nim bývá právní teorií a soudní praxí přiřazována navíc i odpovědnostní skutková podstata podle § 245, která se však uplatňuje pouze při prodeji v obchodě (proto o ní chybí v této obecné stati bližší výklady).

Tím je v souladu s vývojovou tendencí období výstavby rozvinuté socialistické společnosti i v této oblasti občanského práva *zvýšena a prohloubena právní ochrana občanů*.

1. *Odpovědnost socialistických organizací za škody způsobené při (u) příležitosti poskytnutých služeb spojených s přístupem do bytů nebo k osobnímu majetku, a to zaviněním osob, které k poskytnutí služby použily (§ 233 odst. 2).*

I organizace poskytující službu obecně odpovídají — právě tak jako ostatní organizace — *za všechny škody, které ti, kdož plnili její úkoly (zejména pracovníci, resp. členové), způsobili v rámci plnění těchto úkolů (§ 421)*. Stručně to lze vyjádřit rovněž tak, že i organizace, které poskytují služby, odpovídají za všechny škody, jež byly sice způsobeny v rámci plnění jejich úkolů, ale *nesprávným* provedením příslušné služby.

Leč odpovědnost organizací, které poskytují služby a s jejichž prováděním je spojen přístup do bytů nebo k osobnímu majetku občanů, je s ohledem na tyto skutečnosti podstatně *rozšířena*. Nastupuje totiž podle § 233 odst. 2 i tam, kde škoda vznikla zaviněním osob, které k poskytnutí služeb použila, *mimo rámec plnění úkolů organizace, tj. tedy i pouze při (u) příležitosti poskytnutí těchto služeb* (hovoří se někdy též o tzv. excessu). Jde o případy, kdy určitá osoba vystupuje mimo rámec plnění úkolů organizace (tedy nikoli jako její pracovník či jiná určitá osoba organizace) a kde by již tudíž nedosahovala obecná odpovědnost organizace podle § 421.

Občanský zákoník vychází přitom správně ze skutečnosti, že povaha některých služeb, jež organizace občanům poskytují, si vyžaduje, aby občan umožnil — leckdy i v době své nepřítomnosti — pracovníkům organizace přístup do bytu, resp. ke svému majetku (srov. např. úklidovou či opravářskou službu, které si občan objednal v důvěře, že zvolená organizace k němu vyše poctivé, spolehlivé a řádné pracovníky, kteří této příležitosti nezneužijí k vlastnímu obohacení). Za těchto okolností je spravedlivé a plně přiměřené, aby organizace odpovídaly i za škody způsobené těmi, koho užily, byť jen při příležitosti poskytnutí takové služby (např. za škodu

způsobenou krádeží neboli trestnou činností pracovníka organizace u příležitosti provádění úklidu či opravy, resp. úpravy v bytě). Pro tento závěr hovoří jak motivy *reparační* (opodstatněné zvýšení ochrany práv občanů), tak i *preventivně výchovné* zřetele stimulující organizace k tomu, aby prováděly odpovědný výběr svých pracovníků užívaných k službám tohoto druhu.

Ke vzniku odpovědnosti organizací za takto vzniklou škodu je třeba splnění těchto předpokladů:

a) *zaviněný protiprávní úkon osoby použité organizací, k němuž došlo při příležitosti poskytnutí služby, s jejímž prováděním je spojen přísun do bytu nebo k osobnímu (roz. ve smyslu osoby občana) majetku občana;*

b) *škoda;*

c) *příčinná souvislost mezi ad a) a ad c).*

Ad a) Osobou použitou organizací k poskytnutí služby může být netoliko její pracovník (člen), *nýbrž i kdokoli jiný* (např. pracovník jiné organizace či kterýkoli občan), *koho organizace k provedení služby — ať již na základě dohody či pouze fakticky neboli via facti — použila.*

Škoda musí být způsobena zaviněným (úmyslným či nedbalostním) protiprávním úkonem použitých osob.

Zákonné pojetí „při příležitosti poskytnutí služby“ je záměrně širší koncipováno než pojetí „v přímé souvislosti nebo v rámci plnění úkolů“. Tímto pojetím je totiž umožněno činit určité organizace — se zřetelem k povaze některých služeb, které poskytují — občanskoprávně odpovědnými i za případy škod způsobených jejími pracovníky či jinými užitými osobami při vykročení (vybočení) z rámce úkolů organizace (srov. např. typicky za krádež v bytě).

Jsou-li splněny všechny výše uvedené předpoklady, přicházejí v úvahu jako přímé subjekty odpovědnosti vůči poškozeným v první řadě *organizace, jež použily osoby k provedení služby spojené s přístupem do bytu či k osobnímu majetku.*

Bude-li vůči poškozenému přímo odpovídat i *skutečný (přímý) škůdce*, tj. osoba užitá k provedení služby (pracovník, člen či kterákoli jiná užitá osoba), závisí vždy na tom, byla-li škoda způsobena touto užitou osobou při příležitosti výkonu služby *úmyslně* anebo z *nedbalosti*.

V *prvých* případech (úmyslné způsobení škody) odpovídá poškozenému přímo vedle organizace poskytující služby i sama užitá osoba. Odpovědnost organizací má charakter *objektivní odpovědnosti* (i když jde o objektivní odpovědnost v jistém ohledu zvláštní, protože v jejím základu leží úmyslné zavinění osoby). Organizace se v těchto případech nemůže své odpovědnosti nikterak zprostit (např. důkazem o tom, že při výběru užití osoby vyvinula veškeré úsilí, neboli že ji nepostihuje culpa in eligendo). Naproti tomu odpovědnost užití osoby je odpovědností za její vlastní úmyslně zaviněný protiprávní úkon. Odpovědnost organizace i užití osoby vůči poškozenému je vzhledem ke znění § 233 odst. 2 *odpovědností společnou a nerozdílnou, tj. solidární.*

V *druhých* případech odpovídá poškozenému přímo *pouze sama organi-*

zace poskytující službu. Odpovědnost organizace má i v tomto případě charakter *objektivní odpovědnosti*. Užitá osoba, která škodu z nedbalosti při příležitosti poskytnutí služby způsobila, neodpovídá přímo poškozenému, nýbrž *odpovídá pouze ve vnitřním vztahu organizaci* (praktická tu bude pracovněprávní odpovědnost podle § 172 a násl. zák. práce).

2. *Odpovědnost organizace za poškození, ztrátu nebo zničení věci, kterou k provedení služby od občana převzala (§ 237).*

Jestliže za účelem poskytnutí služby organizace převzala od občana zároveň též věc, je namístě, aby se občanovi, jenž mj. projevil svěřením věci organizaci svou důvěrou, dostalo i *účinných právních záruk*, že si ve svých poměrech nebude muset nést majetkovou újmu, která by mu vznikla následkem poškození, ztráty nebo zničení této předané věci.

Předpoklady vzniku této odpovědnosti jsou:

- a) *převzetí občanovy věci organizací za účelem provedení služby;*
- b) *škodná událost spočívající v poškození, ztrátě či zničení převzaté věci, kterýžto stav občanský zákoník zakazuje — reprobuje (protiprávní stav);*
- c) *škoda;*
- d) *příčinná souvislost.*

Věcí, která byla organizací od občana za účelem poskytnutí služby převzata, se rozumí nejen součást této věci (např. motor u automobilu), nýbrž i její příslušenství (např. rezervní kolo a pneu, autorádio u automobilu). Soudní praxe (R 2/78) za ztrátu věci považuje i ztrátu vyměněné součásti, pokud nebyla organizací občanovi po skončení služby vydána.

Nejčastější případy poškození nebo zničení převzaté věci v praxi jsou případy poškození a zničení věcí, které byly příslušnými organizacemi převzaty k vyčištění a k barvení.

K převzetí věci organizací za účelem provedení služby (např. opravy či úpravy věci, zhotovení věci na zakázku, úschovy věci, obstarání prodeje věci atp.) dochází zpravidla na základě smlouvy uzavřené mezi občanem a organizací (§ 244 odst. 1, 3), kterážto smlouva zakládá závazkový právní vztah k poskytnutí určité služby.

Není proto rozhodující, zda občan, který smlouvu s organizací uzavře, je vlastníkem předané věci či nikoli (R 29/66). To je správné, neboť právo občana z odpovědnosti za škodu podle § 237 je založeno na porušení smlouvy, jakožto právního důvodu vzniku služby v občanském právu, neboli na porušení smluvního závazkového (obligacíního) právního vztahu (nezakládá se tudíž na věcněprávním vztahu — vlastnickém vztahu). Soudní praxe někdy dále dovozuje, že vedle subjektu smluvního závazkového právního vztahu se může v těchto případech náhrady škody vůči organizaci domáhat i vlastník poškozené věci, a to podle § 421 (R 2/78). Tento názor praxe však není bez pochybností. Tyto pochybnosti vyplnou při položení otázky, komu z těchto subjektů by dal soud přednost, jestliže by v těchto případech uplatnil zároveň náhradu škody jak subjekt smluvního závazkového právního vztahu, tak vlastník poškozené věci. I odpovědnost organizací podle

§ 237 je širokou a přísnou objektivní odpovědností (nevyžaduje se tedy ani tu existence zavinění organizace).

Jediným důvodem zprošťujícím (liberujícím) organizaci této široké a přísné odpovědnosti je, že *by ke škodě došlo i jinak, tj. že by ke škodě došlo i tehdy, kdyby nebylo k převzetí věci organizací došlo*. K takové situaci může dojít v důsledku buď vnitřních příčin, které spočívají v povaze samotné věci (např. ve vlastnostech věci, jako je její kazivost atp.), anebo *vnějších* příčin (např. živelných pohrom a událostí jako požáru, povodně atp., které by věc postihly stejně, kdyby k jejímu převzetí organizací nedošlo). Toto zjištění vnitřních či vnějších škodlivých příčin bude vždy otázkou okolností a povahy konkrétního případu.

Obsah, rozsah a způsob náhrady škody se řídí §§ 442 a násl.

Subjektem odpovědnosti vůči poškozenému je ve všech těchto případech toliko *sama organizace*, která *věc k poskytnutí služby* převzala. Pracovníci (členové) organizace, resp. jiné užité osoby samy poškozenému přímo neodpovídají. To platí s ohledem na znění zákona i tehdy, jestliže v těchto případech došlo z jejich strany k vybočení (excesu) z rámce plnění úkolů. Jejich odpovědnost je v těchto případech vždy jen odpovědností ve vnitřním vztahu vůči organizaci.

Odpovědnost za škodu podle § 237 se neuplatní v případě škody na věci přepravované při přepravních službách. Je tomu tak proto, že v posléze uvedených případech platí zvláštní — speciální úprava občanskoprávní odpovědnosti (§§ 310, 311, 316, 318).

Přísná a široká odpovědnost organizace podle § 237 zaniká rovněž okamžikem, kdy se občan dostane do prodlení s převzetím věci od organizace (§ 227).

Závěrem je třeba ještě dodat, že § 237 má speciální postavení ve vztahu k § 238, o kterém je řeč dále. To znamená, že jsou-li naplněny potřebné předpoklady § 237, je vyloučeno použití § 238.

3. *Odpovědnost organizace za škody způsobené okolnostmi majícími původ v povaze přístroje nebo jiné věci, již bylo při poskytnutí služby použito* (§ 238).

Při poskytování některých druhů služeb může občanovi v jeho poměrech vzniknout škoda na základě okolností, které mají svůj původ (zdroj) buď *v povaze přístroje* (srov. např. ondulační aparát, autogen či jiný nástroj, resp. zařízení atp.), anebo *v povaze jiné věci* (srov. např. chemikálii v čističce, určitý jiný použitý materiál atp.), jichž bylo použito pouze jako *prostředku k poskytnutí vlastní služby*.

Občanský zákoník stanovil v § 238 pro zkoumané případy širokou a přísnou *odpovědnost organizace založenou na objektivním principu*. Není přitom rozhodné, zda lze osobám, které s těmito přístroji či věcmi pracují, resp. je obsluhují, přičíst zaviněný protiprávní úkon či nikoli. Tato objektivní odpovědnost organizací byla dokonce maximálně zpřísněna v tom smyslu, že za splnění předpokladů dále uvedených při ní není připuštěn žádný zprošťující (liberující) důvod. V těchto dvou skutečnostech (tj. v objektivní odpovědnosti a ve vyloučení liberace) spočívá základní rozdíl § 238

od § 421. Posléze uvedené obecné ustanovení § 421 stanoví totiž subjektivní odpovědnost organizace, tj. odpovědnost za zavinění s možností se této odpovědnosti vyviněním (exkulpací) zprostit.

Předpoklady vzniku široké a přísné objektivní odpovědnosti organizace podle § 238 jsou:

a) *škodná událost kvalifikovaná tím, že má svůj původ (zdroj) v povaze přístroje nebo jiné věci, jichž bylo jako prostředků použito při poskytování vlastní služby, kterýžto stav občanský zákoník zakazuje — reprobuje (protiprávní stav);*

b) škoda;

c) *příčinná souvislost mezi a) a b).*

K prvému předpokladu: Škodná událost musí mít svůj původ (zdroj) v povaze buď přístroje nebo věci, kterých bylo použito pouze jako prostředků k poskytnutí vlastní služby. *Tomu je třeba rozumět takto:* Ustanovení § 238 dopadá na škodu, k jejímuž uskutečnění došlo za použití určitého přístroje či určité věci, přičemž již z povahy jejich použití hrozí — posuzováno podle obecných zkušeností, resp. odborných poznatků — i při zachování potřebné péče a opatrnosti riziko zvýšenějšího nebezpečí škod pro zdraví, resp. život anebo majetek občanů. Nepatří tedy pod dosah § 238 — jak patrně — zdaleka všechny případy škod vzniklých při poskytnutí služeb v důsledku jakékoli použití jakéhokoli přístroje či věci (blíže srov. další výklady). Jinak by totiž byl rozsah použití § 238 neúměrně veliký a stanovení maximálně široké a přísné objektivní odpovědnosti příslušných organizací v důsledku toho *neúnosné*. Navíc by jiným výkladem § 238 nepřiměřeně vybočoval z okruhu a systému ostatních případů stanovené objektivní odpovědnosti (srov. např. § 427 a násled., § 432 aj.). Z toho, co bylo zatím uvedeno, dále vyplývá, že § 238 nekryje ani případy, kdy přístroj či věc — byť z povahy jejich použití hrozí též možnost vzniku zvýšenějšího nebezpečí škody — *netvoří prostředek* k poskytnutí vlastní služby, ale jsou *samy předmětem této služby* (srov. např. prodej určité vysoce hořlavé látky atp.). Tyto případy se spravují právním režimem obecné občanskoprávní odpovědnosti podle § 421.

O riziko určitého zvýšenějšího nebezpečí vzniku škod pro zdraví, resp. život anebo majetek občanů může — posuzováno podle obecných zkušeností či odborných poznatků — jít např. při selhání či jiné závadnosti takových přístrojů a věcí, jako je např. ondulační aparát užívaný jako prostředek pro poskytnutí kadeřnické služby, svařovací autogen použití při opravách či úpravách věcí, atp.

Při výkladu § 238 je však třeba jít v současných podmínkách rozvoje vědeckotechnického pokroku dále.

I tam, kde určitý použitý přístroj či určitá použitá věc žádné selhání či závadnost nevykázaly, může již z povahy jejich použití hrozit — i při zachování potřebné péče a opatrnosti — riziko určitého zvýšenějšího nebezpečí škod pro zdraví, resp. život anebo majetek občanů. Je-li tomu tak, je na místě, aby toto riziko vzniku škod (pro občany často velmi závažných, neboť jde o škody na zdraví, resp. životě) šlo k tíži organizace a nikoli obča-

na (tuto výkladovou tendenci správně naznačila soudní praxe — R. 9/77). Takové případy by mj. mohly být vzhledem k odkazu § 78 odst. 2 zák. č. 20/1966 Sb. na občanský zákoník praktické i u některých — s určitým rizikem zvýšenějšího nebezpečí vzniku škod spojených — diagnostických či terapeutických zákroků prováděných ve zdravotnictví. Kdy tomu bude a kdy nikoli bude věcí konkrétního posouzení podle dostupných zkušeností a odborných poznatků. Za této situace lze považovat rozložení existujícího rizika cestou široké a přísné objektivní odpovědnosti za opodstatněné z hlediska zájmů poškozených občanů. Při tomto výkladu se také tento druh občanskoprávní odpovědnosti organizací přiměřeně zařazuje do celkového systému případů občanskoprávní objektivní odpovědnosti.

Ani v případě odpovědnosti podle § 238 není rozhodné, kdo s přístrojem či s jinou věcí, z povahy jejichž použití ke škodné události došlo, pracoval (zda to byl např. pracovník — člen organizace či jiná osoba použitá organizací k provedení služby), zda při použití přístroje či věci vybočil z rámce plnění svých úkolů či nikoli atp.

Subjektem široké a přísné odpovědnosti podle § 238 je výlučně ta organizace, z jejíž činnosti, při kterých bylo použito přístroje či jiné věci, ke škodě došlo. Pracovník (člen), resp. jiná užitá osoba poškozenému sami přímo neodpovídají, a to ani tehdy, jestliže by jim bylo možno na způsobení škody přičíst zaviněný protiprávní úkon. Jejich odpovědnost vzniká jen ve vztahu k přímo odpovědné organizaci.

ИРЖИ ШВЕСТКА

Основополагающие теоретические вопросы услуг в гражданском праве

РЕЗЮМЕ

I.

В работе содержится цельное теоретическое исследование одного из важнейших институтов — категорий чехословацкого социалистического гражданского обязательственного права. Сочетание достижений научно-технического прогресса и связанных с ним процессов обновления ассортимента изделий с преимуществами социалистического строя закономерно приводит к резкому возрастанию значения услуг. Общественное значение услуг усматривается в том, что в условиях строительства развитого социалистического общества последние становятся адекватным определением гражданских субъективных прав и обязанностей, включая действенные правовые гарантии, важнейшим фактором, который с учетом необходимости обеспечения соответствующей структуры и должного уровня качества — действуя в системе остальных общественных мероприятий — способствует удовлетворению личных запросов граждан, а тем самым и функционально по-новому способствует и повышению их жизненного уровня, а также формированию социалистического образа их жизни.

В первой главе дается определение понятия услуг в гражданском праве, путем их разграничения от других гражданскоправовых институтов, и вместе с тем обосновывается место этого гражданскоправового института в общей системе гражданского права.

Во второй главе производится исследование отдельных элементов услуг как гражданскоправовых отношений, то есть их субъектов, предмета и содержания.

В первой главе дается определение понятия услуг в гражданском праве, путем и раскрывается соотношение общей и особенной частей регламентации. Используя комплексный подход, в работе отмечены и те услуги, которые с теоретической точки зрения содержат признаки услуг согласно гражданскому праву, но по тем или иным причинам урегулированы помимо гражданский кодекс.

В четвертой и пятой главах рассматриваются отдельные виды услуг в гражданском праве, а также их возникновение. По вопросу их возникновения в работе подчеркивается принципиальная значимость договоров как выражения сравнительно широко практикуемого принципа распорядительной автономии в данной области гражданского права.

Шестая глава посвящена разъяснению основных прав и обязанностей субъектов услуг в сфере гражданского права. Обязанности подразделяются в работе на преддоговорные обязанности, на обязанности при самом предоставлении услуг и на обязанности по ответственности за нарушение права или за причинение противоправного положения при предоставлении услуг. Особое внимание в работе уделено, кроме прочего, обязанности организации заключить договор о предоставлении услуги при условии, что для этого имеются законом предусмотренные предпосылки. Исполнение организацией этой обязанности можно добиваться по суду. И в этом усматривается одно из проявлений усиления охраны имущественных прав граждан в качестве потребителей. В работе дается сравнительно-обширный анализ отдельных видов ответственности организаций, предоставляющих услуги, как-то: ответственность за просрочку, ответственность за недостатки и специфическая ответственность за вред причиненный в связи с предоставлением услуг.

JIRÍ ŠVESTKA

Grundlegende theoretische Fragen der Dienstleistungen in bürgerlichen Recht

RESUMÉ

I.

Die Studie enthält die abgerundete theoretische Untersuchung eines der wichtigen Institute (Kategorien) des čs. sozialistischen bürgerlichen Obligationsrechts. Die Verbindung der Errungenschaften des wissenschaftlich-technischen Fortschritts und der damit verbundenen Innovationsprozesse mit den Vorzügen der sozialistischen Gesellschaftsordnung führt gesetzmässig auch zu einem grossen Aufschwung der Dienstleistungen. Die gesellschaftliche Bedeutung der Dienstleistungen wird in der Studie darin erblickt, dass diese unter den Bedingungen des Aufbaus der entwickelten sozialistischen Gesellschaft durch die adäquate der bürgerlichen subjektiven Rechte und Pflichten einschliesslich wirksamer rechtlicher Garantien, zu einem wichtigen Faktor werden, der innerhalb des Systems der übrigen gesellschaftlichen Massnahmen in der erforderlichen Struktur und Qualität zur Befriedigung der persönlichen Bedürfnisse der Bürger und dadurch in funktionell neuer Weise zur Sicherung und Steigerung des Lebensniveaus, sowie zur Formung der sozialistischen Lebensweise beiträgt.

II.

Im *ersten* Kapitel beschäftigt sich die Studie mit der Abgrenzung des Begriffs der Dienstleistungen im bürgerliche Recht, ihrer Unterscheidung von anderen bürgerlichrechtlichen Instituten und gleichzeitig mit der Begründung des Platzes dieses bürgerlichrechtlichen Instituts im Gesamtsystem des bürgerliche Rechts.

Im *zweiten* Kapitel wird die Erforschung der einzelnen Elemente der Dienstleistungen als bürgerlichrechtlicher Beziehungen, d. i. ihrer Subjekte, ihres Gegenstandes und Inhalts durchgeführt.

Das *dritte* Kapitel ist auf die Untersuchung der geltenden rechtlichen Regelung der Dienstleistungen und auf die Beziehung des allgemeinen Teils der Regelung zum besonderen Teil ausgerichtet. Die Studie beführt bei ihrem komplexem Herangehen auch jene Dienstleistungen, die vom theoretischen Gesichtspunkt aus gesehen Merkmale der Dienstleistungen nach dem bürgerlichen Recht aufweisen, jedoch aus verschiedenen Gründen ausserhalb des bürgerlichen Gesetzbuches geregelt werden.

Die Kapitel *vier* und *fünf* befassen sich mit den einzelnen Arten der Dienstleistungen im bürgerlichen Recht sowie mit deren Entstehung. Im zuletzt angeführten Zusammenhang betont die Studie die grundsätzliche Wichtigkeit der Verträge als Ausdruck des sich in verhältnismässig grossem Umfang durchsetzenden Prinzips der Dispositionsautonomie auf diesem Gebiet des bürgerlichen Rechts.

Das *sechste* Kapitel ist der Darstellung der grundlegenden Rechte und Pflichten der Subjekte der Dienstleistungen im bürgerlichen Recht gewidmet. Soweit es sich um die Pflichten handelt, teilt sie die Studie ein in Vorvertragspflichten, Pflichten bei der eigentlichen Gewährung der Dienstleistungen und Pflichten, die sich aus der Verantwortung für eine Rechtsverletzung oder das Hervorrufen eines rechtswidrigen Zustandes bei der Gewährung der Dienstleistungen ergeben. Besondere Aufmerksamkeit wird in der Studie u. a. der Pflicht der Organisationen gewidmet, einen Vertrag über die Dienstleistung abzuschliessen, unter der Voraussetzung, dass die notwendigen gesetzlichen Erfordernisse erfüllt sind. Diese Pflicht der Organisation ist gerichtlich erzwingbar. Auch in diesem Moment erblickt die Studie einen Ausdruck des sich vertiefenden Schutzes der Vermögensrechte der Bürger als Konsumenten. Verhältnismässig breit werden in der Studie die einzelnen Arten der Verantwortlichkeit der die Dienstleistungen gewährenden Organisation analysiert, und zwar konkret die Verantwortlichkeit für den Verzug, die Verantwortlichkeit für Mängel und die spezifische Verantwortlichkeit für einen bei der Durchführung der Dienstleistung verursachten Schaden.

JIRÍ ŠVESTKA

Questions théoriques fondamentales des services dans le droit civil

RÉSUMÉ

I.

L'étude comprend la recherche intégrale théorique d'une des importantes institutions — catégories du droit civil socialiste des obligations. La réunion des acquisitions du progrès scientifique et technique, des processus d'innovation y jointes aux avantages du système social socialiste même légalement aussi au grand essor des services. L'importance sociale des services, l'étude l'aperçoit en ce que dans les conditions de l'édification de la société socialiste développée, en déterminant de manière adéquate les droits et les obligations subjectifs civils y compris les garanties civiles efficaces, les services deviennent le facteur important qui — dans le système des

autres mesures sociales — contribue dans la structure et qualité nécessaire à la satisfaction des besoins individuels des citoyens et par là fonctionnellement d'une manière nouvelle à assurer et à élever leur niveau de vie ainsi qu'à la formation de leur mode de vie socialiste.

II.

Dans le *premier* chapitre l'étude s'occupe de la définition de la notion des services dans le droit civil, de leur distinction des autres institutions de droit civil et en même temps elle motive la place que cette institution de droit civil occupe dans le système entier du droit civil.

Dans le chapitre *deux* l'examen est fait des éléments individuels des services en tant que rapports de droit civil, c'est-à-dire de leurs sujets, objets et teneur.

Le chapitre *trois* est axé sur l'analyse de la réglementation juridique en vigueur des services et sur le rapport de la partie générale de la réglementation à la partie spéciale. Par son approche complexe de la problématique des services l'étude touche même les services qui au point de vue théorique accusent les caractères des services selon le droit civil mais qui, pour certaines raisons, sont réglés en dehors du code civil.

Les chapitres *quatre* et *cinq* s'occupent des différentes sortes de services dans le droit civil, ainsi que de leur naissance. A ce dernier propos l'étude souligne l'importance en principe des contrats en tant que manifestation de l'autonomie de disposition qui se fait valoir relativement largement dans cette sphère de droit civil.

Le chapitre *six* est consacré à l'exposé des droits et des obligations fondamentaux des sujets des services dans le droit civil. En ce qui concerne les obligations, l'étude les classe en obligations préalables au contrat, obligations pendant l'exécution propre des services et obligations de responsabilité résultant de la violation du droit ou du fait d'avoir provoqué pendant l'accomplissement du service un état contraire au droit. Une attention particulière est prêtée dans l'étude entre autres à l'obligation des organisations de conclure le contrat d'accorder le service, à supposer que les conditions légales nécessaires sont remplies. Cette obligation de l'organisation, elle peut lui être arrachée par voie judiciaire. C'est également dans ce trait de la réglementation que l'étude aperçoit l'une des manifestations de la sauvegarde allant s'approfondissant des droits matériels des citoyens en tant que consommateurs. D'une manière relativement vaste sont analysées dans l'étude les différentes espèces de responsabilité des organisations accordant les services, à savoir concrètement la responsabilité du retard, la responsabilité des vices et la responsabilité spécifique du dommage causé en accordant le service.

Žalobní právo

ALENA WINTEROVÁ

Pojem žalobní právo je jedním z pojmů, které vytvořila právní teorie, když si chtěla zodpovědět otázku, kdo, za jakých podmínek, v jaké souvislosti se subjektivním hmotným právem a s jakou nadějí na příznivé rozhodnutí, může v občanskoprávní věci u soudu žalovat.

Takový obecný pojem mohl vzniknout až mnohem později než sama žaloba (*actio*), sloužící jako právní institut k ochraně určitého práva namísto původní svépomoci. Mohl vzniknout až v době, kdy se procesní právo postupně začalo rozlišovat od hmotného práva, začalo se považovat za obecný nástroj ochrany práv a posléze se začalo také oddělovat od hmotného práva jako samostatné právní odvětví.

Pojem žalobní právo tedy vznikl až v 19. století a své „největší období“ prožíval v době, kdy se právě o samostatnost a relativní nezávislost procesu na hmotném právu vedl na poli teorie práva boj. Možno snad říci, že žalobní právo bylo právě v tomto boji jedním z hlavních prubířských kamenů a zbraní.

V teorii žalobního práva a vůbec žaloby nebylo na co navázat a studium římské *actio* zde mnoho nepomohlo. Čerpalo-li a dodnes čerpá evropské právní myšlení z formálnělogicky dokonalých institutů římského soukromého práva, projevilo se ve studiu římského procesu, že se z něho v moderní době v každém směru čerpat nedá.¹⁾

Římský proces nebyl obecným nástrojem ochrany práv v tom smyslu, jak proces chápeme dnes. Také žaloba v římském právu není obecným institutem. Naopak, římské soukromé právo je soustavou konkrétních žalob. Jestliže je podstata kupní smlouvy od dob římských stále táž, je podstata žaloby dnes zcela jiná.

Žaloby v římském právu byly jednotlivě udělovány *praetorem* žalobci, přičemž o udělení či odepření právní ochrany (udělení či odepření práva žaloby) rozhodoval magistrát nejen z hledisek procesních předpokladů, ale

¹⁾ Pokud ovšem jde o některé procesní principy srov. Fiala: Historický vývoj některých procesních principů, zásad a institutů civilního procesu, AUC XXI, 1974, str. 11 až 22.

i z hledisek uplatňovaného materiálního práva a mohl odepřít žalobu pro nedostatek materiálního práva, který sám posoudil.²⁾

Již tato minimální charakteristika stačí, aby dnešní právník viděl podstatný rozdíl mezi žalobou v římském právu a žalobou současnou.

Citujme ještě z učebnice Sommarov: „Každá *actio* je přesně vázána na určitý skutkový děj. Kdežto v dnešním právu lze k vyličení jakéhokoli děje skutkového připojit žádost za poskytnutí ochrany soudní a netřeba v žalobním spise právnícky charakterizovati základ žaloby, v římském procesu nezbytně musilo žádost za ochranu právní předcházeti rozpoznání, o jaký právní poměr běží, neboť jen tak bylo lze nalézt vhodnou *actio*.“³⁾

O obecném žalobním právu v římském procesu nelze tedy hovořit. Proto pojem žalobního práva vzniká teprve současně s teorií subjektivních práv a s postupným osamostatňováním procesního práva.

Právní teorie 19. a 20. století vytvořila mnohé konstrukce žalobního práva, více či méně spjaté s hmotným právem, konstrukce vesměs vždy napadnutelné buď proto, že jsou příliš úzce vázány na hmotné právo, nebo proto, že subjektivní hmotné právo žalobou uplatňované vůbec vylučují ze svých úvah.

I v současné době a v teorii socialistického procesního práva se pojem žalobní právo považuje za jeden z ústředních teoretických pojmů a není patrně teoretické práce z procesního práva, která by mu nevěnovala větší či menší pozornost. Značná pozornost, patrně větší než u nás, je žalobnímu právu věnována v sovětské teorii civilního procesu. Dnes už ovšem neslouží teoretickým sporům o samostatnost civilního procesu a pak se přímo nabízí otázka, zda vůbec má své oprávněné místo v systému procesního práva a proč. K této otázce se ještě vrátíme po stručné charakteristice jednotlivých teorií žalobního práva.

1. VÝVOJ NÁZORŮ NA ŽALOBNÍ PRÁVO

Pro vznik pojmu žalobní právo bylo nejprve potřeba myšlenkové osamostatnění subjektivního práva od žaloby a k tomu základy položila již přirozenoprávní škola. Avšak sám pojem žalobního práva se objevuje později, jeho autorství se připisuje Windscheidovi.

Učení o podstatě žaloby do vystoupení Windscheida se označuje jako *materiálněprávní žalobní teorie*. Materiálněprávní proto, že v žalobě vidí jeden z aspektů, projevů subjektivního práva, s jehož narušením je žaloba spojena. Savigny považoval žalobu za stadium rozvití materiálního práva. Žaloba náleží nositeli subjektivního práva, které bylo porušeno, jako prostředek na ochranu tohoto práva a vyplývá právě z tohoto práva. S typickou francouzskou vzletností vyjádřil podstatu materiálněprávní žalobní teorie francouzský procesualista Demolombe: „Žaloba je právo samo, uve-

²⁾ Heyrovský: Římský civilní proces, Bratislava 1925, str. 235 a násl.

³⁾ Sommer: Učebnice soukromého práva římského, Praha 1946, str. 39.

dené do pohybu; je to právo ve stavu akce místo ve stavu odpočinku; právo ve stavu války místo ve stavu míru.“⁴⁾

Materiálněprávní teorie žaloby, jakkoli lákavá pro svou jasnost a jednoduchost, nemohla však uspokojit. Nebylo těžké namítnout, že kdyby žaloba měla být vlastností nebo výronem subjektivního práva, nemohla by existovat zamítavá rozhodnutí. A pokud existují, pak se jimi rozhodovalo o žalobě, která žalobou nebyla, protože zde nebylo subjektivní právo, z něhož by plynula. Vždyť přece právě to, zda subjektivní právo existuje a zda bylo porušeno, je v převážné většině případů předmětem zjišťování soudu. Dospěje-li soud k závěru, že zde právo není, pak by ve smyslu materiálněprávní teorie dospíval k závěru, že zde není ani právo žalovat; a na základě čeho a o čem potom rozhodovat?

Tak tato teorie, vycházející z nerozlučného sepjetí žaloby a práva, musela nutně brzo ztroskotat.

Nastoupila *dualistická teorie žalobního práva*, štěpící dosud jednotný pojem práva žaloby na dva, a to: právní nárok plynoucí ze subjektivního materiálního práva a nárok (žalobní) na poskytnutí ochrany. Základ tomuto štěpení položil Windscheid svou teorií nároku, který po prvé jasně odlišil od práva i od žaloby. Dualistickou teorii pak výslovně rozpracoval Muther. Jeho konstrukce žalobního práva spočívala v tom, že toto právo sestává ze dvou složek, a to materiálněprávního nároku, který plyne ze subjektivního práva a dále z veřejnoprávního nároku na udělení právní ochrany tomuto právu. Obě tyto složky žalobního práva se od sebe liší svou povahou, charakterem. Prvá z nich tvoří součást soukromého práva, druhá má veřejnoprávní charakter se všemi důsledky, které toto klasické dělení právních vztahů přináší. Přesto spolu úzce souvisí, neboť existence materiálněprávního nároku je předpokladem a podmínkou veřejnoprávního nároku na udělení právní ochrany.

Teoretické rozštěpení žalobního práva na dvě složky, byť i pojímané v úzké souvislosti a vzájemné závislosti, bylo významným krokem na cestě k rozpoznání podstaty žaloby. Sama o sobě však dualistická teorie musela narážet na obdobné neřešitelné problémy jako předchozí teorie materiálněprávní. Jakmile totiž váže veřejnoprávní nárok na poskytnutí ochrany (byť relativně samostatný) na předpoklad existence nároku, plynoucího ze subjektivního práva, nemůže uspokojivě zodpovědět tytéž otázky, které nezodpověděla materiálněprávní teorie žaloby: o čem a na základě čeho soud rozhoduje, chybí-li zde subjektivní právo nebo chybí-li zde nárok.

Přesto je zásluhou dualistické teorie žalobního práva, že položila základy dalšímu rychlému rozvoji teorie žalobního práva. Jakmile došlo k rozpoznání a k rozštěpení materiálněprávní a procesní (veřejnoprávní) složky žalobního práva, bylo už jen otázkou, která z těchto složek a v jaké podobě převáží. Tak vznikly teorie abstraktního žalobního práva a teorie konkrétního žalobního práva.

⁴⁾ Fourneau: Pour une conception objective de l'action en justice (Université d'Alx-Marseille, 1951).

Teorie abstraktního žalobního práva se zcela ve svém pojetí žalobního práva odpoutává od subjektivního práva a materiálněprávního nároku, aby se postavila na stanovisko, že žalobní právo je výlučně veřejnoprávní, je to právo na poskytnutí ochrany státem, který nedovoluje ochranu svépomocí. Tuto ochranu poskytuje stát prostřednictvím soudního rozhodnutí a popřípadě nuceného výkonu svého rozhodnutí. Právo domáhat se poskytnutí takové ochrany je nezávislé na existenci materiálního práva a z něho plynoucího nároku.

Teoretické základy abstraktního žalobního práva položil Bülow, který poprvé pojal civilní proces soudní jako veřejnoprávní poměr mezi stranami a státem (soudem), a to právní poměr na hmotněprávních vztazích nezávislý a samostatný. V důsledku toho pak považuje žalobu za nezbytnou procesní podmínku potřebnou k založení procesního právního poměru. Toto stanovisko pak další (Degenkolb, Plosz) dovedli do důsledku tím, že výslovně prohlásili, že žalobní právo jako subjektivní veřejné právo na rozhodnutí soudu je zcela nezávislé na skutečné existenci hmotného práva; postačí pouhé tvrzení žalobcovo, že zde určité subjektivní právo je, že toto tvrzené právo bylo porušeno a že se tedy cestou žalobní domáhá jeho nositel ochrany. V tomto smyslu je tedy žalobní právo právem petičním, právem obracet se na státní orgán a jeho nositelem je každý, kdo vůbec má právní subjektivitu. Jakákoli jeho souvislost se skutečnými hmotněprávními vztahy je přerušena.

Jednotliví zastánci teorie abstraktního žalobního práva se mezi sebou v mnohém rozcházel. To ostatně platí i o jiných zde popsaných teoriích. Ve stručném výkladu snažím se postihnout pouze podstatu teoretického stanoviska, podrobnostmi se zde zabývat nechceme, ani nemůžeme a ani to snad není potřebné.

Tak zejména se zastánci abstraktního žalobního práva lišili v tom, proti komu subjektivní veřejné právo žaloby směřuje, kdo je povinným. Byly vysloveny názory, že směřuje proti státu (státnímu orgánu — soudu, který má povinnost ve věci rozhodnout), podle jiných směřuje proti žalovanému (který má povinnost strpět proces proti němu vedený), podle jiných autorů směřuje jak proti státu, tak proti žalovanému, dokonce v italské nauce byl vysloven názor, že jde o subjektivní právo proti soudci (Carnelutti).

Teorie konkrétního žalobního práva vychází rovněž z veřejnoprávního charakteru žaloby, chce však žalobnímu právu dát konkrétnější obsah. Považuje totiž abstraktní žalobní právo za pojem tak široký, že je vlastně bezobsažný. Jestliže se v abstraktním pojetí žalobní právo rovná právní subjektivitě, pak je tedy má každý a pak nelze o subjektivním právu vůbec mluvit. Je to pouhá možnost obrátit se na soud, nic víc. Proto teorie konkrétního žalobního práva hledá znovu vztah mezi subjektivním hmotným právem a procesním právem žaloby, aby tak pojem žalobního práva zúžila a zpřesnila.

Tvůrci teorie konkrétního žalobního práva byli Wach a Hellwig. Nelze-li dnes ani tuto teorii považovat za plně uspokojivou, pak rozhodně je třeba jejím autorům přiznat, že je nejpracovitější. Wach a Hellwig snaží se

spojit všechny nezbytné jak hmotněprávní tak i procesní předpoklady žaloby vedoucí k příznivému rozhodnutí. Tyto předpoklady sjednocují v pojem „nárok na právní ochranu“.

Nárok na právní ochranu je žalobním právem v užším, konkrétním slova smyslu. Nejde, podle zastánců teorie konkrétního žalobního práva, o to, aby bylo dosaženo jakéhokoli rozhodnutí, ale o to, aby bylo vydáno rozhodnutí příznivé, vyhovující. A právo na vyhovující výrok dává právě „nárok na právní ochranu“, Wachem formulovaný a Hellwigem dále pracovaný.

Nárok na právní ochranu není totožný se subjektivním materiálním právem, ani není jeho funkcí či vlastností. Teorie konkrétního žalobního práva neznamená návrat k materiálněprávnímu pojetí žaloby. Nárok na právní ochranu je samostatné procesní právo veřejnoprávní povahy, právo směřující vůči státu (event. i proti odpůrci — v tom se autoři rozcházejí). Je to nárok na uspokojení zájmu na právní ochraně proti odpůrci předepsanou procesní formou. Vzniká od doby, kdy stát zakázal svépomoc a převzal tak povinnost ochrany individuálních práv. Nárok na právní ochranu náleží tomu, kdo je nositelem subjektivního hmotného práva podléhajícího soudní ochraně. Nárok, aby stát poskytl právní ochranu, může mít v konkrétním případě jak žalobce tak i žalovaný a právě tento nárok je bezprostředním předmětem procesu. Soud řeší otázku, zda v konkrétním sporu má nárok na poskytnutí právní ochrany státem žalobce (v tom případě žalobě vyhovějí), nebo zda ho má žalovaný (v tom případě žalobu zamítne). Přitom je materiální subjektivní právo pouze jednou složkou tohoto nároku, zdaleka s ním však není totožné.

Hellwig⁵⁾ rozpracoval podrobněji předpoklady (složky) nároku na právní ochranu. Tyto předpoklady jsou jednak procesní, jednak hmotněprávní. Procesní předpoklady jsou dvojí: jednak předpoklady procesu, jednak procesní předpoklady žaloby. Prvou skupinu tvoří ty, jejichž nedostatek vede k odmítnutí žaloby; patří sem např. pravomoc soudu, právní subjektivita stran a některé další. Druhou skupinu tvoří ty, jejichž nedostatek vede k odmítnutí žaloby pro tentokrát; sem řadí např. dovolenost sporu, existenci právního zájmu a další. Konečně materiálněprávním předpokladem nároku na právní ochranu je subjektivní hmotněprávní nárok.

Nárok na právní ochranu sestává ze všech uvedených předpokladů a jsou-li tyto předpoklady splněny, představuje ve smyslu teorie konkrétního žalobního práva nárok vůči státu na příznivé rozhodnutí v dané věci.

Teorie konkrétního žalobního práva a učení o nároku na právní ochranu získaly řadu stoupenců, kteří je dále rozvíjeli a zejména obhajovali proti odpůrcům, jichž bylo od počátku rovněž nemálo. Slabinou teorie, na niž kritika nejčastěji míří, je samo její východisko, totiž otázka, zda vůbec je možno hovořit o právu na příznivé rozhodnutí. Sebedůkladněji vymezené předpoklady nároku na právní ochranu nemohou totiž zaručit, že k vydání příznivého rozhodnutí skutečně dojde. Nemusí k němu dojít pro

⁵⁾ Hellwig: Anspruch und Klagerecht, Leipzig 1924.

nejrůznější příčiny. Snad lze zde hovořit o pravděpodobnosti, ale to není totéž co právo či nárok.

Na tomto místě lze pro zajímavost poznamenat, že i s kategorií pravděpodobnosti už bylo žalobní právo spojováno. Jak uvádí ve své monografii Štastný,⁶⁾ přiznává Sauer žalobní právo tomu, jemuž svědčí pravděpodobnost příznivého rozsudku, a to za předpokladu normálně sebraného skutkového stavu a to soudcem s normální usuzovací schopností. Správně hned Štastný poznamenává, že „úsudky o pravděpodobnosti nemohou být předmětem právní vědy“ a „že vyslovující se o žalobním právu smíme počítati jen s tím, co se státi má, nikoli s tím, co se pravděpodobně stane“.⁷⁾ Vraťme se však ke konkrétnímu žalobnímu právu.

Jeho přesvědčivá kritika je založena na tom, že ve skutečnosti nelze ztožnit existující mimoprocesní skutkový stav a z něho plynoucí práva a povinnosti se skutkovým stavem, jak jej soud zjistil a z něhož práva a povinnosti účastníků vyvozuje. Nelze tedy nikdy ve skutečnosti hovořit o tom, že určitý skutkový stav ve spojení se všemi dalšími podmínkami procesního charakteru nutně vede k příznivému rozhodnutí.

Je věcí pozitivní právní úpravy, do jaké míry zajišťuje procesními předpisy maximální shodu zjištěného stavu se skutečným stavem. V podmínkách buržoazního civilního procesu, ovládaného zásadou formální pravdy, nebylo odpůrcům teorie nároku na právní ochranu zatěžko snést řadu argumentů, dokazujících možný nesoulad skutkových zjištění soudu se skutečným stavem věci a z toho vyplývající iluzornost „nároku“ na právní ochranu.

Přitom je možno ponechat stranou rozhodnutí nesprávná, vydaná v rozporu se zjištěným skutkovým stavem nebo na základě nedostatečně či vůbec nesprávně zjištěného skutkového stavu. Taková rozhodnutí vždy byla a budou; jako každá lidská činnost přináší i rozhodovací činnost občas výsledky nezdařené. Pozitivní právní úprava může tyto jevy maximálně omezovat, nemůže jim však patrně nikdy zcela zabránit. Jsou to však jevy ojedinělé, atypické, jevy, které být nemají a proto není třeba k nim v teoretických úvahách přihlížet.

Rozhodnutí však nemusí být v souladu s materiálněprávním stavem ani tehdy, je-li zcela správné a vydané na základě bezvadně provedeného řízení. Čím více je proces ovládán zásadou formální pravdy a zásadou pojednací v jejím vyhraněně individualistickém pojetí, tím více příkladů pro to lze uvést. Stačí, aby ten, u něhož jsou splněny všechny předpoklady nároku na právní ochranu, zmeškal rok, a připouští-li platný proces vydání rozsudku pro zmeškání (buržoazní procesní řády jej vesměs připouštějí), bude jeho žaloba — vzdor nároku na právní ochranu a tedy na příznivé rozhodnutí — zamítnuta. Stačí dále, aby v průběhu řízení — vzdor nároku na právní ochranu — neunesl důkazní břemeno a jeho žaloba bude zamítnuta. Rozhodnutí soudu je totiž podmíněno nikoli mimoprocesním skutko-

⁶⁾ Štastný: Civilní žaloba v právu československém, Praha 1934.

⁷⁾ Štastný: cit. práce, str. 38.

vým stavem, ale tím, jak se soudu po provedeném řízení tento stav jeví, a to na základě výsledků procesního dokazování včetně skutkových i právních domněnek, které soud přípustně, v rámci právních předpisů, používá.

Tyto případné argumenty proti konstrukci nároku na právní ochranu, podle něhož má subjekt za splnění určitých podmínek nárok na příznivé rozhodnutí a soud povinnost příznivě pro něj rozhodnout, vedly některé zastánce této teorie k tomu, že vznik nároku na právní ochranu posunují až k okamžiku před vydáním rozsudku (Stein). Nepovažují tedy nárok na právní ochranu za nárok předprocesní, ale za nárok, který vzniká, až když jsou splněny všechny předpoklady pro příznivý meritorní rozsudek. Tu však už se přetahuje veškerá souvislost se žalobou a žalobním právem.

Kritika teorie konkrétního žalobního práva se zaměřila nejen na popření existence takového nároku, který nemusí být a není vždy uspokojen, ale vůbec na konstrukci žalobního práva jakožto právního nároku. Dokládá, že takovému nároku neodpovídá konkrétní, individuální, vymahatelná povinnost a vykazuje ho do mimoprávní sféry, jako pouhé měřítko, ukazatel správnosti rozsudku, který není žádným nárokem v právním slova smyslu.

Šťastný dokazuje, že celá tato konstrukce je založena na fikci, totiž na fikci totožnosti stavu skutečného a stavu, jak má být soudem zjištěn. K poznání vzájemné souvislosti norem hmotného a procesního práva nemůže taková fikce nikterak přispět, proto ji zcela odmítá.

Zde stručně reprodukována kritika teorie konkrétního žalobního práva, i když se k ní příkláním, vychází ovšem z pozic buržoazního civilního procesu založeného na principu formální pravdy, panství stran nad procesem a pasivní role soudu, který nezasahuje nebo zasahuje jen velmi omezeně do boje stran ve smyslu buržoazního pojetí projednací zásady. Předprocesní nárok na právní ochranu je v příkrém rozporu právě s tímto typickým charakterem buržoazního procesu.

Z tohoto rozporu vyvozuje Gurvič⁸⁾ logický závěr, že alespoň zastánci konkrétního žalobního práva měli pro civilní proces i v podmínkách buržoazní společnosti formulovat nezbytnost uplatnění zásady materiální pravdy. Neboť zásada materiální pravdy má daleko blíže k možnosti zjištění a rozhodnutí podle skutečného stavu věci. K tomuto závěru nepřistoupil Wach, ale Hellwig již vyvozuje důsledky a prohlašuje princip materiální pravdy za nezbytný pro civilní proces, má-li se nárok na právní ochranu prosadit a realizovat.

Zásada materiální pravdy byla plně uplatněna až v socialistickém procesním právu. Můžeme si tedy hned v této souvislosti položit otázku, zda konkrétní žalobní právo a z něho plynoucí nárok na příznivé rozhodnutí má či nemá místo v teorii socialistického civilního procesu.

Gurvič ve své již citované monografii je teorii konkrétního žalobního práva pro sovětský civilní proces příznivě nakloněn, i když jeho konečné stanovisko k této teorii je negativní. Odmítá ji ovšem v sovětském proces-

⁸⁾ Gurvič: Pravo na isk, Moskva 1949, str. 24.

ním právu ze zcela jiných důvodů, než pro které ji považuje za nesprávnou a nereálnou v podmínkách buržoazního procesu.

Gurvič uvádí, že je-li v buržoazním procesu zásadně možný nesoulad mezi skutečným stavem a stavem, jak jej zjistil soud, pak v sovětském procesu, vybudovaném na základě materiální pravdy, takový nesoulad zásadně možný není. Tím nechce říci, že sovětské soudy rozhodují vždy správně a v souladu se skutečnými hmotněprávními vztahy, ale rozhodující je, že je to v každém případě jejich základní úkol.

Pro tyto důvody odmítá všechny dřívější argumenty proti teorii konkrétního žalobního práva, které v podmínkách sovětského procesu ztratily svůj význam, ač byly důvodné v podmínkách buržoazního procesu. Přesto odmítá teorii konkrétního žalobního práva, v němž vidí „zbytečnou konstrukci dublující materiální právo“.⁹⁾ Jestliže, jak řekl Lenin, právo není nic bez aparátu donucení, pak z toho plyne, že neexistuje žádné subjektivní občanské právo bez možnosti nuceného uskutečnění soudní cestou. Při takovém pojetí subjektivního práva odpadá, podle Gurviče, potřeba konstruovat zvláštní veřejnoprávní nárok proti státu na poskytnutí právní ochrany.

S Gurvičovým závěrem plně souhlasím. Pokud však jde o argumentaci, nelze podle mého soudu vyloučit zcela ani pro oblast socialistického civilního procesu, při plném uplatnění zásady materiální pravdy, ty námitky, které se opírají o možný nesoulad mezi skutečným stavem a stavem, jak jej soud zjistil. Jinak řečeno, ani v našem procesu nemusí vždy soud dospět k poznání skutečného mimoprocesního stavu, a to nejen v případech nesprávných rozhodnutí, která mohou být v opravném řízení změněna, ale i v případech, kdy soud postupuje a rozhodne zcela správně a přece jeho rozhodnutí nemusí být v souladu se skutečnými právními poměry. A tím už je teorie nároku na právní ochranu popřena.

Je pravda, že je zde rozdíl mezi procesem ovládaným zásadou formální pravdy a procesem ovládaným zásadou materiální pravdy, a to rozdíl velmi výrazný.

V socialistickém procesu soud má zjistit skutečný stav věci a na základě skutečného stavu věci má rozhodnout. Tomuto zjištění nekladou procesní předpisy žádné formální překážky, naopak mu všemožně napomáhají. Panství stran nad procesem je omezeno a projednací zásada je nově pojata nikoli jako souboj stran, kterému soud přihlíží, ale jako součinnost soudu s účastníky, směřující ke zjištění skutečného stavu věci. Soud není omezen na tvrzení účastníků a na důkazy účastníky navržené a může provést i další důkazy, které nikdo nenavrhoval. Náš proces nezná rozsudek pro zmeškání, ani rozsudek pro uznání či vzdání se práva. Soud tedy vždy rozhoduje jen na základě toho, co sám zjistil. To všechno jsou velmi významné rozdíly, které socialistický civilní proces posunují o mnoho blíže onomu vytčenému cíli, jímž je spravedlivé, správné a ze skutečného stavu vychá-

⁹⁾ Gurvič: cit. práce, str. 43.

zející rozhodnutí, než se mu kdy přiblížil proces ovládaný formální pravdou.

Přesto však i materiální pravda je postulát, je to stav, kterého má být dosaženo, nikoli stav, který ve všech případech je. Nelze vyloučit ani v socialistickém civilním řízení, že určité skutečnosti soud nezjistí buď proto, že je účastníci neuvedou a soud se o nich jinak nedozví, nebo proto, že sice budou uvedeny, ale nebudou dokázány.

Neunese-li účastník důkazní břemeno a nezjistí-li soud tvrzené skutečnosti jinak, půjde tento nedostatek k účastníkovi tíži. Soud musí rozhodnout a nebyla-li určitá skutečnost prokázána, rozhodne tak, jako by neexistovala.

Kdybychom chtěli podpořit teorii nároku na právní ochranu, museli bychom do tohoto pojmu zahrnout i to, že byl o existenci rozhodných skutečností podán dostatečný důkaz, čímž bychom vznik nároku na právní ochranu posunuli až k okamžiku rozhodnutí. To však jej už vzdaluje od žaloby, která stojí na samém počátku řízení a pro žalobní právo pak taková úvaha nemá význam. Proto nelze než uzavřít, že teorie konkrétního žalobního práva nemůže mít místo ani v socialistickém procesu.

*

Na téma žalobní právo byla dále v buržoazní literatuře vyslovena dnes už nepřehledná řada názorů včetně těch, které existenci žalobního práva jakožto subjektivního práva z různých důvodů vůbec popírají a prohlašují za nepotřebnou konstrukci. Tak zejména někteří — nikoli všichni — *normativisté* (Pagenstecher, Binder).¹⁰⁾ Vycházejí z názoru, že každý soudní rozsudek je konstitutivní, soud svým rozhodnutím teprve vytváří, mění nebo ruší právní poměry. Mimoprocesní stav je nerozhodný, protože teprve rozhodnutí zakládá práva a povinnosti, a to se stejnými účinky a bez ohledu na to, zda je v souladu nebo není v souladu se skutečným stavem. Proces neslouží k ochraně nějakých předprocesních práv, nýbrž slouží k určení právních vztahů, které do rozsudku existují pouze hypoteticky. Podle Bindera teprve v procesu získává právo svou sílu; je právě funkcí procesu vyvést právo ze stavu hypotéz a předpokladů k objektivní existenci. Tam, kde není úspěšná žaloba, tam ani není právo. Proto také je jakýkoli rozpor mezi rozsudkem a hmotněprávním stavem vyloučen. V důsledku takového nazírání neexistuje žalobní právo jako subjektivní právo ani v abstraktní ani v konkrétní podobě, existuje pouze možnost uvést do pohybu soudní aparát podáním žaloby.

Společenský dopad takových teorií, jak správně na to poukazuje Gurvič, je velmi nebezpečný, protože otvírá široké možnosti soudní zvlůle. Na této teoretické bázi je možno legalizovat a zároveň zamaskovat třídní charakter justice.¹¹⁾

V české procesualistické literatuře, pokud se věnovala problému žalob-

¹⁰⁾ Srov. Grňa: Binderova konstrukce žalobního práva, Právník 1930, str. 8.

¹¹⁾ Gurvič: cit. práce, str. 32.

ního práva, se rovněž výrazně projevil *normativismus*, ovšem s jiným vztahem k pojmu žalobního práva a s jeho jiným pojetím (Grňa, Procházka). Oba se v podstatě přiklánějí k nároku na právní ochranu, tedy k žalobnímu právu v jeho konkrétním pojetí.

Větší pozornost věnoval žalobnímu právu Procházka ve své monografii o žalobním důvodu.¹²⁾ Procházkovi je, ve smyslu normativní právní teorie, žaloba návrhem na vydání konkrétní právní normy. Z tohoto hlediska považuje abstraktní žalobní právo, jak bylo v literatuře formulováno, za delegaci k nepovinnému (nepovinnému z hlediska žalobce) pravotvornému aktu. Obsahem žalobního práva pak je soudní povinnost konkrétní právní normu (tj. rozsudek) vydat. Ovšem žalobní právo, namířené proti státu, je podmíněno žalobcovým právem, namířeným proti žalovanému.

Konkrétní žalobní právo, jako právo na příznivý rozsudek předpokládá tedy předprocesní právo žalobcovo na povinnost žalovaného, jež pak v rozsudku je deklarována. Autor tedy nikterak nepopírá rozhodující význam (tím méně existenci) mimoprocesních subjektivních práv.

Procházka tak, jak sám uvádí, jen „správně formuluje myšlenky teorie nároku na právní ochranu“.¹³⁾ Převádí teorii abstraktního i konkrétního žalobního práva do normativistických kategorií, přičemž obsahově mu, zejména Hellwigova konstrukce nároku na právní ochranu, není nepřijatelná.

Za pozitivní je třeba u Procházky považovat logické utřídění celého problému, se kterým se, pokud je mi známo, setkáváme v literatuře zde poprvé. Jde o následující úvahu:

Ve vztahu k žalobě existují tři druhy soudních povinností a tři skupiny podmínek, které jsou pro vyvolání některé z těchto povinností nezbytné.

Prvá skupina těchto podmínek vyvolává povinnost soudu, aby se žalobou vůbec zabýval. Druhá skupina podmínek, nikoli ovšem samostatně, nýbrž ve spojení s první skupinou, vyvolává povinnost soudu meritorně o žalobě rozhodnout. Konečně třetí skupina podmínek, ve spojení s prvními dvěma, vyvolává povinnost soudu meritorně rozhodnout podle návrhu žalobce, tedy žalobě vyhovět.

Do první skupiny podmínek řadí autor nejprimitivnější náležitosti žalobního spisu, jako je individualizace věci, vylíčení skutkových poměrů, žalobní návrh atd., prostě to, co formálně činí žalobu žalobou.

Do druhé skupiny podmínek patří zejména přípustnost pořadu práva a tuzemského soudnictví, příslušnost dovolaného soudu, procesní způsobilost stran, nedostatek překážky rozepře zahájené a nedostatek věci pravoplatně rozsouzené atd. Splnění podmínek druhé skupiny vede soud k meritornímu rozhodnutí, jejich nesplnění vede k odmítnutí žaloby.

Konečně třetí skupinu podmínek tvoří existence právního stavu, jež má soud podle žaloby deklarovat a z něhož má vyvodit právní následky. Splnění této podmínky vyvolává povinnost soudu rozhodnout podle žaloby, její nesplnění vede k zamítnutí žaloby.

¹²⁾ Procházka: Žalobní důvod, Praha—Brno 1932.

¹³⁾ Procházka: cit. práce, str. 41.

Toto přehledné a logické roztržidění Procházkovo vnáší jasno do problematiky, leckdy až příliš a zbytečně komplikované. Věcně lze však proti němu namítnout totéž, co se namítá proti konstrukci nároku na právní ochranu, neboť třetí druh povinnosti soudu, podmíněný splněním třetí skupiny podmínek, není nic jiného, než konkrétní žalobní právo.

Velmi podobný přístup, jistě zcela nezávisle na českém autoru, nalezneme v současné procesní teorii francouzské.¹⁴⁾ Vizioz rozlišuje tři rozličná oprávnění, a to: přístup k soudům, právo na meritorní rozhodnutí sporu a právo na příznivé meritorní rozhodnutí. Pouze to druhé považuje za žalobní právo v procesním smyslu.

Z významných našich procesualistů dále Ott zastává názor, že žaloba „jsouc dovoláním se státního orgánu, soudu, k ochraně soukromoprávního nároku, dvojí živel v sobě chová: soukromoprávní (materiální), totiž osvědčování se nějakého oprávnění proti určité osobě jakožto nároku proti ní žalobci příslušejícího, a veřejnoprávní (formální), totiž domáhání se ochrany soudu pro nárok žalovaným ohrožený aneb jím dosud neuskutečněný...“.¹⁵⁾ Výslovně pak zdůrazňuje, že zde nejde o nějaký individuální veřejnoprávní nárok na ochranu směřující proti státu.

Hora se k teoriím žalobního práva staví skepticky, zejména popírá nauku o nároku na právní ochranu. Zdůrazňuje, že poskytování právní ochrany je všeobecným a kulturním posláním státu a nemůže být proto pojato jako samostatné subjektivní právo příslušející žalobci. Stanovisko Horovo k otázce žalobního práva můžeme považovat za ryze procesní, v žalobě vidí především procesní úkon, kterým žalobce uvádí do pohybu celé řízení.¹⁶⁾

Velmi ostře vystoupil proti učení o nároku na právní ochranu Ratica.¹⁷⁾ Mimo již zde uvedené námitky argumentuje dále tím, že kdyby měl žalobce samostatný nárok na příznivé rozhodnutí už před procesem, porušil by soud vydáním nesprávného rozsudku i tento jeho veřejnoprávní nárok. Vydáním nesprávného rozsudku je tedy porušeno objektivní hmotné právo, subjektivní právo jím dané, nárok na právní ochranu a ještě případně i procesní právo. Takový uzel, podle Ratici, je těžko rozmotat nejen pro mnohost, ale i pro cizorodost jednotlivých prvků.

Ani Šťastný ve své již citované monografii není žalobním teoriím, zejména pak teorii nároku na právní ochranu příznivě naklaněn. Většinu žalobních teorií vytýká, že jim uniká pravý význam žalobního aktu, snaží-li se do pojmu žalobního práva zahrnout všechny předpoklady povinnosti soudu příznivě rozhodnout. A to platí i tehdy, když je cíl žaloby viděn ne v rozhodnutí příznivém, ale v meritorním rozhodnutí, nebo v jakémkoli rozhodnutí vůbec. Žaloba je podle Šťastného jen jednou z koordinovaných podmínek, z nichž se proces skládá a které společně vedou k rozhodnutí.

¹⁴⁾ Vizioz: *Études de procédure*, Bordeaux 1956.

¹⁵⁾ Ott: *Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního*, Praha 1908, II. díl, str. 5.

¹⁶⁾ Hora: *Československé civilní právo procesní*, Praha 1923, II. díl, str. 143 a násl.

¹⁷⁾ Ratica: *Základy procesního práva*, Bratislava 1948, str. 59 a násl.

A není důvodu jednu z těchto podmínek, totiž žalobu, nadřazovat ostatním a vytvářet z ní nějaké zvláštní subjektivní právo. Všem zmíněným teoriím uniká tak specifický spoj žaloby s dalším řízením. Každá žaloba, třeba vadná, pokud ještě zůstává žalobou, nějakou povinnost soudu vyvolává.

Šťastný tak dospívá k závěru, že žaloba je jen podmínkou vzniku procesu (procesněprávního poměru) a připojuje se tím výslovně k názoru, který vyslovil Bülow, v naší literatuře pak Hora.

Můžeme snad závěrem konstatovat, že v československé procesualistické literatuře buržoazního období nenašly teorie žalobního práva, zejména pak teorie konkrétního žalobního práva, větší příznivou odezvu.

2. ŽALOBNÍ PRÁVO V TEORII SOCIALISTICKÉHO CIVILNÍHO PROCESU

Sovětská teorie civilního procesu věnovala a věnuje pojmu žaloby a žalobního práva značnou pozornost. Svědčí o tom nejen řada monografií, věnovaných přímo tomuto tématu (Gurvič, Dobrovolskij, Avdějenková, Rjabová atd.), ale též skutečnost, že i v základních teoretických pracích a v učebnicích občanského procesu je vždy otázce žaloby a žalobního práva věnováno patřičné místo.

Názory na žalobní právo a podstatu žaloby v sovětském civilním procesu se u jednotlivých teoretiků značně liší, a to podle stupně sepejetí občanského hmotného a procesního práva v autorově pohledu.

Patrně nejvíce převládá *dualistické pojetí žaloby* — v procesním smyslu jako prostředku ochrany porušeného subjektivního práva a v materiálním smyslu jako nároku žalobce vůči žalovanému. Toto dualistické pojetí v nejnovějších sovětských pracích dostává kvalitativně novou podobu — nikoli už žaloba ve smyslu procesním a žaloba ve smyslu hmotněprávním, nýbrž jednotná podstata žaloby, zahrnující v sobě jak procesní, tak i materiálněprávní stránku, přičemž v žalobě jsou v nerozlučitelné jednotě spojeny obě stránky.

Toto základní stanovisko s drobnými modifikacemi je patrně možno v současné teorii sovětského procesu považovat za převažující.

Máme-li roztrždit jednotlivé teoretické názory vyslovené v nauce sovětského civilního procesního práva, pak můžeme poukázat na stanovisko *materiálněprávní* (Joffe, Kurylev), které opomíjí procesní podstatu žaloby a zdůrazňuje právo žaloby jako důsledek porušeného subjektivního hmotného práva. Tento názor však zůstal v sovětské procesní teorii ojedinelý.

Výrazněji se projevila *procesní* teorie žaloby, která se svým obsahem přibližuje, i když se její autoři tomuto označení vyhýbají, teorii abstraktního žalobního práva. Mezi výrazné představitele patří Zejder, Judelson. Zejder podtrhuje význam žaloby jako procesního institutu, a to dokonce ústředního institutu civilního procesu, který přes řešení konkrétního sporu vede k ochraně společenských vztahů a právního pořádku. Podobně Judelson vidí v žalobním právu zákonnou možnost obrátit se na soud a v žalobě vidí žádost právně zainteresované nebo jiné oprávněné osoby o řešení

občanskoprávního sporu. K existenci hmotněprávních předpokladů žaloby nepřihlíží. To ostatně oběma autorům sovětská nauka vytýká (Klejnman).¹⁸⁾

Svým pojetím se procesnímu chápání žaloby přibližuje Žeruolis.¹⁹⁾ Ve své práci o podstatě sovětského civilního procesu věnuje žalobě velkou pozornost a podtrhuje její procesní charakter. Žaloba je podle Žeruolise jedna z procesních forem ochrany práva a stejně jako ostatní formy slouží ochraně subjektivních práv. Nelze ji tedy od materiálněprávní stránky zcela odtrhovat, žaloba má svůj materiálněprávní předmět. Ale právo žalovat není podle autora závislé na důvodnosti hmotněprávního nároku a tento nárok tedy nemůže být předpokladem žalobního práva. Žalobním právem je mu právo občanů a socialistických organizací na podání žaloby, na vyvolání sporného řízení, právo na meritorní projednání sporu.

Značně rozšířena a podrobně propracována byla v sovětské teorii, jak už bylo řečeno, *dualistická teorie žalobní*. Jejími představiteli byli především Abramov,²⁰⁾ Čapurskij, Gurvič. Abramov ve své obsáhlé učebnici (autorem 10. kapitoly o žalobě je však právě Čapurskij) rozlišuje žalobu v procesním smyslu a žalobu v materiálním smyslu. V procesním smyslu je žaloba prostředkem ochrany práva, je to na soud vznesená žádost o poskytnutí ochrany. V materiálním smyslu se žalobou rozumí uplatněný hmotněprávní nárok žalobce vůči žalovanému, tedy subjektivní hmotné právo. Žalobní právo v procesním smyslu je oprávnění obrátit se na soud s požadavkem poskytnutí soudní ochrany. Žalobní právo v hmotněprávním smyslu je oprávnění k nucenému uskutečnění dlužníkových závazků vůči žalobci. Žaloba v procesním smyslu a žaloba v materiálním smyslu mají různou právní povahu. Nemá-li žalobce žalobní právo v procesním smyslu, řízení končí bez meritorního projednání věci. Jinak je tomu při řešení otázky žalobního práva v materiálním smyslu. Jestliže žalobci přísluší, pak proces skončí pro něho příznivým rozhodnutím. Jestliže však žalobci žalobní právo v materiálním smyslu nepřislúší, rozhodne soud meritorně, ale pro žalobce nepříznivě, tj. zamítne žalobu.

Již z tohoto stručného výkladu vidíme, že v učebnici Abramovově jde vlastně o snahu formulovat nárok na příznivé rozhodnutí, který se označuje jako žalobní právo v materiálním smyslu.

Podobně i Gurvič ve své již citované monografii rozlišuje žalobní právo v procesním smyslu (prostředek soudní ochrany) a žalobní právo v materiálním smyslu (subjektivní právo ve stadiu vymahatelnosti); třeba poznamenat, že nečiní žalobu v procesním smyslu závislou na tom, zda zde je hmotné právo ve stavu vymahatelnosti, tedy žalobě ve smyslu procesním přiznává samostatný, nezávislý charakter. Gurvič ostatně rozlišuje ještě třetí význam pojmu žalobní právo, tj. význam ve smyslu aktivní věcné legitimace. Práce Gurvičova více než jiné napovídá, že rozpory mezi jed-

¹⁸⁾ Klejnman: Novější tečenija v sovětskoj nauke graždanskogo procesualnogo prava, Moskva 1967.

¹⁹⁾ Žeruolis: Suščnost sovětskogo graždanskogo procesa, Vilnius 1969.

²⁰⁾ Abramov a kol.: Občiansky proces SSSR, Bratislava 1951.

notlivými autory jsou více terminologického než obsahového rázu. Sám autor poznamenává, že by bylo třeba především odstranit mnohoznačnost pojmu žalobní právo. Potud je třeba s ním souhlasit, zejména když v ruštině patrně termín „právo na isk“ je termínem častěji a ve více významech užívaným. Méně už přijatelný, a to zřejmě i v podmínkách sovětského civilního procesu, je jeho návrh vyhradit termín právo na isk pro materiálněprávní pojetí, tedy vlastně pro vymahatelnost subjektivního práva.

Štěpení žalobního práva a žaloby na žalobní právo a žalobu ve smyslu procesním a ve smyslu materiálněprávním podle Abramova a Gurviče bylo v novější sovětské procesualistické literatuře podrobeno kritice. Převažující názory současné doby se stavějí na stanovisko jednotného pojmu žaloby, která v sobě zahrnuje jak procesní, tak materiální stránku. Žaloba je považována za hraniční institut, spojnici mezi hmotným a procesním právem. Procesní podstata žalobního práva není popírána, ale zároveň se zdůrazňuje nezbytnost subjektivního hmotného práva alespoň tvrzeného žalobcem, které tak tvoří předmět žaloby.

Tak podle Rjabové²¹⁾ do pojmu žaloby spadá jak subjektivní občanské právo, tak jeho soudní ochrana. Avdějenko²²⁾ hovoří o kumulativním charakteru žaloby pro nezbytné znaky materiálněprávní i procesněprávní. Dobrovolskij²³⁾ zdůrazňuje v žalobě jednotu dvou požadavků — požadavku vůči soudu na poskytnutí ochrany a požadavku žalobce vůči žalovanému (prostřednictvím soudu) na splnění povinnosti; větší důraz přitom klade na materiální stránku. Vidí v žalobě především oprávnění k nucenému uskutečnění porušeného nebo ohroženého subjektivního práva. Ve své nejnovější práci²⁴⁾ vykládá žalobní právo jako samostatné subjektivní právo složené, které v sobě zahrnuje jak právo podat žalobu, tak i právo na vyhovující rozsudek.

Klejnman v již citované práci naproti tomu zdůrazňuje rovnocennost obou stránek žaloby. Žaloba jako procesní prostředek soudní ochrany se řídí a upravuje procesním právem. Jejím předmětem je nárok žalobců vůči žalovanému, jehož rozsah a podmínky se řídí materiálním právem. Proto je procesní a materiální stránka žaloby neoddělitelná.

*

Mimo oblast sovětské teorie civilního procesu byla otázkám žaloby, zejména žalobního práva, věnována menší pozornost. V polské literatuře, zdá se, je převažující přístup k žalobě jako ryze procesnímu institutu. Učebnice Siedleckého²⁵⁾ hovoří o žalobě jako procesním úkonu, který je návrhem na provedení řízení. Avšak současná kolektivní teoretická práce

²¹⁾ Rjabová: Osnovaniye iska v sovětskom graždanskom processe, Moskva 1964.

²²⁾ Avdějenko: Isk i jeho vidy v sovětskom graždanskom procesualnom prave, Leningrad 1951.

²³⁾ Dobrovolskij: Iskovaja forma zaščity prava, Moskva 1965.

²⁴⁾ Dobrovolskij—Ivanova: Osnovnye problemy iskovoj formy zaščity prava, Moskva 1977 (v tisku).

předních polských procesualistů zaujímá, byť okrajově, stanovisko jiné.²⁶⁾ V úvodní části je věnována pozornost vývoji názorů na žalobní právo v závislosti na vývoji názorů na funkci civilního procesu. Autor této partie Berutowicz dokládá, jak se vyvíjely a měnily žalobní teorie podle toho, zda funkce civilního procesu byla spatřována v ochraně individuálních práv a zájmů nebo v ochraně a prosazování právního řádu dané společnosti, popř. v kombinaci obou. Socialistická společnost jako první vytváří předpoklady pro dialektické spojení individuálních a společenských zájmů, a to i v oblasti civilního procesu. Socialistická teorie žalobního práva musí proto právě na toto spojení zaměřit svou pozornost a vyjasnit, jak je realizována ochrana subjektivních práv při současném prosazování a uskutečňování socialistického právního řádu. Tomuto hledisku, podle autora, nejlépe odpovídá právě ta žalobní teorie, která v žalobě vidí jednotu materiálních a procesních prvků a vytváří tak komplexní a nedílný institut, stejně jako je nerozlučitelná realizace individuálního a společenského zájmu v socialistickém státě.

Názor tomu blízký, který však více akcentuje právě spojení mezi materiálním a procesním právem v žalobě, byl v nedávné době, byť ojediněle, vysloven u nás.

Steiner²⁷⁾ považuje právo na žalobu za sponu, „která funkčně spojuje právo hmotné a právo procesní, neboť umožňuje v případech, kdy je právo hmotné ve své vlastní oblasti popíráno a stává se tím neefektivní, převést ho do oblasti procesní, která mu má zajistit jeho realizaci“.²⁸⁾ Považuje tedy žalobní právo za samostatné veřejné právo, odlišné jak od práva hmotného, tak i od práva procesního. V důsledku tohoto svého pojetí autor konstruuje vedle věcné legitimace a procesní legitimace ještě žalobní legitimaci, kterou spatřuje v žalovatelnosti nároku, jemuž má být poskytnuta procesní ochrana.

Jinak, zdá se, většina čs. procesualistů se přiklání k procesnímu chápání žaloby a větší či menší ingerencí materiálněprávních prvků.

Boura²⁹⁾ se hlásí ke Klejnmanovu stanovisku, že žaloba má nezbytně dvě složky, které se vzájemně podmiňují a a bez nichž by žaloba nebyla žalobou: složku procesní, již je žádost k soudu o poskytnutí ochrany, a složku materiálněprávní, již je nárok žalobce vůči žalovanému.

Ze Štajgrovyh prací lze usuzovat, že chápe žalobu jako procesní institut v podstatě ve smyslu abstraktní žalobní teorie.³⁰⁾

Rovněž Češka³¹⁾ se vyslovuje pro to, že by mělo být termínu žalobní právo užíváno pouze ve smyslu práva na dovolání se soudní ochrany,

²⁵⁾ Siedlecki: *Zarys postepowania cywilnego*, Warszawa 1968.

²⁶⁾ Jodlowski a kol.: *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, Polská akademie nauk, 1974.

²⁷⁾ Steiner: *Žaloba v poměru k právu hmotnému a procesnímu*, Právnick č. 5/1974.

²⁸⁾ Steiner: cit. práce, str. 432.

²⁹⁾ Boura F.: *Soudní rozhodnutí*, Orbis 1957.

³⁰⁾ Štajgr: *Některé teoretické otázky civilního práva procesního*, AUC X, 1969; Štajgr: *Procesní podmínky a jejich zjišťování*, AUC 1–2/1966.

zatímco vytváření pojmu žalobní právo v materiálním smyslu považuje za zbytečné. Právo na podání žaloby existuje samostatně a nezávisle na subjektivním občanském právu, které je žalobou uplatňováno.

Nejnověji u nás Macur³²⁾ volí systémově strukturní metodologický přístup k postavení občanského práva procesního v systému práva. Jedním z poznatků touto metodou získaných je i poznatek, že právní institut může být pouze prvkem jednoho právního odvětví a že je zcela vyloučeno, aby jeden institut náležel více právním odvětvím nebo je spojoval. Proto považuje za mylné všechny koncepce žalobního práva jako organické jednoty materiálněprávní a procesní složky. Žalobní právo je mu tedy ryze procesním institutem, který ovšem má nejen vertikální, ale i horizontální (avšak procesní) složku.

Hrdlička³³⁾ se hlásí k převládajícímu názoru sovětské procesní teorie o nerozlučné spjatosti žaloby s hmotným právem, o jehož ochranu jde. Uznává tedy dvě stránky žalobního práva: stránku procesní, tj. právo dovolat se u soudu ochrany, a stránku materiální, tj. právo na vyhovění žalobní žádosti na základě hmotného práva.

Fiala ve svých pracích akcentuje procesní stránku žaloby jako prostředku domáhání se ochrany: zdůrazňuje, že „subjektivní právo hmotné, které je obsahem žádané nebo zamýšlené ochrany, buď existuje, nebo neexistuje, a to zcela nezávisle na zahájeném řízení“.³⁴⁾ A na jiném místě: „Ochrana v civilním procesu sporném může být soudem poskytnuta buď tak, že soud poskytne žalobci žádanou ochranu jeho subjektivnímu právu, nebo tak, že soud poskytne žalovanému ochranu tím, že žalobcův návrh na poskytnutí ochrany zamítne. V obou případech byla poskytnuta právní ochrana právní sféře účastníků. Obsah poskytnuté ochrany tedy může být z tohoto hlediska pozitivní nebo negativní.“³⁵⁾ Tento poznatek považuji za velmi důležitý jako východisko dalších úvah.

Jen ojediněle se v naší procesualistické literatuře vyskytlo stanovisko materiálněprávní. Podle Pužmana³⁶⁾ je uplatitelný hmotněprávní nárok podmínkou vzniku žalobního práva, podmínkou procesněprávního nároku na soudní ochranu. Každá žaloba podle autora předpokládá, že „navrhovatel má právo hmotné, poněvadž jinak by jeho krok byl zbytečný“.

31) Česka: Vztah občanského procesu k občanskému a rodinnému právu, AUC 1–2/1966.

32) Macur: Občanské právo procesní v systému práva, UJEP, Brno 1975.

33) Hrdlička: Prokurátorské žaloby v občanském soudním řízení, Studie ČSAV 5/1968.

34) Fiala: Spory vznikající z podnětu výkonu rozhodnutí, AUC XVI/1972, str. 19.

35) Fiala: cit. práce, str. 26.

36) Pužman: Právní nároky a procesní návrhy, Orbis 1957, str. 10 a násl.

3. KRITICKÉ ZHODNOCENÍ TEORIÍ ŽALOBNÍHO PRÁVA

Stručný přehled teorií žalobního práva podle mého názoru dostatečně jasně ukazuje rozpornost, někdy až protichůdnost jednotlivých stanovisek, a to nejen ve starší buržoazní teorii civilního procesu, ale dokonce i v současné socialistické procesní teorii. Názorů bylo vysloveno tolik, že je asi těžko možné něco nového k tomu ještě říci nebo dokonce otázku žalobního práva jednoznačně vyřešit. Chci se proto spíše pokusit o urovnání a ujasnění celé, leckdy až zbytečně komplikované problematiky.

Často se totiž zdá, že mezi mnohými, na toto téma vyslovenými názory, nejde ani tak o rozpory věcné jako spíše terminologické a slovní, o různost přístupu, východisek a tím také různost cílů.

Prvním naším východiskem musí být odpověď na otázku, do kterého právního odvětví žalobní právo a žaloba patří. Ani tato základní otázka není mimo diskusi — stačí připomenout dualistické pojetí žalobního práva u některých sovětských autorů nebo nejnovější stanovisko Steinerovo.

Podle převažujících názorů, s nimiž plně souhlasím, je žaloba i žalobní právo institutem procesního práva. Chápeme-li proces vůbec jako prostředek poskytování ochrany a prosazování práva hmotného, pak žaloba je institut, kterým se uskutečnění této funkce procesu v konkrétním případě vyvolává. Je to právní prostředek, kterým se celý postup při poskytování ochrany uvádí do chodu. Protože pak potřeba poskytnutí ochrany (tj. existence určitého subjektivního práva a jeho porušení či ohrožení) není zjevná na první pohled a vychází pro soud bezpečně najevo až v průběhu řízení, musí být tento prostředek k domáhání se ochrany dán každému, kdo se domnívá a tvrdí, že poskytnutí ochrany od státního orgánu potřebuje, bez závislosti na tom, zda ji skutečně potřebuje, neboť to právě se teprve v řízení zjistí. Tento prostředek nemůže být dán každému v libovolné věci, ale jeho použití musí být vázáno na určité podmínky — byť i jsou tyto omezující podmínky v moderní společnosti a zvláště pak ve společnosti socialistické minimální, aby možnost požadovat ochranu byla co nejširší. Podmínky — možno říci podmínky práva žalovat nebo žalobního práva — stanoví opět procesní právo. Ať už je vymezí jakkoli, nemůže žalobu vázat na prokázanou existenci porušeného či ohroženého práva, protože tím by činilo předpokladem procesu to, co má být teprve jeho výsledkem. Toto jsou poznatky známé a nikoli nové, ale považuji za nutné je připomenout. Je-li žalobní právo právem podat žalobu, pak předpoklady tohoto práva mohou být a jsou stanoveny jen procesním právem.

Hovořit o žalobním právu v materiálněprávním pojetí nemá, alespoň v české právní terminologii, smyslu. Naše právní terminologie má k dispozici termín nárok (vynutitelnost, vymahatelnost, občanský zákoník hovoří na některých místech o uplatnění u soudu, domáhání se u soudu, dovolání se pomoci soudu). Někdy se též používá termínu žalovatelnost práva — typicky ve spojení s naturální obligací — to však není po mém soudu přesné. Nejde o nežalovatelnost, když i na splnění naturální obligace lze žalovat a dokonce — u promlčeného závazku — lze dosáhnout

příznivého rozhodnutí, jestliže se dlužník promlčení nedovolá. Uspěje tedy žalobce i tam, kde ve smyslu materiálněprávního pojetí žaloby nemá žalobní právo, protože nemá nárok.³⁷⁾

Ani s konstrukcí Steinerovou nelze souhlasit. Vztah hmotného a procesního práva, koncentrující se mj. právě v pojmech žalobní právo a žaloba, nelze vyřešit vytvářením třetí kategorie, totiž žalobního práva odlišného od práva hmotného i procesního. V tom směru je třeba souhlasit s kritikou provedenou Macurem, zejména v tom, že právní institut může být pouze elementem právního odvětví a nemůže být chápán jako útvar stejného řádu.³⁸⁾

Proto pak ani nelze přistoupit na pojem „žalovatelnosti“ jako podmínky žalobní legitimace ve smyslu Steinerovy konstrukce. To, zda žalovatelnost uplatňovaného práva vznikla a trvá, je, podle mého názoru, součástí věcné legitimace účastníků a musí být v procesu zkoumáno jako nezbytný předpoklad příznivého rozhodnutí, nikoli jako předpoklad účinné žaloby.

Můžeme tedy učinit první závěr, že žalobní právo i žaloba jsou instituty výlučně procesního práva.

Další otázkou, kterou si musíme zodpovědět, je otázka, co se žalobou sleduje, k jakému cíli má vést.

Domnívám se, že mezi teorií abstraktního žalobního práva a teorií konkrétního žalobního práva, jakkoli jsou stavěny do příkrého rozporu, není nějaká principiální difference. Rozdíl mezi nimi je právě v tom, že prvá teorie vidí v žalobě prostředek k vyvolání soudního řízení, cíl vidí v zahájení procesu, ať už jeho výsledek bude jakýkoli; podle toho určuje, kdo k takové žalobě je oprávněn. Druhá teorie naproti tomu považuje žalobu za prostředek dosažení pro žalobce příznivého rozhodnutí konkrétního sporu a podle toho se pak snaží určit, kdo a za jakých podmínek takové žalobní právo má. Je samozřejmé, že jde-li o tak rozdílné cíle žaloby, musí se okruh předpokladů žalobního práva podle obou značně lišit.

Je proto třeba, podle mého názoru, vymezit napřed cíl žaloby.

Cíl žaloby ve vztahu k řízení může být trojí. S touto klasifikací jsme se již v literatuře setkali (Procházka, Vizioz). Není ostatně nikterak obtížné k takovému roztržení dospět, jakmile se jednotlivé žalobní teorie porovnají.

V nejširším pojetí je žalobou takový procesní úkon (návrh), který vyvolá soudní činnost, uvede soudní aparát do chodu, byť i dojde vzápětí k odmítnutí žaloby, zastavení řízení apod.

V užším pojetí je žalobou takový procesní úkon (návrh), který vede k vydání meritorního rozhodnutí, ať už pro žalobce příznivého či nepříznivého, ale který se vyslovuje o uplatněném právu, jehož ochrana byla požadována.

V nejužším pojetí je žalobou (tedy realizací žalobního práva) pouze ta-

³⁷⁾ Ke kritice pojmu „žalovatelnost“ srov. Česka: cit. práce, str. 49.

³⁸⁾ Macur: cit. práce, str. 249.

kový návrh, který vede k vydání meritorního, pro žalobce příznivého rozhodnutí.

Prvá možnost, a v tom je třeba s kritiky abstraktní žalobní teorie souhlasit, je příliš široká, je bezobsažná. Je to vlastně široce pojaté petiční právo, které neobráží specifickou úlohu soudů a soudního procesu v ochranně subjektivních práv. Takové právo má každý, kdo vůbec má právní subjektivitu, bez jakýchkoli omezujících podmínek a má jej ve vztahu i k jiným státním orgánům než soudům. Proto vlastně neříká nic.

Druhou možnost, ke které se chceme přiklonit, ponecháme prozatím stranou.

Třetí možnost, právo žaloby jako právo na příznivé rozhodnutí, je nereálná a neodpovídá charakteru a podstatě socialistického civilního procesu. Proč je žalobní právo v tomto smyslu nereálné, bylo už vyloženo v souvislosti s teorií konkrétního žalobního práva. Můžeme si jen připomenout, že zaměňuje skutečný stav a stav soudem zjištěný, které se tím více mohou neshodovat, čím více je daný proces podřízen principu formální pravdy. Avšak ani socialistický civilní proces, ovládaný principem materiální pravdy, se nemůže obejít bez důkazní povinnosti a důkazního břemene účastníků, čímž se riziko nedostatečných skutkových poznatků přenáší na ně. Proto právo na příznivé rozhodnutí, jehož všechny předpoklady by byly soustředěny už v žalobě, je nereálné.

Je však také v rozporu s charakterem a účelem socialistického civilního procesu. Účelem procesu je poskytování ochrany subjektivním právům občanů a organizací; prostřednictvím této ochrany v individuálním případě též všeobecná ochrana právního řádu a prosazování socialistické zákonitosti; konečně prostřednictvím této individuální ochrany též výchova k zachovávaní právního řádu a preventivní působení soudů jako orgánů socialistického státu. Všechny tyto tři cíle, první jako základní účel řízení a druhé dva jako zprostředkované, nepřímé, ale rozhodnutí imanentní cíle, plní zcela jak rozhodnutí vyhovující žalobě, tak i rozhodnutí zamítavé. I zamítavým meritorním rozhodnutím poskytuje soud ochranu subjektivnímu právu občana či organizace, totiž poskytuje ji žalované straně s účinky právní moci. Že tím nepřímo poskytuje i ochranu právnímu řádu jako celku a současně plní svou preventivně výchovnou funkci, je zřejmé.

Je-li tedy účel řízení splněn i vydáním zamítavého rozhodnutí, pak podle mého názoru postačí spatřovat účel žaloby v dosažení meritorního rozhodnutí jakéhokoli obsahu. Je jisté, že žalobce sleduje vydání příznivého rozhodnutí pro sebe, žalovaný zase pravidelně usiluje o zamítnutí žaloby. To už plyne z podstaty sporného řízení. Avšak důležité je, že takové rozhodnutí, které se vyslovuje o uplatnění právu (meritorní rozhodnutí) autoritativně řeší právní poměry účastníků a poskytuje tak buď oběma nebo jednomu z nich ochranu.

Předpoklady povinnosti soudu vydat meritorní občanskoprávní rozhodnutí, které se koncentrují v žalobě, lze vyvodit z pozitivního práva. O jejich vymezení se pokusím v následující kapitole.

Souhrn těchto předpokladů by bylo možno označit jako předpoklady

žalobního práva a žalobní právo tak přiznat tomu, kdo je splňuje. Nabízí se však otázka, zda je vůbec potřebné o žalobním právu hovořit.

Pojem žalobní právo je umělá konstrukce, a to konstrukce značně vágní. Stačí si připomenout mnohé a značně rozdílné teorie žalobního práva. Ve své době měla konstrukce žalobního práva jistě své opodstatnění a splnila svůj účel, když napomohla teoretickému objasnění vztahu hmotného a procesního práva a náležitému rozlišení obou právních odvětví. Žalobní právo zůstalo však vždy pouze teoretickým pojmem a v žádné podobě nevešlo do právní praxe. Praxe si musí vždy řešit otázku, zda jsou splněny jednotlivé předpoklady pro povinnost soudu rozhodnout, zabývá se jednotlivými složkami „žalobního práva“, aniž by pro ni v nejmenším bylo důležité, která z těchto složek do pojmu žalobního práva ve smyslu té či oné teorie patří.

Přes zdůrazňovanou aktuálnost žalobního práva v socialistickém civilním procesu (např. Gurvič, Dobrovolskij, u nás Boura) nelze se ubránit dojmů, že jde i v teoretické rovině o aktuálnost uměle udržovanou a že se teorie socialistického civilního procesu může bez konstrukce žalobního práva obejít. Vyhne se tak obtížně řešitelným, ne-li neřešitelným otázkám, proti komu žalobní právo směřuje, jaká je jemu odpovídající povinnost a jaké jsou sankce za její nesplnění. Tyto otázky je nutno zodpovědět, jestliže se žalobní právo chápe jako subjektivní právo.

Stát poskytuje ochranu subjektivním právům rozhodováním v občansko-právním soudním řízení za splnění určitých předpokladů, které se koncentrují v žalobu jako aktu, jímž se řízení zahajuje. Tyto předpoklady meritorního soudního rozhodování je možno zkoumat, třídit a hodnotit i bez konstrukce žalobního práva, jehož absence by podle mého názoru teorii socialistického civilního procesu nikterak neochudila.

Pokud však pojem žalobní právo je v teorii procesu užíván, nevyhýbám se mu důsledně ani v této práci. Pojem pak používám ve smyslu výše vymezeném jako právo na meritorní soudní rozhodnutí.

4. PŘEDPOKLADY MERITORNÍHO SOUDNÍHO ROZHODNUTÍ V PLATNÉ PŘÁVNÍ ÚPRAVĚ

A. Procesní předpoklady meritorního rozhodnutí

Tyto předpoklady můžeme rozdělit do čtyř skupin:

- a) subjektivní předpoklady,
- b) řádně podaná žaloba,
- c) splnění procesních podmínek,
- d) zaplacení soudního poplatku.

Ad a) Subjektivními předpoklady rozumím odpověď na otázku, kdo může podle platné právní úpravy žalovat a dosáhnout meritorního rozhodnutí soudu. Běžná odpověď, že žalovat může každý, vyžaduje v tomto smyslu určité zpřesnění.

Právo žalovat je v moderních právních řádech a zejména v socialistických právních řádech pojato velice široce a demokraticky. V nejobecnějším smyslu je součástí ústavními zákony zaručeného petičního práva (viz čl. 29 Ústavy ČSSR). Toto petiční právo je pak ve vztahu k soudům a jmenovitě pro oblast civilního řízení konkretizováno ustanoveními § 4 OZ a § 3 OSŘ. Formulačně rozdílná ustanovení (§ 4 OZ: Proti tomu, kdo právo ohroží nebo poruší, lze se domáhat ochrany u orgánu, který je k tomu povolán. Není-li v zákoně stanoveno něco jiného, je tímto orgánem soud. § 3 OSŘ ... Každý má právo dovolat se u soudu ochrany práva, které bylo ohroženo nebo porušeno) mají shodný obsah. Pomineme-li otázku pravomoci soudu nebo jiného orgánu, na kterou poukazuje § 4 OZ, shodně stanoví, že každý má právo dovolat se u soudu ochrany porušeného nebo ohroženého práva. Je samozřejmé, že dovolání se ochrany směřuje proti tomu, kdo právo ohrožuje nebo porušuje (což stanoví § 4 OZ, ale nikoli § 3 OSŘ, kde by takové zpřesnění z hlediska procesního bylo na místě). Je rovněž zcela samozřejmé, že se lze domáhat či dovolat ochrany pro sebe, pro své vlastní právo, nikoli pro právo jiného. To je tak samozřejmé, že se ani jedno ze zmíněných ustanovení o tom nevyjadřuje výslovně, přesto však o tom není pochybnosti. Někdy se tento samozřejmý požadavek označuje jako zájem (právní zájem).³⁹⁾

Pouze výjimečně, a to už není kryto těmito obecnými ustanoveními, a proto jen na základě jiného výslovného ustanovení, lze se domáhat ochrany pro porušené či ohrožené právo jiného, ať už ve vlastním zájmu, nebo v zájmu jiném, např. zájmu společenském.

Sem patří případy svěření tzv. procesní legitimace (tj. oprávnění domáhat se u soudu ochrany) někomu jinému, než je subjekt (alespoň předpokládáný, tvrzený subjekt) hmotného práva. Hrdlička⁴⁰⁾ tu přímo hovoří o „osamostatnění práva k podání žaloby od práva, jež se žalobou uplatňuje“.

Z ustanovení platného práva můžeme uvést tyto případy:

- procesní legitimace k podání poddlužnické žaloby (§ 315 a 292 OSŘ),
- procesní legitimaci společenské organizace, příp. osob blízkých k podání žaloby na ochranu osobnosti (§ 14 a 15 OZ),
- konečně (svým významem ovšem nikoli až na posledním místě) sem je třeba zařadit oprávnění prokurátora a národního výboru podat žalobu vlastním jménem a v zájmu společnosti nebo v zájmu ochrany práv občanů v kterékoli občanskoprávní věci, s výjimkou uplatnění ryze osobního práva občana (§ 32, 35 OSŘ).

Z hlediska subjektivního má tedy právo žalovat každý ve svém vlastním zájmu a na ochranu vlastních práv, jinak jen ten, komu zákon výslovně k určité žalobě svěřuje procesní legitimaci anebo ten, komu zákon výslovně

³⁹⁾ Srov. Fiala: Spory vznikající z podnětu výkonu rozhodnutí, AUC XVI/1972, str. 73.

⁴⁰⁾ Hrdlička: cit. práce, str. 11.

dává obecné oprávnění žalovat, a to v rozsahu tohoto oprávnění (prokurátor, národní výbor).

Z toho můžeme vyvodit praktický závěr, že pokud by prokurátor uplatňoval žalobou ryze osobní právo občana nebo dokonce jiný subjekt uplatňoval žalobou ochranu práva někoho jiného (s výjimkou případů, kdy je k tomu procesně legitimován), měl by soud řízení takovou žalobou vyvolané zastavit pro nedostatek žalobního práva. A to na rozdíl od nedostatku věcné legitimace, kdy žalobu zamítne.

Tento závěr není nepochybný. Štajgr⁴¹⁾ v této otázce zastává názor, že takové „překročení procesní legitimace“ vede k povinnosti soudu bez dalšího žalobu zamítnout. Toto své stanovisko blíže nezduodňuje. Podle mého názoru jde o stanovisko příliš benevolentní a nevidím zde důvod pro povinnost soudu meritorně se věci vůbec zabývat, byť i bez dalšího.

Ad b) Platný občanský soudní řád omezil na minimum formalismus procesu, aby tak přístup k soudům umožnil občanům a organizacím v nejširším rozsahu. Proto jednak stanoví formální i obsahové požadavky na žalobu v co nejmenším rozsahu a co nejjednodušeji. Za druhé pak umožňuje velmi pružně nápravu jakýchkoli formálních i obsahových vad během řízení, a to se zachováním účinků žaloby. Soud má v tomto směru vedle obecné poučovací povinnosti ještě zvláštní poučovací povinnost vůči účastníkům (§ 43), takže k zastavení řízení pro nedostatky žaloby dojde jenom tehdy, nedoplní-li účastník přes výzvu a poučení soudem takovou podstatnou chybějící náležitost, bez níž meritorní projednání a rozhodnutí věci provést vůbec nelze.

Ad c) Procesní podmínky (podmínky řízení) jsou podmínky, za jejichž splnění může soud jednat ve věci (vymezení dané § 103), přesněji řečeno, za nichž může soud ve věci rozhodnout. Z hlediska žalobního práva, jak jej zde chápeme, jde tedy o podmínky vymezující žalobní právo, a to jak v subjektivním, tak v objektivním smyslu. Obojí lze dělit na absolutní a relativní.

Absolutní podmínky jsou ty, jejichž nedostatek nelze v řízení odstranit, a proto takový nedostatek vede vždy k zastavení řízení. Relativní podmínky jsou ty, jejichž nedostatek lze v řízení odstranit, a proto může i při jejich nedostatku řízení pokračovat. Rozhodnout ve věci však soud může jen tehdy, je-li nedostatek procesní podmínky odstraněn. Nepodaří-li se nedostatek odstranit, musí i zde dojít k zastavení řízení.

Z hlediska subjektivního jsou procesními podmínkami:

absolutní — způsobilost účastníků být účastníky řízení;

relativní — procesní způsobilost účastníků; plná moc zmocněnce.

Z hlediska objektivního jsou procesními podmínkami:

absolutní — pravomoc soudu; neexistence překážky věci pravomocně rozsouzené;

⁴¹⁾ Štajgr: Některé teoretické otázky civilního práva procesního, AUC X/1969, str. 67.

relativní — příslušnost soudu (věcná, funkční a místní); neexistence překážky zahájené rozepře.

Ad d) V některých případech je zaplacení soudního poplatku z návrhu na zahájení řízení podmínkou věcného projednání, a to podle ustanovení zák. č. 116/1966 Sb. o soudních poplatcích. Soudní poplatek je zásadně splatný podáním žaloby; není-li zaplacen současně s podáním žaloby, soud jej vyměří a stanoví pro jeho zaplacení dodatečnou lhůtu. Nebude-li poplatek zaplacen ani v takto staňovené lhůtě, soud řízení zastaví a k meritornímu projednání věci a rozhodnutí nedojde.

Tento předpoklad žalobního práva mohl by se v mnoha případech jevit jako nepřiměřená tvrdost vůči těm, kdo se od státu domáhají ochrany svých práv. Proto zákon upravuje jednak různé druhy osvobození od soudního poplatku (osobní, věcné a individuální na návrh), za druhé pak v některých naléhavých případech umožňuje provedení řízení a vydání meritorního rozhodnutí, i když poplatek zaplacen nebyl. V ostatních případech je však, podle mého názoru, požadavek zaplacení soudního poplatku na místě, protože do jisté míry zabraňuje zneužívání práva na soudní ochranu.

*

Předcházejícím výčtem jsme se pokusili vymezit předpoklady dosažení meritorního rozhodnutí v civilním soudním řízení, tedy v našem pojetí předpoklady žalobního práva. Tyto předpoklady musí být zásadně splněny v době podání žaloby, i když platná úprava připouští v mnohém směru doplnění a nápravu nedostatků ještě v průběhu řízení. Splnění těchto předpokladů vede k vydání meritorního rozhodnutí, pokud ovšem v průběhu řízení nenastanou skutečnosti, které mohou výsledek řízení jinak ovlivnit. Protože proces je postup, děj, odehrávající se v nějakém časovém úseku, může ke změnám, pro které meritorní rozhodnutí nebude vydáno, vždy dojít. Tyto, po zahájení řízení nastalé skutečnosti, můžeme rozdělit do tří skupin:

a) *Věc se vyřeší* za souhlasu soudu i účastníků *jinak* než vydáním meritorního rozhodnutí.

Sem patří především uzavření soudního smíru účastníky řízení tam, kde to povaha věci připouští. Soud se má v takových případech vždy o uzavření smíru pokusit. Dohodnou-li se účastníci na smíru, soud jej usnesením schválí, neodporuje-li jeho obsah právním předpisům nebo zájmu společnosti. Usnesením o schválení smíru, které spolu s obsahem smíru má účinky pravomocného a vykonatelného rozsudku, řízení končí a potřeba meritorního rozhodnutí odpadá.

Patří sem také zastavení řízení podle § 111 odst. 3. Přichází v úvahu, jestliže řízení bylo přerušeno z vůle účastníků (klid řízení) a žádný z účastníků nepodal do jednoho roku návrh, aby se v řízení pokračovalo. Také zde se předpokládá, že účastníci vyřešili své právní poměry jinak, a to buď mimosoudní dohodou, nebo vůbec z jiného důvodu ztratili oba na poskytnutí ochrany zájem.

a) V průběhu řízení *odpadne některý z předpokladů* žalobního práva. K tomu může dojít např. účinným zpětvzetím žaloby nebo dopadnutím některé z procesních podmínek, původně v řízení splněných, pokud její nedostatek nelze napravit (např. ztráta způsobilosti být účastníkem).

c) Zvláštní skupinu tvoří případy výslovně upravené v § 108 OSŘ. Zde se stanoví, že soud zastaví řízení o určení otcovství, jestliže došlo k určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů nebo k nezrušitelnému osvojení dítěte. V obou těchto případech se zastavuje řízení pro bezdůvodnost požadované ochrany z hlediska hmotného práva. Obecně taková bezdůvodnost vede k meritornímu rozhodnutí zamítavému, protože o uplatněním právu, za splnění žalobních předpokladů, se má soud věcně vyslovit. Zastavení řízení v případech upravených v § 108 nemá tedy jiný podklad, než právě výslovné ustanovení zákona, motivované patrně snahou po hospodárnosti a rychlosti řízení.

B. Hmotněprávní předpoklady meritorního rozhodnutí

Zbývá nám ještě otázka, zda vedle své procesní stránky má žalobní právo též složku materiálněprávní, zda je jednotou obou, což je, zdá se, převažující názor socialistické, zejména sovětské procesní teorie.

Z výše vyloženého pojetí žalobního práva jako práva na dosažení meritorního rozhodnutí plyne, že existence subjektivního hmotného práva, o jehož ochranu se žalobou žádá, není samostatnou podmínkou žalobního práva. Meritorního rozhodnutí soudu lze dosáhnout i bez existence (prokázané existence) subjektivního práva.

Je však nepochybné, že žalobní právo a žaloba úzce s hmotným právem souvisí, žaloba je prostředkem ochrany hmotného práva a její od hmotného práva izolovaná existence by neměla smysl. Mluvíme-li zde o hmotném právu, máme na mysli ta odvětví hmotného práva, jejichž ochraně civilní proces slouží, tj. občanské, rodinné, pracovní a družstevní právo. Nechceme tím nikterak popírat ty (okrajové) případy, kdy proces slouží ochraně procesního práva (např. u žaloby poddlužnické), Fiala⁴²⁾ zde hovoří o hmotném právu procesním.

Subjektivní hmotné právo musí být v nějaké podobě v žalobě přítomno, i když není jedním ze samostatných předpokladů žalobního práva. Nezbytnými náležitostmi žaloby jsou *tvrzení* o rozhodných skutečnostech a *žalobní petit*, který konkretizuje žalobcův požadavek na poskytnutí ochrany. Rozhodnými skutečnostmi jsou ty právní skutečnosti, z nichž podle žalobcova názoru důvodnost jeho petitu vyplývá. Tyto tvrzené skutečnosti mohou a nemusí být pravdivé. Jsou-li i pravdivé, mohou a nemusí být dokázány. Budou-li dokázány, může, avšak nemusí z nich soud vyvodit závěr o existujícím a porušeném či ohroženém právu a podle toho buď

⁴²⁾ Fiala: Spory vznikající z podnětu výkonu rozhodnutí, str. 68, 83.

petitu vyhovět, nebo nevyhovět. Je tedy materiálněprávní stránka žaloby přítomna v podobě hypotetické, v podobě tvrzení, předpokladu, který se potvrdí nebo nepotvrdí. V této podobě, která pro žalobní právo zcela postačí, ovšem přítomna být musí. Kdyby žalobce neuvedl vůbec žádné tvrzení a tento nedostatek neodstranil ani na výzvu soudu, musel by soud řízení zastavit, protože by mu chyběl podklad pro jednání a rozhodnutí.

Úvahy o materiálněprávní stránce žaloby se většinou zaměřují na žaloby na plnění, v nichž se uplatňuje nárok, který vyplynul z porušení subjektivního práva. Nelze však opomenout též žaloby určovací, kde chybí nárok i ve své hypotetické podobě a kde se žalobce domáhá pouze určení, že právní poměr nebo právo existuje nebo že neexistuje.

Existence tzv. určovacích žalob byla vždy silným argumentem odpůrců materiálněprávního pojetí žalobního práva nebo i dualistického pojetí či jiného pokusu zahrnout hmotněprávní stránku do žaloby. Zejména negativní určovací žaloba byla v tomto směru silnou zbraní, a to s poukazem na to, že žalobce ani existenci právního poměru či práva netvrdí, naopak se domáhá, aby bylo vysloveno, že právní poměr či právo ve skutečnosti neexistuje.

Jestliže jsme však omezili přítomnost hmotněprávní stránky na pouhou hypotézu, předpoklad, pak lze, domnívám se, tvrdit, že v této podobě existuje a musí existovat i u žalob určovacích, a to i u negativních žalob určovacích. Má-li mít žalobce vůbec nějaký důvod požadovat od soudu určení, že právní poměr neexistuje, musí zde domněnka jeho existence být. Žalobce musí prokázat naléhavý právní zájem na určení, který bude zpravidla spočívat v tom, že žalovaný se chová tak, jako by právní poměr existoval, čímž právě pro budoucno ohrožuje žalobcovu právní sféru. Hmotněprávní stránka je tedy zahrnuta, opět v hypotetické podobě, v naléhavém právním zájmu žalobcově na určení.

Můžeme tedy uzavřít, že hmotněprávní složka žalobního práva nespočívá v existenci subjektivního hmotného práva ani v existenci jeho porušení či ohrožení žalovaným, nýbrž pouze *v tvrzení o skutečnostech*, z nichž může existence a porušení či ohrožení subjektivního práva vyplývat.

АЛЕНА ВИНТЕРОВА

Право на иск

РЕЗЮМЕ

Работа посвящена институту права на иск в теории гражданского процесса. В первом разделе рассматриваются вопросы возникновения и развития понятия права на иск в буржуазной правовой теории 19-го века и отдельные конституции последнего (материальноправовая и дуалистическая трактовка права на иск, процессуальная теория абстрактного права на иск и конкретного права на иск и т. д.). Второй раздел посвящен праву на иск в теории социалистического гражданского процесса, особенно в советской процессуальной теории, которая данному вопросу уделяет особое внимание. В третьем и четвертом разделах даются критический разбор и оценка отдельных

теорий права на иск и, наконец, проанализированы материальноправовые и процессуальные предпосылки права на иск как права на вынесение судебного решения по существу в современном чехословацком гражданско-правовом процессе.

ALENA WINTEROVÁ

Das Klagerecht

RESUMÉ

Die Studie ist dem Institut des Klagerechts in der Theorie des Zivilprozesses gewidmet. Im ersten Teil beschäftigt sie sich mit der Entstehung und Entwicklung des Begriffes Klagerecht in der bürgerlichen Rechtstheorie des 19. Jahrhunderts und seinen einzelnen Konstruktionen (die materiellrechtliche und die dualistische Auffassung des Klagerechts, die Prozesstheorie des abstrakten Klagerechts und des konkreten Klagerechts usw.). Der zweite Teil befasst sich mit dem Klagerecht in der Theorie des sozialistischen Zivilprozesses, und zwar besonders in der sowjetischen Prozesstheorie, die dieser Frage beträchtliche Aufmerksamkeit widmet. Der dritte und der vierte Teil der Arbeit untersucht und wertet die einzelnen Klagerechtstheorien und analysiert zum Schluss die materiellrechtlichen und prozessualen Voraussetzungen des Rechts zur Klage als des Rechts auf Herausgabe einer meritorischen gerichtlichen Entscheidung im gegenwärtigen tschechoslowakischen bürgerlichrechtlichen Prozess.

ALENA WINTEROVÁ

Le droit d'action

RÉSUMÉ

L'étude est consacrée à l'institution du droit d'action dans la théorie du procès civil. Dans la première partie elle s'occupe de la naissance et de l'évolution de la notion du droit d'action dans la théorie juridique bourgeoise du XIXe siècle et de ses différentes constructions (la conception de droit matériel du droit d'action et la conception dualiste, la théorie de droit de procédure du droit d'action abstrait et du droit d'action concret etc.). La deuxième partie est consacrée au droit d'action dans la théorie du droit civil socialiste et cela en premier lieu dans la théorie soviétique du procès laquelle prête une grande attention à cette question. La troisième et la quatrième partie du travail font une analyse critique et jugent les différentes théories du droit d'action et finalement analysent les conditions de droit matériel et de procédure du droit à l'action en tant que droit à ce que soit rendue une décision judiciaire sur le fond dans le procès tchécoslovaque contemporain.

Civilní řízení před soudy Polské lidové republiky

JINDŘICH HRDLIČKA

(Srovnávací studie)

I.

Máme-li vymezit předmět srovnávání, jež si předsevzala za úkol tato studie, je třeba si uvědomit rozdílný rozsah materie, který je patrný již z názvu základních kodexů, jež ji v obou státech upravují. Zatímco u nás je to Občanský soudní řád (zák. ze 4. prosince 1963 č. 99 Sb.), v Polsku je jím Kodex civilního řízení (Kodeks postępowania cywilnego, zák. ze 17. listopadu 1964 č. 43 Sb. z.). Polský kodex se totiž neomezuje na řízení před soudy, nýbrž zásadně upravuje i řízení v jiných „civilních věcech“, pokud nejsou zvláštními předpisy přikázány do pravomoci jiných orgánů. Civilními věcmi projednávanými v řízení před soudy jsou podle čl. 1 kodexu civilního řízení (dále k. p. c.) věci ze vztahů z ohlasi práva občanského, rodinného, opatrovnického (opiekuńczego)¹⁾ a pracovního a věci, na něž se ustanovení kodexu vztahují podle zvláštních předpisů (čl. 1 k. p. c.). Podle čl. 2 civilní věci projednávají soudy obecné, pokud nepatří podle zvláštních předpisů před soudy zvláštní a Nejvyšší soud. Podle téhož čl. § 2 nepatří před soudy civilní věci mezi jednotkami, které patří před arbitráž a dále jiné civilní věci, které jsou zvláštními předpisy přikázány jiným orgánům (čl. 2 § 3).

Z toho je zřejmé, že podle čl. 2 je civilní řízení pojato mnohem širě, než jak vyplývá z našeho občanského soudního řádu, z něhož budeme toliko při srovnávání vycházet.

Kodeks postępowania cywilnego (dále jen Kodex), který nabyt účinnosti 1. ledna 1965, byl podle laskavé informace prof. Wł. Siedleckého změněn 3 zákony, jež však nepřinesly v materii námi zpracované významnějších změn. Je to zákon o alimentacním fondu z 18. 7. 1974, zákon o okružních

¹⁾ Pro polský termín „opieka“ nemáme výstižný český výraz, neboť institut poručenství, na něž ukazuje výraz „opiekun“ (poručník), náš zákon o rodině nezná a v procesu je činnost tomu odpovídající označována jako péče o nezletilé.

soudech práce a sociálního zabezpečení z 22. 10. 1974 a zákon z 19. 12. 1975, jímž je změněn zákon rodinný a opatrovnícký. Prvým zákonem byla změněna některá ustanovení o exekuci, zejména ustanovení o vymáhání nároků alimentálních, druhým zákonem byla dotčena některá ustanovení o řízení o nárocích pracovníků a třetím některá ustanovení řízení o věcech manželských a mezi rodiči a dětmi. Změny zasluhující pozornosti v rámci našeho zpracování jsou zachyceny v textu.

II.

K lepšímu porozumění dalšímu výkladu se nevyhneme být jen zcela stručnému pohledu na systematiku Kodexu. Prvá část nadepsaná jako Řízení rozhodovací (rozpoznawcze) se dělí na 4 „knihy“: Proces, Řízení nesporné²⁾ (nieprocesowe), Smírčí (Polubowny) soud a Ztráta nebo zničení spisů. Část druhá obsahuje ustanovení o zajištění a řízení exekucním a část třetí předpisy mezinárodního civilního řízení.

Zvláštní zmínku zaslouží druhá „kniha“ prvé části, Řízení nesporné. I když náš platný občanský soudní řád formálně nerozlišuje řízení sporné a nesporné, většina teoretiků zastává názor, že takový rozdíl tu je. Polská teorie tento rozdíl uplatnila i v úpravě zákonné, ovšem třeba říci, že nikoliv zcela důsledně. Věci náležející na pořad řízení nesporného se sice především projednávají podle zvláštních předpisů příslušné kategorie, např. věcí opatrovníckých nebo dědických, ale zákon má i (sice nečetná) ustanovení pro nesporné řízení, která jsou zařazena v ustanoveních o procesu. Není-li ani jedné ani druhých, použije se obdobně ustanovení o procesu.

V této souvislosti je vhodné podotknout, že do řízení nesporného jsou zařazena z ustanovení ve věcech dědických nejen ta, která platí pro řízení před notářstvím, nýbrž i ona, podle nichž pojednává soud. Tomu jsou svěřeny např. výslechy svědků ústního testamentu, ustanovení správce nepřijatého dědictví, rozdělení dědictví aj.

Na závěr této úvodní části je třeba uvést, že výklad se zřetelem na omezený rozsah článku se musel omezit na velmi stručná upozornění na závažné odchylky obou právních řádů, takže jejich výčet není zdaleka úplný. Polský civilní procesní kodex je totiž ve srovnání s naším občanským soudním řádem nepoměrně obsáhlejší (1116 článků, z nichž většina má několik paragrafů).

Systematické uspořádání výkladu jsem volil tak, aby byl co nejprístupnější, takže se nepřidržíme ne právě nejšťastnější systematiky učebnice Občanské právo procesní.

²⁾ Tohoto termínu používáme, poněvadž nejlépe vystihuje povahu tohoto řízení, zatímco výraz negující proces v češtině nic neříká.

III.

OBEČNÉ ZÁSADY

Je přirozené, že v kodexu socialistického procesu je jako vedoucí zdůrazněna již v úvodních základních ustanoveních zásada materiální pravdy (obvykle v tamní teorii nazývaná objektivní pravdou), která ovšem platila již od procesní reformy z r. 1950. Uplatňuje se i v případech zdánlivého průlomu do ní, jakým je např. rozsudek pro zmeškání (podobně jako u nás ve zkráceném řízení a při vydání platebního rozkazu), jak o tom bude řeč na příslušném místě. Zachování této zásady zabezpečuje zákon v podstatě týmiž prostředky jako zákon náš, bylo by tedy zbytečné se o ní dále šířit, stačí jen dodat, že není soud vázán uznáním žaloby, může však z něho vycházet, jestliže má opodstatnění ve stavu věci.

Pokud jde o další zásady, jež teorie na základě zákona vytyčila v podstatě shodně s teorií naší, stačí poznamenat toto: Zásada dispozičnosti, již Siedlecki³⁾ případně nazývá kontrolovanou dispozičností, se přirozeně uplatní ve větší míře v řízení nesporném než sporném (jak budeme dále nazývat *postępowanie nieprocesowe* a *proces*). Podrobněji se o ní zmíníme v části jednající o žalobě, kde jsou rozdíly proti naší úpravě (kapitola VIII).

Zásadou spolupráce subjektů řízení nazývá teorie zásadu spornosti, jež podle ní může být v socialistickém procesu chápána jen jako harmonické spojení práv i povinností stran i soudu při sbírání materiálu, a sice u obou typů řízení, poněvadž v tom směru není mezi nimi rozdílu.

Jako zásada je zdůrazněna přímo v zákoně povinnost soudu upevňovat ochranu společenského vlastnictví. Kodexem je také stanovena signalizační povinnost.

Ostatní zásady řízení, jímž je ovládán náš občanský soudní proces, jsou uznávány i polskou procesní teorií, i když některé z nich nenašly přímého vyjádření v zákoně. Stačí jen upozornit, že Siedlecki v díle zmíněném v poznámce 3 uvádí jako případ koncentrační zásady i ustanovení čl. 217 § 2, podle něhož soud nepřipustí důkaz, jestliže jej strana nabízí za účelem průtahů věci.

IV.

PODMÍNKY ŘÍZENÍ

Podmínky řízení (nazývané také procesní) jsou stejné jako u nás.

Soudní pravomoc (*Droga sądowa*) je vymezena podobně jako u nás. Jednak ustanovením, že řízení před soudy se koná ve věcech civilních, jimiž jsou věci ze vztahů z oblasti práva civilního (občanského), rodinného, pracovního a opatrovnictví⁴⁾ a jiné věci, na něž se předpisy Kodexu vztahují

³⁾ Władysław Siedlecki: *Postępowanie Cywilne w Zarysie*, Státní vědecké nakladatelství, Varšava 1972.

⁴⁾ Viz poznámka 1.

podle jiných zvláštních zákonů. Do civilní soudní pravomoci nespádají dále věci patřící arbitráži státní nebo resortní a věci, které jsou zvláštními předpisy přikázány jiným orgánům.

Kodex nemá ustanovení o kompetenčních sporech mezi soudy a jinými orgány (předpokládaný zákon dosud nevyšel). Řeší je Nejvyšší soud podle toho, z jakého právního vztahu nárok vznikl.⁵⁾

Úprava soudní příslušnosti je poměrně komplikovaná. Kromě druhů i u nás rozeznávaných to je kromě příslušnosti věcné, místní a funkční, třídí se příslušnost na zákonnou, dohodnutou a delegovanou, již je příslušnost založená obvyklejše opatřením nadřízeného soudu.

Příslušnost smluvená je výjimečná, předpokládá písemnou dohodu a je nepřipustná ohledně výlučné příslušnosti a vůbec v řízení nesporném. Delegace nutná a vhodná je upravena jako u nás, rovněž tak stanovení příslušnosti mezi soudy v případě, že ji nelze jinak určit. Při vyhovění odvolání může odvolací soud věc přikázat jinému soudu I. stolice, je-li to účelné.

Pokud jde o zkoumání příslušnosti, rozlišuje zákon nepřislušnost zhojitelnou a nezhojitelnou, podle toho, zda soud by se mohl stát příslušný dohodou stran.

Prvou bere soud v úvahu toliko k námitce žalovaného, kterou i s řádným odůvodněním musí vznést předtím, než se pustí do sporu ve věci, k nezhojitelné přihlíží soud v každém stadiu jednání z úřadu. Soud, jemuž věc byla přikázána soudem nepřislušným, je tím vázán, ledaže by šlo o soud vyššího stupně. V posledním případě přikáže tento soud věc soudu příslušnému, zjistí-li svou nepřislušnost. V odvolacím (revizním) řízení přihlíží soud k nepřislušnosti jen v případě, že jsou tu ještě další podmínky.

Pokud jde o věcnou příslušnost, je pravidlem příslušnost rejonového soudu v řízení v I. stolici. Rejonové soudy, jež po nové územní organizaci vystřídaly dřívější soudy powiatové (naše okresní a obvodní), jsou nejnižším článkem soudní soustavy. Příslušnost soudu krajského (wojewódzki) je dána jen výjimečně, a to jak v řízení sporném, tak nesporném. Před rejonovým soudem v sídle krajského soudu nebo soudem určeným nařízením ministra spravedlnosti se projednávají také spory o rozvod manželství. Krajský soud je příslušný v případech vypočtených v čl. 17, a to o nemajetková práva, s výjimkou věcí rozvodu a určení otcovství, ve věcech z práva patentního, vynálezeckého a vzorků, spory proti finančnímu eráru ze škod způsobených funkcionáři státní správy a spory majetkové, když předmět sporu přesahuje 100 000 zlotých a jedna ze stran je jednotkou zespolečněného hospodářství.⁶⁾

Příslušnost krajského soudu může však být založena i tak, že rejonový soud odkáže na něj projednání věci cestou odůvodněného usnesení, jestliže

⁵⁾ Viz dílo Siedleckého v poznámce 3.

⁶⁾ Tento pojem není v Kodexu nikde vymezen, podle nauky sem patří státní instituce, jichž úkolem není provozování hospodářské činnosti (viz poznámka 3).

se vyskytla právní otázka budící vážné pochybnosti. Krajský soud může ovšem převzetí věci odmítnout.

V nesporném řízení platí ve prospěch krajského soudu výjimka ve věcech zbavení způsobilosti k právním úkonům.

O *místní příslušnosti* rozhodují rozdílná hlediska v řízení sporném a nesporném.

V řízení sporném je příslušnost upravena v podstatě shodně jako u nás, rozeznává se příslušnost obecná a zvláštní a tato se dělí na výlučnou a na výběr danou. Hlediska i jednotlivé případy jsou také v podstatě podobné, zde je ovšem nemůžeme vypočítávat, pro zajímavost jen se zmíníme, že např. výlučná příslušnost v manželských věcech je vymezena zcela shodně s ustanovením § 88 písm. a) našeho obč. soud. řádu včetně dodatku „bydlí-li v obvodu tohoto soudu aspoň jeden z manželů“.

V řízení nesporném platí především ustanovení obsažená ve zvláštních předpisech, obecná ustanovení jen subsidiárně.

Způsobilost být účastníkem řízení (zdolność sądowa) je absolutní procesní podmínkou jak pro proces, tak pro řízení nesporné, zajišťovací a exekuční. Mají ji všechny osoby fyzické (včetně nascitura, narodí-li se živý) i právní a společenské organizace pracujícího lidu připuštěné do řízení podle zvláštních předpisů, i když nemají právní subjektivitu.

O *procesní způsobilosti* se dá stručně říci, že se kryje (jako u nás) s hmotněprávní způsobilostí k právním úkonům, takže o její existenci a rozsahu rozhoduje ustanovení civilního kodexu (hmotněprávního). Ohledně osob právnických se přijímá, že mají vždy plnou procesní způsobilost. Musí ji mít každý, kdo předebírá jakoukoli činnost v civilním řízení, tedy např. i plnomocník.

Od způsobilosti procesní je třeba lišit *způsobilost postulační*, jejíž nedostatek však proti nám má vedle důvodů fyzických (např. neznalost řeči, osoby hluchoněmé) i důvody právní, vyplývající z advokátského přimusu, platícího v polském procesu. Podle něho totiž strany jinak procesně způsobilé mohou jednat samy. Chtějí-li se dát zastupovat, musí si ve věci zvolit některou z osob uvedených v čl. 87 § 1, mezi nimiž je i advokát. Jiná osoba, než osoby tam uvedené, nemůže tedy za stranu jednat, takže jen v tom případě musí strana zvolit za zástupce advokáta, nechce-li nebo nemůže-li se dát zastoupit osobou jinou, tam uvedenou.

Třeba dodat, že fyzická osoba nemající procesní způsobilost může procesní úkony činit jen prostřednictvím svého zákonného zástupce. Za právnické osoby jednají v jejich jméně orgány k tomu oprávněné.

SUBJEKTY ŘÍZENÍ

A. Obsazení soudu a vyloučení soudců

Pokud jde o soud, platí ústavní zásady jednak kolegiatního rozhodování, jednak účast soudců z lidu (ławników). Ve *sporném řízení* rozhoduje soud v I. stolici ve složení jeden soudce z povolání a 2 soudci z lidu, nestanoví-li jinak zvláštní předpis. Tak všechna usnesení a nařízení vydaná mimo jednání v našem smyslu (rozprawa) činí předseda bez účasti soudců z lidu a předseda soudu může nařídít projednání věci ve složení 3 soudců z povolání, jestliže to uzná za nutné vzhledem na zvláštní spletnost věci. Odvolací soud projednává věc ve složení 3 soudců.

Předseda okresního soudu může s výjimkou věcí rodinných a pracovních nařídít projednání konkrétní věci jedním soudcem. Naproti tomu odvolací soud projednává vždy ve složení 3 soudců, a to i tehdy, činí-li tak v neveřejném zasedání.

Rozhodl-li soud v obsazení, které je v rozporu se zákonem, má to za následek zmatečnost,⁷⁾ k níž odvolací soud přihlíží z úřadu.

V *řízení nesporném* platí v první stolici odlišná zásada. Rozhoduje tu jeden soudce z povolání bez soudců z lidu, s výjimkou 8 závažných případů vyjmenovaných v čl. 509, kde rozhoduje za účasti soudců z lidu. Ve sboru 3 soudců z povolání rozhoduje kromě toho o zbavení svéprávnosti, a to soud krajský.

Ve II. stupni rozhoduje soud i v nesporném řízení ve složení 3 soudců z povolání. Důsledky nezákonného obsazení jsou tytéž jako v řízení sporném.

Pokud jde o *vyloučení soudců*, rozlišuje Kodex jednak speciální důvody taxativně v zákoně vypočtené, jednak obecný důvod. Co se prvního týká, jsou v zákoně jednotlivě uvedeny důvody, jež u nás jsou shrnuty v jednotné formulaci § 14 o. s. ř. Vedle toho jako důvod vyloučení uvádí zákon obecně možnost pochybností o soudcově nestrannosti. Rozdíl mezi oběma případy je v tom, že v prvním je soudce vyloučen ze zákona, kdežto v druhém jen, ukáže-li se důvodnou pochybnost, zkoumaná soudem na podnět strany nebo dotyčného soudce. O vyloučení rozhoduje soud ve složení 3 soudců z povolání s vyloučením soudce, jehož se pochybnost týká, a kdyby nebyl schopný usnášení, soud vyšší. Bezdůvodný návrh strany se stíhá pokutou do 1000 zlotých. Účast vyloučeného soudu jen v prvním případě má za následek zmatečnost a je důvodem obnovy.

V řízení nesporném platí o vyloučení soudců stejná úprava.

⁷⁾ Polský výraz „nieważność“ překládáme slovem zmatečnost, protože náš platný zákon i teorie používají termínu neplatnost jen v hmotném právu, zatímco dřívější civilní soudní řád ho používá ve smyslu výrazu „nieważność“, totiž hrubé vady řízení.

B. Prokurátor

Účast prokurátora v civilním řízení sleduje v podstatě podle ústavy a zákona o prokuratuře shodné cíle jako u nás. Také v Polsku má jeho účast v tomto řízení dvě formy a stejně nepodléhá nějakému omezení ze strany soudu. Pokud jde o prvou formu (zahájení řízení podáním žaloby), je omezena jen v řízení sporném. V tom je však rozdílně upravena podle toho, zda prokurátor podává žalobu za označenou osobu (jejím jménem), nebo bez tohoto vymezení, to je výlučně na ochranu právního řádu a zájmu společnosti. Podle toho je přirozeně rozdílné i prokurátorovo postavení v procesu a právní postavení dotýčné osoby. Zde se nemůžeme přirozeně pouštět do podrobností, a proto se spokojíme jen s konstatováním. Tak jako u nás je vyloučena prokurátorova žaloba v rozvodových věcech. V případě, že podává žalobu jménem třetí osoby, je povinen ji o tom vyrozumět, s výjimkou některých věcí nemajetkových práv z oblasti rodinného práva s tím, že může do řízení vstoupit v úloze žalobce, kdy pak prokurátor se stává nerozlučným spoluúčastníkem. Nemůže ovšem samostatně nakládat s předmětem řízení. V případě druhém (nežaluje jménem třetí osoby) má prokurátor postavení strany a žalobu podává proti všem osobám, které jsou stranami právního vztahu, jehož se žaloba týká. Jestliže v prvním případě vstoupí strana, jejímž jménem prokurátor žalobu podal, do sporu, má vydané rozhodnutí vůči ní účinky právní moci. V majetkových sporech však ono pravomocné rozhodnutí nezabavuje zainteresovanou stranu, která neměla v řízení účast, možnosti domáhat se svých nároků. Do druhé skupiny případů patří např. žaloba o neplatnosti manželství nebo ověření jeho existence či neexistence a popření otcovství.

Při druhé formě účasti prokurátora (vstup do zahájeného řízení), o jehož potřebě má být soudem vyrozuměn, nemá prokurátor vztah k žádné ze stran, jinak má oprávnění k tvrzením a návrhům důkazů i opravným prostředkům jako ony.

Prokurátor nehradí nikomu jeho náklady a jeho účast v řízení nezakládá povinnost hradit náklady ani finanční správu, ani vůči ní.

Z prokurátorů má jen generální prokurátor legitimaci k podání mimořádné revize (naší stížnosti pro porušení zákona).

V řízení nesporném není prokurátor nijak omezen, pokud jde o návrh na zahájení řízení.

C. Společenské organizace pracujícího lidu

Účast společenských organizací v civilním řízení je připuštěna jen u těch, které jsou uvedeny v seznamu vydaném ministrem spravedlnosti (např. Závodní organizace pracujících, Liga žen, Svaz socialistické mládeže, Polský svaz hluchých aj.). Podle obecné normy jsou do řízení povolány na ochranu zákonem předvídaných práv občanů, a to pomocí obou forem účasti jako u prokurátora, i když jak v rozsahu, tak v podmínkách je analogické použití příslušných ustanovení přirozeně užší.

D. Strany a účastníci

Subjekty procesního řízení jsou v řízení sporném strany, a sice žalobce a žalovaný, kdežto v řízení nesporném účastníci.

O tom, kdo může být stranou (popř. účastníkem) v řízení, bylo pojednáno v souvislosti o podmínkách řízení (kap. IV).

K některým otázkám, týkajícím se stran (účastníků), je třeba upozornit na některé rozdílnosti v obou zákonných úpravách.

Pokud jde o *úcast více subjektů* na té či oné straně sporného řízení, popř. účastníků v řízení nesporném, rozeznává se (jako u nás) v řízení sporném společenství nerozdílné a samostatné v podstatě se shodným vymezením a účinky. Zákon upravuje také případy nuceného nerozdílného společenství, z něhož je vhodné upozornit na případ takového společenství v řízení exekučním, kde je třeba vylučovací žalobou žalovat vedle věřitele i dlužníka, který popírá žalobcovo právo k vylučovanému předmětu.

Jinak třeba ještě říci, že účastníkem nesporného řízení je každý, jehož práv se dotýká výsledek řízení a kdo v důsledku toho má právo zúčastnit se řízení. Soud pečuje o to, aby taková osoba se mohla řízení účastnit, a proto dozwí-li se o ní, vyzve ji k účasti, čímž se stává účastníkem, i kdyby se potom řízení nezúčastnila, popř. jí zřídí opatrovníka. V řízení o zbavení způsobilosti k právním úkonům jsou určité osoby účastníky již ze zákona.

Zájmy více účastníků nemusí být sporné. Poněvadž však přistoupení další osoby může ztížit nebo oddálit vydání rozhodnutí, mají ostatní možnost se bránit poukazem, že ona osoba nemá zájem na výsledku, k čemuž má přihlížet i soud, který může účast této osoby odmítnout.

E. Účast třetích osob ve sporném řízení

Polský proces rozeznává dva způsoby *vedlejší intervence*, a to samostatnou a nesamostatnou. O první jde tehdy, jestliže z povahy právního vztahu nebo ze zákona vyplývá, že rozsudek má bezprostřední právní účinek v poměru mezi intervenientem a protivníkem strany, k níž přistoupil. Tu se na postavení intervenienta vztahuje ustanovení o nerozlučném společenství. K nesamostatnému společenství dochází v případech, kde zmíněný právní účinek je pouze prostředecný. V žádném případě není vedlejší účastník stranou. Přípustnost vedlejší intervence zkoumá soud (jako u nás) jen k námitce některé ze stran v časovém omezení (nejpozději při nejbližším jednání). Nesamostatný intervenient nesmí se svými úkony dostat do rozporu s úkony strany, k níž přistoupil. Naproti tomu samostatný intervenient jedná nezávisle na straně, k níž přistoupil, nemůže však činit dispoziční úkony.

Vedlejší intervenient může za souhlasu stran vstoupit na místo strany, k níž přistoupil. Soud může přiznat samostatnému intervenientu náklady intervence proti protivníkovi zavázanému k náhradě nákladů.

Účelu *institutu litisdenuntiace* slouží ustanovení, které ukládá straně, které by v případě neúspěchu vznikl nárok vůči třetí osobě (nebo třetí oso-

bě vůči ní) oznámit běžící spor a vyzvat ji ke vstupu. Nevyhovění ke vstupu má za následek nemožnost námitky, že věc byla rozhodnuta špatně, neboť na osobu, která, ač vyzvána, do řízení nepřistoupila, se podle zákona pohlíží jako na vedlejšího intervenenta od okamžiku, kdy tak učinit mohla.

Polský civilní proces zná i (u nás neupravenou) hlavní intervenci, která záleží v tom, že ten, kdo vystupuje s nárokem, který je předmětem sporu mezi jinými osobami, může podat žalobu o touž věc nebo práva až do skončení řízení probíhajícího v první stolici, proti oběma stranám, které se stanou pasívními spoluúčastníky. Obojí proces probíhá zásadně odděleně. Výsledek intervenčního sporu je preiudiciální pro spor hlavní, který proto může být přerušen.

F. Změna stran ve sporném řízení

Ke změně stran ve sporu dochází:

1. Vstoupí-li vedlejší intervenient na místo strany, k níž přistoupil, a to za souhlasu stran.

2. V případě zcizení rei litigiosae, jestliže do řízení vstoupí nabyvatel se souhlasem protivníka.

3. Ukáže-li se, že žaloba byla podána proti někomu, kdo neměl být žalován. Tu může být provedena za souhlasu stran záměna, a to i z úřadu, vyžaduje-li to ochrana společenského vlastnictví.

4. Stejně při záměně žalobce, jestliže za souhlasu stran do 14 dnů třetí osoba vstoupí v roli žalobce.

5. V případě smrti strany přeruší soud řízení a pokračuje, přihlásí-li se univerzální nástupci, nebo s opatrovníkem. Totéž platí v případě právnické osoby.

Zákon upravuje i další případy, kdy dochází ke změně subjektů, z nichž některé jsou motivovány ochranou společenského vlastnictví nebo jde-li o nároky pracovní.

G. Zastoupení v řízení

Zákon rozeznává jako u nás dvě skupiny zastoupení, ze zákona a z vůle zastoupené strany (účastníka) a obecně odkazuje na hmotné právo. Zmíníme se jen o některých závažnějších odchylkách. Tak pro zastupování ve věcech manželských a ve sporech mezi rodiči a dětmi se vyžaduje speciální (nikoli obecná) plná moc, podobně v některých sporech pracovníků. Zákon vyjmenovává jednotlivě rozsah udělené plné moci a stanoví, v jakém směru její strany mohou rozšířit nebo zúžit. Na rozdíl od naší úpravy může si strana zvolit několik zástupců, z nichž každý je oprávněn jednat samostatně. Jednání zástupce v mezích plné moci se považuje za jednání zmocnitele s jedinou výjimkou, že přítomný zmocnitel neprodleně opraví nebo odvolá projev plnomocníka.

VI.

ŽALOBA A JEJÍ DRUHY A PŘEDMĚT ŘÍZENÍ NESPORNÉHO

Žaloba je v polské procesní literatuře definována jako u soudu podaný návrh na provedení civilního procesu. Rozeznávají se tytéž druhy žalob: na plnění, na určení a konstitutivní.

Pokud jde o nesporné řízení, rozhoduje o tom, které věci tam patří, nikoli hledisko podmětové, nýbrž předmětové. Podle první části knihy druhé Kodexu patří sem prohlášení za mrtvého a zjištění smrti a zbavení způsobilosti k právním úkonům (zbavení svéprávnosti), věci z oblasti práva rodinného poručenského a opatrovnického, dále osvojení, věci manželské, věci z práva věcného, dědického a depozitní.

VII.

JINÉ PROCESNÍ ČINNOSTI. NÁKLADY

Ustanovení o procesních podáních, doručování, družích soudních jednání (veřejná a neveřejná), protokolech a lhůtách jsou až na některé málo významné odchylky totožná s našimi.

Také ustanovení o nákladech i osvobození od nich v řízení sporném jsou v podstatě shodná s našimi. Snad stačí upozornit na odchylku záležející v tom, že strana, která nepožádá za přiznání nákladů do konce jednání, které předchází rozhodnutí, ztrácí nárok, což však neplatí, jednala-li bez advokáta a kdy soud o nákladech rozhodne z úřadu.

V nesporném řízení každý účastník nese (trvale) náklady spojené s jeho jednáním nebo jednáním soudu, které soud předsevzal v jeho zájmu, což platí i tehdy, bylo-li jednání zahájeno z úřadu. Soud však může rozdělit závazek nést náklady nebo uložit nesení nákladů jednomu, jsou-li v rozdílném stupni zainteresováni na výsledku anebo jejich zájmy jsou protichůdné. Jestliže zájmy účastníků si vzájemně odporují, tu může soud uložit účastníkovi, jehož návrhy byly zamítnuty nebo odmítnuty, aby hradil náklady jinému účastníkovi. Podobné oprávnění má soud při návrzích nesvědomitých a zřejmě nesprávných.⁸⁾ Může se zde tedy uplatnit jak zásada odpovědnosti za výsledek, tak zásada odpovědnosti za zavinění jako v řízení sporném.

VIII.

ZAHÁJENÍ ŘÍZENÍ A JEHO PRŮBĚH

Sporné řízení se zahajuje podáním žaloby, což platí i pro prokurátora, takže nikdy nemůže být zahájeno z úřadu. Řízení nesporné se zahajuje zásadně na návrh a jen v případech uvedených v zákoně i z úřadu. Legi-

⁸⁾ Na těchto ustanoveních je nejlépe patrna nejasnost a problematičnost rozdělení řízení na „proces“ a „řízení neprocesové“.

timace k podání návrhu je dána v jednotlivých kategoriích věcí nesporných buď každému, nebo jen určitým osobám.

Předpokladem zahájení sporného řízení je tedy podání žaloby, jež se děje vznesením tzv. „pozwu“.⁹⁾ Pozev je procesní podání, jehož podáním se zásadně uskutečňuje podání žaloby. Formální i věcné náležitosti jsou podobné jako u našeho návrhu na zahájení řízení.

Změna žaloby a její zpětvzetí je upraveno v podstatě podle stejných zásad jako u nás. Na rozdíl od naší současné úpravy rozlišuje polský proces případy věcného vyřízení návrhu od formálního i v používaných termínech (zamítnutí a odmítnutí), a to i pokud jde o žaloby. K odmítnutí dochází podle zákona v případech, jež zhruba představují nedostatek procesních podmínek.

S podáním žaloby jsou spojeny tytéž základní účinky jako u nás (procesní i materiálněprávní), avšak s tím rozdílem, že některé jsou vázány až na doručení žaloby (litispendence).

Podle výslovného ustanovení Kodexu nemůže se žalovaný omezit na formální námítky a odeprít bránit se ve věci. Odchylně je upravena také vzájemná žaloba.

Z ustanovení o průběhu jednání (rozprawa) zaslouží pozornost ustanovení, podle něhož každá ze stran je povinna vyjádřit se ke skutkovým tvrzením protistrany, o kterémž vyjádření platí podle obecného ustanovení, že musí být shodné s právem a bez zatajení čehokoli podstatného o věci.

Zákon vyslovuje požadavek skončení jednání bez odročování, což je ovšem i v polské praxi (viz Siedlecki v citovaném díle) *pium desiderium*.

Jinak průběh ústního jednání je podobný jako u nás. I v polském procesu platí, že rozsudek může být vydán jen za účasti soudců, před nimiž se konalo poslední ústní jednání.

Podobně je upraveno také přerušování řízení (obligatorní a fakultativní), ovšem k přerušování u nás v praxi nazývaném klid řízení dochází jen podle úvahy soudu. K zastavení řízení dochází buď následkem nečinnosti stran, a sice do 3 let po přerušování v důsledku „klidu“, nebo po úmrtí strany, jestliže dědic nenavrhne pokračování, nebo v důsledku okolností v zákoně vypočítaných, které činí pokračování bezpředmětným nebo nepřípustným.

IX.

DOKAZOVÁNÍ

Také v této oblasti řízení se setkáváme se shodou srovnávaných právních řádů jak v zásadách, tak jednotlivých ustanoveních, pročež se omezíme jen na některé zajímavé rozdíly.

Ustanovení o důkazním břemenu je v Kodexu hmotného civilního práva.

O předmětu důkazu platí totéž co u nás, zejména o skutečnostech, které nepotřebují důkazu, stejně tak o domněnkách.

⁹⁾ Pro výstižné přetlumočení tohoto termínu nemáme v češtině vhodný výraz, a proto čtenář promine, budeme-li užívat polského v českém pravopise (místo w — v).

Známo je také naše osvědčení (zpravděpodobnění), které je přípustné jen v případech v zákoně stanovených.

Pokud jde o průběh dokazování, má zákon zvláštní ustanovení o průvodním usnesení a co se průvodních prostředků týká, připouští nejen tzv. klasické, ale i jakékoli jiné. Zmíníme se jen o těch, které vykazují nějaké odchylky. Se zřetelem na hmotné právo připouští procesní kodex v případě, že zákon předpisuje písemnou formu, výslech svědků nebo stran s určitými výjimkami tehdy, jestliže listina je ztracena nebo zničena.

Jako donucovacího prostředku lze použít nejen pokuty, ale i vazby do 1 týdne. Svědek i znalec může být slyšen pod slibem (naší přísahou), jehož porušení je spojeno s trestními následky.

Zvlášť je upraven výslech stran jako důkazní prostředek (na rozdíl od výslechu informativního). Především je to důkaz podpurný, tj. v případě, že jiné prostředky nestačí. V rozvodu však jej soud nařídí vždy. Jestliže žalovaný uzná žalobní nárok, může soud omezit průvodní řízení na výslech stran. Výslech má 2 fáze. Především výslech obou bez slibu a pak jedné pod slibem. Tato výpověď je stížena trestní sankcí za křivou výpověď. Jako zvláštní důkazní prostředek je upravena krevní zkouška.

X.

SOUDNÍ ROZHODNUTÍ

Polský civilní proces zná jako náš dvě hlavní formy rozhodnutí, a sice rozsudek a usnesení, kromě platebního rozkazu v řízení upomínacím a rozkazním. Rozdíly mezi rozsudkem a usnesením jsou ve vnější formě a způsobu vydání, v obsahu, napadatelnosti, v účincích právní moci a vykonatelnosti, a to vesměs v podobných směrech jako u nás. Rozsudky se vydávají ve věci samé, rozsudky I. stupně jsou všechny napadatelné odvoláním (revize), kdežto usnesení jen některá, a to nikoli odvoláním, nýbrž stížností. Jedině rozsudky zakládají překážku rei iudicatae, a proto je přípustná proti nim na rozdíl od usnesení obnova. Upomínací a příkazní řízení patří před notářství. V řízení nesporném se rozhoduje vždy usnesením stejně jako v exekucím.

Usnesení končí řízení vydává soud, nejsou-li podmínky pro vydání rozsudku. Změnit nebo zrušit může usnesení jen revizní soud, výjimečně i soud, který je vydal, a to v případě, že stížnost vytýká zmatečnost a je zřejmě důvodná. Usneseními, jimiž se věc nekončí, soud není vázán a může je při změně okolností měnit nebo rušit.

Co do mezí rozhodování platí, že soud nemůže přisoudit něco jiného nebo více, než bylo žádáno, ledaže žalovala socialistická organizace, dále u nároků alimentálních, z pracovního poměru nebo o náhradu škody způsobené nedovoleným činem. Ani v těchto případech nesmí však vycházet z jiného skutkového základu, než byl onen, o nějž opíral svůj nárok žalobce.

V řízení nesporném rozhoduje zásadně obsah návrhu. O čase rozhodném pro vydání rozhodnutí platí stejné zásady jako u nás.

Pokud jde o rozsudek konečný vydávaný po rozsudku mezitímním, platí, na rozdíl od naší současné úpravy, že může k jeho vydání být přikročeno až po právní moci mezitímního.

Zvláštní zmínky zaslouží v našem současném procesu neznámý *rozsudek pro zmeškání*. Třeba o něm obecně říci, že řízení o něm je upraveno tak, aby netrpěla zásada objektivní pravdy, ani důležité zájmy společnosti. Je připuštěn jen v důsledku nedostavení se žalovaného k ústnímu jednání a je vyloučen v řadě v zákoně vytčených případů. Má-li soud pochybnosti o žalobcových tvrzeních, je povinen provést průvodní řízení v nepřítomnosti žalovaného. Ukáží-li se pochybnosti důvodnými, nebo žádání je očividně nedůvodné, soud rozsudkem pro zmeškání žalobu zamítne. Proti rozsudku pro zmeškání přísluší žalovanému zvláštní opravný prostředek — odpor (sprzeciwi), který musí být (na rozdíl od odporu v upomínacím řízení) odůvodněn. Rozhoduje o něm po jednání soud I. stolice.

Rozsudek pro zmeškání není připuštěn v nesporném řízení.

Z dalších rozdílů týkajících se jiných rozsudků a usnesení, třeba upozornit ještě alespoň na tyto: Odůvodnění musí rozsudek obsahovat jen ve věcech, v nichž jednou ze stran je jednotka zespolečenštělého hospodářství nebo kde se zúčastnil prokurátor. Jinak odůvodnění se vyhotoví jen požádá-li o ně strana do týdne ode dne, kdy jí byl sdělen výrok rozsudku nebo bylo-li podáno včas odvolání. Totéž platí o doručení rozsudku.

Usnesením se rozhoduje v případech, kdy podle zákona se nerozhoduje rozsudkem, v nesporném řízení, jak řečeno, vždy. Odůvodňují se jen usnesení, která mohou být napadena stížností. Vedle naší opravy a doplnění rozsudků zná polský proces i výklad rozsudku, který podá soud v případě, že vznikly pochybnosti o jeho obsahu.

Kódex nemá ustanovení o vzdání se opravného prostředku, teorie to vysvětluje zásadou omezené dispozitivnosti, judikatura stojí na stanovisku, že došlo-li ke vzdání se, nastává přesto právní moc marným uplynutím lhůty. Účinky právní moci má toliko výrok rozsudku nikoliv zjištěné skutkové okolnosti (jako např. v procesu sovětském).

Případy, kdy účinky právní moci nastávají i vůči jiným osobám než stranám, jsou upraveny obdobně jako u nás.

Podobně je také upravena předběžná vykonatelnost, která ovšem může v některých případech být nařízena jen pod podmínkou složení jistoty.

XI.

OPRAVNÉ PROSTŘEDKY ŘÁDNÉ

Teorie rozeznává jako u nás opravné prostředky *řádné a mimořádné*. K prvním patří odvolání (rewizja) a stížnost (zażalenie), k druhým obnova (wznowienie) a mimořádná revize (rewizja nadzwyczajna), která má spíš povahu prostředku zvláštního soudního dozoru. Jinými opravnými prostředky jsou odpor proti rozsudku pro zmeškání a odpor v řízení upomínacím a námitky v řízení rozkazním (obě řízené probíhají před státním notářstvím).

• *Odvolání* je jediný opravný prostředek, jehož pomocí zkoumá soud II. stolice legálnost a důvodnost rozhodnutí soudu I. stolice ve věci samé. Přes své slovní označení není vybudován na principu čistě revizním, ale také nikoliv na principu čistě kasačním, při přezkoumávání se soud zásadně opírá o materiál sebraný v I. stolici. Je přípustné do všech rozsudků (i do rozsudku pro zmeškání, pokud je podává žalobce) a v řízení nesporném do všech usnesení vydaných o věci samé (do jiných usnesení v zákoně uvedených v zákoně přísluší stížnost). Zákon sice vypočítává jednotlivě důvody odvolání, prakticky však jimi postihuje v nejširším rozsahu porušení jak práva hmotného tak procesního, tohoto ovšem za podmínky, že šlo o porušení, které mohlo mít vliv na správnost rozhodnutí.

Lhůta k odvolání je dva týdny od doručení odůvodněného rozsudku. Po této lhůtě nelze uplatnit nové odvolací důvody, pokud nejde o takové, k nimž soud přihlíží i z úřadu. Pokud jde o nové skutečnosti a důkazy, neplatí toto omezení o těch, kterých se strana nemohla dovolat v odvolání. Soud I. stolice odmítne odvolání opožděně podané, jakož i nepřipustné a takové, jehož nedostatky neodstranila strana v uložené lhůtě. Neučinil-li tak, odmítne odvolání v neveřejném zasedání soud odvolací. V neveřejném zasedání může jinak odvolání vyřídit jen, trpí-li řízení zmatečností. Odpověď na odvolání je připuštěna ve lhůtě 1 týdne.

Odvolatelovo oprávnění změnit své původní žádání je omezeno tak, že může za změněných okolností místo původně požadovaného předmětu žádat jeho hodnotu nebo jiný předmět, jestliže se změnily skutkové okolnosti žaloby a ve věcech o opakující se nároky rozšířit o nároky za další časová období. Přirozeně může své žádání omezit. Soud při jednání přihlédne i k novým skutečnostem a důkazům, které strana nemohla uplatnit v odvolání, a to z úřadu, právě tak jako ke skutečnostem nastalým po vydání rozhodnutí soudu I. stolice. Odvolací soud může učinit i odchylné zjištění od zjištění I. soudu. Stalo-li se tak na základě důkazů svědeckého nebo výsledku stran, zruší napadený rozsudek a vrátí věc soudu I. stolice. K doplnění nebo opakování důkazů má soud přistoupit jen, jestliže to přispěje k urychlení řízení. V jednání před Nejvyšším soudem je připuštěn jedině důkaz listinný, může však dojít i ke shodnému doznání skutečností stranami a k uznání žaloby.

Pokud jde o meze rozhodnutí odvolacího soudu, jsou vytyčeny v podstatě jako u nás; totiž zásadní vázanost odvolacími důvody a návrhy. Stranám, jak shora řečeno, je dovoleno důvody uplatněné v odvolání během odvolacího řízení rozvést, nemohou však uplatnit nové důvody, ledaže by šlo o důvody, které odvolací soud bere v úvahu z úřadu, a jimiž jsou: porušení hmotného práva, zmatečnost řízení, nevyjasnění rozhodných skutkových okolností a nové okolnosti a důkazy, jichž se nemohla strana dovolat v odvolání.

Odvolací soud není vázán hranicemi důvodů ani návrhů, kde stranou podávající odvolání je jednotka zspolečenštěného hospodářství, a dále ve věcech nemajetkových práv, alimentárních, pracovních a o náhradu škody způsobené nedovoleným činem.

Za určitých podmínek může soud rozhodnout i ve prospěch spoluúčastníků, kteří nepodali odvolání. *Reformatio in peius* je vyloučena obecně.

Způsob rozhodnutí je shodný jako u nás, zejména i co do vázanosti právním názorem. Při zrušení napadeného rozhodnutí může odvolací soud přikázat věc z důvodu vhodnosti jinému soudu I. stupně. Odvolací soud není svým právním názorem dříve vysloveným vázán, jestliže podle novějších směrnic Nejvyšší soud od něho upustil. Pokud jde o názor Nejvyššího soudu, platí to jen v případě, že nové stanovisko bylo zapsáno v knize právních zásad. Krajský soud rozhodující o odvolání může v případě, že při řešení nějaké právní věci se vyskytnou vážné pochybnosti, předložit věc Nejvyššímu soudu. Jestliže ten přijme věc k rozhodnutí, pak rozhoduje o ní jako soud revizní s účinky vázanosti pro soud krajský. Může se však také omezit na zodpovězení právního problému, aniž rozhoduje o věci. Nejvyšší soud rozhoduje tu v obsazení 3 soudců, ale věc může být předložena i sboru 7 soudců.

Druhý řádný opravný prostředek — *stížnost* je připuštěna do usnesení soudu I. stolice nebo do nařízení předsedy, a sice do jiných rozhodnutí než o věci samé.

Lhůta ke stížnosti je 1 týden. Podání stížnosti neokládá vykonatelnost usnesení, soud ji však může odložit.

Jinak platí podobné odchylky jako u nás při projednávání odvolání do usnesení.

XII.

OBNOVA

Obnova je zásadně přípustná proti jakémukoli druhu pravomocného rozhodnutí, a to i proti rozsudku pro zmeškání a při rozkazu v řízení upomínacím a rozkazním.

Vyloučena je jednak proti rozhodnutím, jimiž byl povolen rozvod nebo manželství prohlášeno za neplatné nebo neexistující, ale jen v případě, že některý z manželů uzavřel nové manželství, dále ve věcech zakončených pravomocným rozhodnutím o obnově a proti rozhodnutím, kde v nesporném řízení je možno zrušit nebo změnit rozhodnutí jinak. V jiných případech je v nesporném řízení obnova přípustná.

Důvody obnovy v zákoně vypočtené jsou v podstatě shodné jako u nás, totiž jednak důvody mající povahu obnovy v užším slova smyslu, jednak závažné vady řízení (zmatečnosti).

Legitimována k návrhu je strana a prokurátor. Lhůta je rovněž dvojí, subjektivní 1 měsíc a objektivní 5 let. Bez časového omezení lze návrh podat v případě, že strana byla zbavena možnosti jednat před soudem.

Návrh nestaví výkon rozhodnutí, ledaže bylo osvědčeno, že hrozí nenahraditelná škoda navrhovateli, jemuž však může být uloženo složení jistoty. Soud může v případě, že obnovu povolí, rozhodnout i o vrácení splněného nebo vymoženého plnění. Z rozhodování jsou vyloučeni soudci, jichž účasti nebo chování se týká návrh na obnovu.

XIII.

MIMOŘÁDNÁ REVIZE

O speciální povaze tohoto právního institutu (v polštině Rewizja nadzwyczajna) odpovídajícího nejspíše naší stížnosti pro porušení zákona byla zmínka v jiné souvislosti. Je to prostředek umožňující Nejvyššímu soudu vykonávat nejvyšší dozor nad zákonností všech soudů.

K jejímu podání jsou legitimováni ministr spravedlnosti, první předseda Nejvyššího soudu a generální prokurátor, kdežto strany mohou dát pouze podnět k jejímu podání. Je přípustná proti všem pravomocným rozhodnutím, jimiž se končí řízení, tedy nejen rozhodnutím ve věci, a to i v řízení nesporném i exekučním. Vyloučena je proti rozhodnutí Nejvyššího soudu o rozhodnutí o mimořádné revizi a do rozhodnutí, jímž byl povolen rozvod nebo vyslovena neplatnost či neexistence manželství, a to za téhož předpokladu, za něhož je vyloučena obnova. Výjimečně je připuštěna i jen do odůvodnění rozhodnutí, jestliže se jimi porušují zájmy PRL nebo křiklavě práva strany. Důvodem napadnutí je jednak nápadné porušení práva, jednak narušení zájmu PRL. V tomto druhém případě je časově neomezena právě tak jako v případě, že věc nepatří do pravomoci tuzemských soudů, v ostatních případech musí být podána do 6 měsíců od právní moci rozhodnutí, jinak ji Nejvyšší soud odmítne. Byla-li mimořádná revize podána, může Nejvyšší soud odložit výkon rozhodnutí (u nás vykonatelnost). Rozhoduje po jednání, o němž vyrozumívá prokurátora a strany, i když ke stížnosti nedaly podnět. Důvody revize není vázán. Směřovala-li pouze proti odůvodnění, rozhodne jen o něm. Soud, jemuž byla věc vrácena (to může být i jiný soud rovnocenný), je vázán právním názorem i pokyny Nejvyššího soudu. Určité odchylky jsou stanoveny v pracovních věcech.

XIV.

ŘÍZENÍ ZVLÁŠTNÍ

V předpisech o zvláštním řízení jsou upravena 1. řízení ve věcech manželských, 2. věcech ze vztahů mezi rodiči a dětmi, 3. o nárocích pracovníků, 4. z rušené držby, 5. řízení rozkazní a upomínací. Vzhledem k vymezení danému tím, že srovnání se děje s věcmi upravenými naším občanským soudním řádem, pomíjíme řízení uvedená pod č. 3 až 5, z nichž věci ad 5. patří do působnosti státních notářství.

Charakteristickým rysem těchto řízení je snaha přizpůsobit řízení zvláštěností věcí v nich projednávaných, a to buď zkrácením, zjednodušením nebo jinými odchylkami od předpisů normálních upravených v titulu VI prvé knihy prvé části kodexu.

Do zvláštních ustanovení o řízení ve věcech manželských patří řízení o zjištění existence či neexistence manželství, o neplatnosti manželství a o rozvod.

Zvláštností těchto ustanovení je celá řada. Pro zastoupení je předepsána

speciální plná moc. Jednání je zásadně neveřejné, ledaže strany souhlasí s účastí veřejnosti a soud uzná, že tomu nevadí zásady mravnosti a výchovné ohledy. Nevadí neúčast jedné strany, soud však může ji obeslat pod pokutou. Přípustnost svědeckého výslechu dětí a mladistvých je omezena. Své rozhodnutí nemůže soud opřít výlučně o uznání nebo doznání a při rozsudku pro zmeškání o tvrzení žalobcovo. Soud nemůže odmítnout důkaz výslechem stran, jestliže strana souhlasí. V rozvodu je tento důkaz obligatorní. Soud může nařídít zvláštní šetření a způsobu a prostředí výchovy dětí. V rozsudku o rozvodu se soud vyslovuje také o vině na rozvodu, ledaže by strany od toho souhlasně upustily. Vzájemná žaloba je nepřípustná, možno však žalovat samostatně.

O omezení obnovy byla řeč při výkladu o tomto opravném prostředku, za stejných podmínek je také vyloučeno prominutí zmeškání lhůty k podání odvolání.

Věci ve vztahu mezi rodiči a dětmi, do nichž patří zjištění a popření otcovství, neplatnost uznání otcovství a zrušení osvojení, jsou upraveny v podstatě podle stejných zásad jako věci manželské.

XV.

ŘÍZENÍ NESPORNÉ

O řízení nesporném (nieprocesowe) byl podáván výklad (podle vzoru systematiky použité v díle VI. Siedleckého, viz pozn. č. 3) již na různých místech v souvislosti pojednání o institutech civilního procesu v řízení sporném („procesu“). Zde tedy kromě zvláštností upravených v knize druhé prvé části kodexu, kde jsou upraveny kromě ustanovení obecných ustanovení o řízení o prohlášení za mrtvého a zjištění smrti, o zbavení svéprávnosti, o věcech z oblasti práva rodinného, opatrovnického a péče a z oblasti práva věcného, dědického a úschovy, se třeba zmínit nebo popř. znovu připomenout ještě některá obecná ustanovení řízení nesporného.

Tak platí, že i nesporné řízení zahajuje soud na návrh, ale v případech uvedených v zákoně může tak učinit i z úřadu. Řízení probíhá před soudem okresním s výjimkou věcí přikázaných zákonem soudu krajskému. Zákon také stanoví případy, o nichž soud výjimkou z pravidla, že rozhoduje soudce z povolání bez účasti soudců z lidu, rozhoduje za účasti soudců z lidu. Zpětvzetí návrhu na zahájení řízení není účinné, jestliže tomu odporují druzí účastníci a ve věci, kterou lze zahájit i z úřadu. Nedostavení se účastníka nepřekáží pokračování v řízení. Že není přípustný rozsudek pro zmeškání, bylo řečeno na jiném místě. Usnesení o věci samé je vykonatelné současně s právní mocí. Usnesení vydané ve věci, která může být zahájena z úřadu, může být z úřadu i vykonána. Pravomocné usnesení ve věci samé může být kromě zákonných výjimek změněno, ledaže došlo ke změně okolností.

K jednotlivým věcem uvedeným v úvodu této kapitoly stačí uvést:

Mezi věcmi z oblasti civilního stavu je např. uvedeno provedení důkazu o způsobilosti cizince uzavřít manželství, mezi věcmi manželskými svolení

k právnímu jednání vybočujícímu z obvyklého rozsahu bezpodílového spoluvlastnictví. Věci z poměru mezi rodiči a dětmi jsou vlastně naše věci péče o nezletilé, některé z nich se ovšem nezahajují z úřadu. Soud tu může sám změnit své rozhodnutí, a to i když je již pravomocné. Z oblasti věcných práv projednávají se v řízení nesporném 4 kategorie věcí: Potvrzení o zápisu do pozemkové knihy, vyznačení břemena ze spoluvlastnictví nebo užívání, zrušení spoluvlastnictví, stanovení cesty nezbytné. Jak již řečeno o dědické věci se dělí soudy a notářství a sice podle toho, zda jejich činnost je spojena s rozhodováním o předmětu řízení nebo je charakteru jen přípravného či pomocného. Tak náleží soudu sestavení inventáře, výslech svědků ústního testamentu, potvrzení a rozdělení dědictví aj.

XVI.

EXEKUCE

Exekuce (naš výkon rozhodnutí) se dělí také na exekuci pro nároky peněžité a nepeněžité. Nehledě k tomu, že systematické zařazení je odchylné od našeho, má kodex zvláštní ustanovení o vydání osoby a o rozdělení společné nemovitosti. Kromě toho má zvláštní ustanovení o exekuci proti jednotce zespolečenštěného hospodářství a pro její nároky a o exekuci pro alimenty. Pro peněžité nároky má stejné způsoby jako my, což lze v podstatě říci i o exekuci pro nároky nepeněžité. Zákon upravuje i vyjevovací přísahu, našemu platnému řádu již neznámou. Jinak platí souladně s naším procesem, že exekuci lze vést jen prostředky v zákoně přípustnými.

Zásadní rozdíl je v tom, že v nesporném řízení může být nařízena exekuce i z úřadu v případech, kdy nalézací řízení může být takto zahájeno. Podmínkou je samozřejmě exekuční titul, jímž jsou v podstatě tatáž vykonatelná rozhodnutí soudů civilních i trestních, státních notářství, rozhodčích komisí, smírčího soudu a správních orgánů, jakož i různé jiné akty prohlášené speciálním předpisem za vykonatelné soudní exekucí. Notářská rozhodnutí jsou exekučním titulem ještě za dalších zvláštních podmínek. Titul musí být opatřen doložkou vykonavatele, jejíž připojení vyžaduje dosti složité procedury prováděné soudcem, nikoliv pomocným orgánem zvaným komorník.

K jednotlivým způsobům exekuce třeba poznamenat: *Exekuce na movité věci* probíhá podobně jako u nás. Vyloučeny jsou věci z podobných hledisek, komorník, provádějící výkon má však povinnost vyrozumět osobu, kterou dlužník označil za vlastníka některé sepsané věci. Dražba se provádí jen u věcí, které nelze zpeněžit v obchodě. O zpeněžení věcí historické ceny platí zvláštní předpisy. Rozvrh výtěžku provádí komorník, o námitkách rozhoduje soud.

Exekuce na pracovní příjem je upravena v zásadě stejně jako u nás, zejména v tom směru, že vyloučeny nejsou pevné částky, nýbrž poměrné kvóty různě odstupňované podle povahy vymáhaného nároku, zvláště alimentů. Také přechod na jiného plátce je upraven v podstatě stejně, rovněž

jeho odpovědnost za splnění povinností, za jichž nesplnění může být stíhán i pokutami.

Dražba nemovitosti se zahajuje zápisem do pozemkové knihy, když předtím byl dlužník komorníkem vyzván, aby dluh do 14 dnů zaplatil, jinak že se přistoupí k odhadu, kterýmž momentem je nemovitost zabavena. Dlužník zůstává dále správcem nemovitosti, leč by mu komorník držbu odňal a ustanovil správce. Dražbu provádí soud (nikoliv notářství). Zákon dává příležitost k převzetí nemovitostí státním i jiným organizacím, zejména rolnickým družstvům, pokud jde o rolnickou usedlost. Dražba je veřejná pod dozorem soudu, který také jinak dohlíží na komorníka. Je stanoveno nejnižší podání ($\frac{3}{4}$), za něž může převzít nemovitost hypotekární věřitel, je-li opětovná dražba bezvýsledná. Po příklepu vydá soud usnesení o přiznání vlastnictví.

O *exekuci pro alimenty* stačí poznamenat, že soud je povinen pátrat po místě dlužníkovy zaměstnání a že tato exekuce má přednost při střetu s jinými nároky.

O *exekuci pro jiné než peněžité nároky* platí: Pokud jde o vyklizení místností, jež se spravují ustanoveními i hospodaření s byty, není soudní exekuce vůbec přípustná, nýbrž provádí se podle předpisů správních, a to i tehdy, jestliže exekuční titul vznikl v řízení soudním. Jiné nepeněžité nároky se vymáhají jako u nás, s tím rozdílem, že pokud se vynucují ukládáním pokut, platí i zde, že pokuta může být změněna na vazbu v trvání až 6 měsíců.

Při *exekuci odebráním osoby* podléhající rodičovské moci nebo jsoucí v péči opatrovníka platí o způsobu výkonu v podstatě totéž co u nás. Rozdíl od exekuce pro jiné než peněžité nároky je však v tom, že neplatí omezení donucovacích prostředků pro zmíněné nároky zákonem předvídané.

Jak již o tom byla zmínka, má kodex zvláštní ustanovení jednak v oddílu o exekuci pro nároky jednotek zespolečenštěného hospodářství, jednak v oddílu o exekuci proti nim.

Je-li *dlužníkem státní jednotka organizační*, zejména státní pokladna (Skrab), je exekuce zásadně nepřípustná. Neplní-li dlužník do týdne, obrátí se věřitel na jednotku nadřízenou, která ho uspokojí z fondů dlužníka. Jinak je tomu u státních podniků s výjimkou drah a spojů, kde se věřitel může uspokojit z bankovního účtu. Jde-li o případy, kdy dlužníkem je jiná jednotka zespolečenštělého hospodářství (tj. než jednotka státní), provádí se exekuce pro peněžité plnění z jiného fondu, nebylo-li plněno do 1 měsíce a zůstala-li exekuce bezvýsledná. V každém případě vyrozumí komorník nadřízenou jednotku. Zvláštní úprava platí pro jednotná zemědělská družstva.

Pokud jde o existenci pro pohledávky zmíněných privilegovaných subjektů, má komorník různé povinnosti k ochraně jejich zájmů.

Byla již zmínka o tom, že exekuce ke zrušení spoluvlastnického práva k nemovitosti není vlastně exekučním prostředkem. Provádí se prodejem nemovitosti a rozdělením výtěžku mezi spoluvlastníky.

Kodex upravuje i exekuční žaloby, známé i našemu dřívějšímu procesu,

a sice opoziční na ochranu dlužníka a exindační k ochraně práv třetí osoby. Co se prvé týče, je přípustná v případech, které jsou u nás uznány za důvody zastavení výkonu rozhodnutí podle § 268 odst. 1, písm. a), b), g), h) o. s. ř. Jako zvláštní důvod je upraven případ, že manžel, proti němuž se vede exekuce, prokáže, že věřiteli nepřisluší vymáhaný nárok, přičemž může uplatnit i námitky příslušející druhému manželovi. Opoziční žalobu lze podat i před zahájením exekuce.

Žalobu exindační lze podat i proti správní exekuci, pro obě žaloby platí zásada koncentrační.

Řádným opravným prostředkem v exekuci je jediné stížnost v případech v zákoně uvedených, která je přípustná i na činnost komorníka. Proti rozvrhovému usnesení lze podat námitky. Do usnesení o nich vydaného je přípustná stížnost.

V exekučním řízení je obnova stejně jako u nás nepřipustná.

XVII.

ZÁVĚR

Z podkladů, jež vyplývají z omezeného rozsahu této studie, lze bezpečně učinit alespoň jeden závěr. Srovnávané civilní procesy, které nepochybně vykazují řadu základních příbuzných rysů přirozeně vyplývajících z příbuznosti společenského zřízení obou států, právě tak vykazují četné rozdílnosti v úpravě jednotlivých institutů, ať již jde o některé zásady nebo konkrétní ustanovení je uskutečňující. Nepochybně lze říci, že některá z nich lze hodnotit kladně, jiná záporně (což platí přirozeně o obou srovnávaných právních řádech). K tomu, aby toto hodnocení mohlo být provedeno seriózně, bylo by samozřejmě potřeba hlubšího studia, nežli jaké byl s to zvládnout autor, takže se musel uspokojit alespoň s vědomím, že tato práce přispěje svým způsobem k částečné informaci našich právnických kruhů o stavu v jedné oblasti právního řádu našich slovanských přátel.¹⁰⁾ Stane se tak, byť i jen skromným příspěvkem k plnění jednoho státního úkolu právnické fakulty Univerzity Karlovy, jímž je náprava vadných rozhodnutí.

¹⁰⁾ O právní úpravě organizace polských soudů pojednává článek prof. Plundra: Změny v organizaci a pravomoci soudů v Polské lidové republice v letech 1971–1976 v tomto časopise č. 1/1978.

Гражданское судопроизводство Польской Народной Республики

ГЕЗЮМЕ

Сравнительное исследование под приведенным названием охватывает лишь в определенном объеме предмет сравнения чехословацкого и польского правопорядка. Это обусловлено тем, что основной кодекс гражданского судопроизводства Польской Народной Республики (Kodeks postępowania cywilnego) регулирует не только порядок производства в судах, но в основном регулируется им и порядок производства по другим „гражданским делам“, поскольку таковые согласно особым предписаниям не отнесены к компетенции других органов. Нет смысла сравнивать эти другие производства с постановлениями чехословацкого гражданского кодекса. Таким образом установленный объем исследования в первую очередь охватывает систематику кодекса, далее общие принципы, условия производства, субъекты производства, включая состав суда и отводы судей, положение прокурора в процессе, проведение различия между сторонами и участниками производства, а также участие третьих лиц, вопросы о замене сторон и об их представителях. Дальнейшее изложение касается искового заявления и расходов по производству дела, возбуждения производства, доказывания, судебных постановлений и средств обжалования (из числа общих — апелляция и жалоба, а из чрезвычайных — возобновление производства, закончившегося вступившим в законную силу решением, и чрезвычайная ревизия).

В дальнейшем речь идет об особом производстве, а обособленное сувокупное изложение посвящено неинсковому производству (nierprocesové). И, наконец, дается изложение порядка производства по принудительному взысканию (приведение решения в исполнение), а в заключение отмечены положительные и отрицательные стороны обеих сравниваемых регламентаций.

JINDŘICH HRDLÍČKA

Das Zivilverfahren vor den Gerichten der Polnischen Volksrepublik

RESUMÉ

Die vergleichende Studie unter dem angeführten Titel hat die Vergleichung der Rechtsordnungen nur in einem bestimmten Umfang zum Gegenstand, was dadurch gegeben ist, dass der grundlegende Kodex für das Zivilverfahren in der Polnischen Volksrepublik (Kodeks postępowania cywilnego) sich nicht bloss auf das Verfahren vor den Gerichten bezieht, sondern grundsätzlich auch das Verfahren in anderen „Zivilsachen“ regelt, soweit sie nicht durch besonders Vorschriften der Kompetenz anderer Organe zugewiesen werden. Es hätte keinen Sinn, diese anderen Verfahrensarten mit den Bestimmungen zu vergleichen, die durch unsere Zivilprozessordnung geregelt werden. In dem derart umschriebenen Umfang beschäftigt sich die Studie zuerst mit der Systematik des Gesetzes, dann mit den allgemeinen Grundsätzen, den Bedingungen des Verfahrens, den Subjekten des Verfahrens einschliesslich der Besetzung des Gerichtes und des Ausschlusses von Richter, der Stellung des Prokurators im Prozess, der Unterscheidung zwischen den Parteien und den am Verfahren Beteiligten, sowie der Beteiligung dritter Personen, der Änderung der Parteien und den Vertretern der Parteien. Die weitere Darlegung betrifft die Klage und die Verfahrenskosten, die Eröffnung des Verfahrens, die Beweisführung, die Entscheidungen und die Rechtsmittel (von den ordentlichen Rechtsmitteln die Berufung und die Be-

schwerde und von den ausserordentlichen die Wiederaufnahme und die ausserordentliche Revision).

Weiters beschäftigt sich die Studie mit dem besonderen Verfahren und eine besondere zusammenfassende Darstellung ist dem ausserstrittigen (nieprocessowé) Verfahren gewidmet. Endlich wird das Exekutionsverfahren (der Vollzug der Entscheidung) behandelt und zum Schluss werden die positiven und die negativen Seiten der beiden verglichenen Regelungen zusammengefasst.

JINDŘICH HRDLÍČKA

La procédure civile devant les tribunaux de la République populaire polonaise

RÉSUMÉ

L'étude comparative sous ledit titre a pour objet la comparaison des deux ordres juridiques seulement dans une étendue limitée, ce qui est donné par le fait que le code fondamental de la procédure civile de la République populaire polonaise (Kodeks postępowania cywilnego) ne concerne pas seulement la procédure devant les tribunaux mais en principe réglemente aussi la procédure dans d'autres „affaires civiles“ pour autant qu'elles ne sont pas renvoyées à la compétence d'autres organes. Il n'aurait pas de sens de comparer ces autres procédures avec les dispositions réglées par notre code de procédure civile. Dans l'étendue ainsi limitée, l'étude s'occupe d'abord du système de la loi, ensuite des principes généraux, des conditions de la procédure, des sujets de la procédure y compris le personnel du tribunal et l'exclusion des juges, de la place du procureur dans le procès, de la distinction des parties et des participants à la procédure ainsi que de la participation des tierces personnes, du changement de parties et des représentants des parties. L'exposé ultérieur se rapporte à l'action et aux frais de procédure, à l'introduction d'instance, à l'administration des preuves, à la décision et aux voies de recours (parmi les voies ordinaires l'appel et le recours, parmi les voies extraordinaires la demande en révision de la procédure et le pourvoi extraordinaire pour violation de la loi).

L'étude traite ensuite de la procédure spéciale et un exposé spécial d'ensemble est consacré à la procédure non contentieuse (postępowania nieprocesowé). Finalement un exposé est fait de la procédure d'exécution (l'exécution de la décision) et en conclusion se trouvent résumés les côtes positifs et négatifs des deux réglementations comparées.

K diskusi o hospodářském právu v sovětské právní literatuře

IRENA PELIKÁNOVÁ

Mezi funkcemi socialistického státu nabývá po vyřešení třídních antagonismů mimořádně významného postavení funkce hospodářsko-organizátorská. Celé národní hospodářství se stává jednotně řízeným organismem. Řídící opatření často nabývají právní formy. Vzniká nejužší souvislost mezi právními disciplínami a plánovitým řízením národního hospodářství. Právní normy, jimiž stát ovlivňuje chod hospodářství, mají specifické rysy a objevují se názory, jež je řadí do nového právního odvětví — do hospodářského práva. Zpočátku jsou tyto koncepte nejednotné, hospodářské právo pojímají různě široce, přiznávají mu rozdílné postavení. Evidují i nový charakter ostatních vztahů v národním hospodářství, specifickou povahu hospodařících subjektů, specifičnost vztahů vznikajících při realizaci jejich hospodářské činnosti.

Rozvoj teorií hospodářského práva probíhá souběžně s rozvojem politické ekonomie socialismu a s formováním vědní disciplíny zabývající se řízením národního hospodářství.

Při zkoumání specifické úlohy státu ve vztahu k socialistickému národnímu hospodářství docházejí někteří vědci k závěru, že jeho řídicí činnost v této sféře má povahu hospodářské činnosti a vztahy řídicí se přibližují ke vztahům hospodařících subjektů — socialistických organizací. I stát je koneckonců hospodařícím subjektem.

Tak jsou teoreticky popisovány a vysvětlovány nové jevy ve vývoji společenských vztahů podmíněné vznikem socialistického státu. To víceméně registruje i právní věda a odráží ve svých koncepcích.

S rozvojem socialistické právní vědy vznikají i nové koncepte systému práva. Prvé tyto teorie vznikají přirozeně v prvním socialistickém státu — v SSSR, respektive v RSFSR. Začíná převládat mínění, že ani systém práva nelze převzít z buržoazního práva. Představy o novém systému socialistického práva však byly zprvu dosti nejednotné, postupně se vyvíjely a sblížovaly.

Nejen v souvislosti s teoriemi právního systému, ale zejména pod vlivem praktických potřeb vznikly v Sovětském svazu hospodářskoprávní kon-

cepce. Od počátku měly i odpůrce. V literatuře se rozvinula vědecká diskuse o postavení hospodářského práva. Její účastníci usilovali o právně-teoretickou charakteristiku hospodářských vztahů, o popis a vysvětlení právní formy těchto vztahů a o zařazení právních norem upravujících hospodářské vztahy do systému práva. Zastánci hospodářského práva v průběhu diskuse stále přesněji a stále jednotněji vymezovali předmět právního odvětví hospodářského práva. V současné době lze říci, že existuje poměrně jednotné a stabilní pojetí hospodářského práva jako právního odvětví. Toto pojetí se neomezuje pouze na SSSR, ale nalézá své zastánce i v ostatních socialistických státech.

Literatura, týkající se diskuse o hospodářském právu, je v Sovětském svazu i v ostatních socialistických státech velmi početná. Není možné (a snad ani ne účelné) v článku podat vyčerpávající přehled. Protože diskusi v sovětské literatuře považuji za významnou a determinující, soustředím se v této stati právě na ni. V jejím průběhu lze rozlišit dvě základní etapy — období 20.—30. let a období konce padesátých let. V druhé etapě byla oficiálně vyhlášena časopisem Sovětskoje gosudarstvo i pravo diskuse o systému sovětského práva. V jejím rámci se aktivizovala diskuse o hospodářském právu. Toto období je také centrem mé pozornosti. Spíše pro doplnění se v článku zmiňuji o některých dalších významných názorech, zejména o těch, které byly publikovány později.

1. OBECNĚ TEORETICKÉ PŘÍSTUPY K ŘEŠENÍ OTÁZKY PŘEDMĚTU PRÁVNÍHO ODVĚTVÍ A K OTÁZCE SYSTÉMU PRÁVA

Východiskem zkoumání otázky postavení hospodářského práva v právním systému je zodpovězení obecných otázek systému práva, předmětu právní úpravy, diferenciacních kritérií a pojmu právního odvětví.

Systém je zpravidla obecně chápán jako soubor objektů a vztahů mezi nimi nebo — jinak řečeno — jako určitá množina prvků a množina vztahů mezi těmito prvky.¹⁾ Pojetí systému práva závisí na výchozí definici práva

¹⁾ Malý encyklopedický slovník, Praha 1972, str. 1195: „uspořádání souvisejících jednotlivin v jednotný celek; souhrn předmětů, mezi nimiž existují nějaké vztahy“; L. Rejman: Slovník cizích slov, Praha 1966, str. 369: „uzavřený, jednotně uspořádaný celek; soustava věcí, myšlenek apod. uspořádaná podle určitého hlediska, určitou formou a metodou...“; V. G. Afanasjev: Vedecké riadenie spoločnosti, Bratislava 1975, str. 11: „Celostným systéмом rozumieme súhrn komponentov, medzi ktorými dochádza k vzájomnému pôsobeniu a z tohto vzájomného pôsobenia vznikajú nové (integračné, systémové) kvality.“ Teorie státu a práva, Praha 1974, str. 79: „O systému určitého jevu můžeme mluvit, jestliže tento jev se vyznačuje 1. *jednotou*; 2. *vnitřní diferencovaností*, tj. organickým členěním jevu do částí (skupin, složek), jež se vyznačují *odlišujícími specifickými* znaky a principy při *určujícím* postavení znaků a principů integrujících tyto části v jednotu. Jednota a diferencovanost jsou imanentní *systému*.“ Obdobně též E. Kučera: Obecná teorie státu a práva, I. díl, Praha 1976, str. 208.

a na definici systému. Na těchto základních pojmech je závislé i rozhodnutí, zda vůbec lze právo považovat za systém a v jakém vztahu k problematice systému práva je diferenciaci právních norem na právní odvětví.

Obecně se uznává, že právo je systémem. Tato jeho kvalita v sobě zahrnuje nejen diferencovanost, ale i celistvost, jednotu. Z pojetí práva jako souhrnu právních norem (nebo *systému* norem) plyne, že diferenciaci systému práva je třeba rozumět diferenciaci právních norem. Nové poznatky disciplín zkoumajících systémy mohou dosavadní představy o právním systému dosti modifikovat. V tomto případě však má základní význam odpověď na otázku, zda právo je možno považovat za systém v pojetí těchto disciplín.

Aplikace široké definice systému jako množiny prvků a množiny vztahů mezi nimi na právo vede k závěru, že diferenciaci systému práva znamená třídění právních norem (jakožto prvků). Tuto klasifikaci je přirozeně možno provádět do mnoha rozdílných skupin podle mnoha rozdílných kritérií. Vymezení pojmu právního odvětví nebo vytyčení rozhodujícího kritéria určuje, které z možných třídění je oním hledaným, oním odhalujícím všechna právní odvětví existující v socialistickém právním řádu.

V sovětské diskusi o hospodářském právu se většina účastníků nepokouší o vyjasnění pojmu systém práva, ale operuje jím jako obecně známým a jednoznačným termínem. Nepřesnost a neujasněnost těchto presumpcí je často patrná z navazujících úvah o klasifikaci právního systému.

Složitější a důslednější pojetí právního systému nalezneme např. ve skriptech Teorie státu a práva (Praha 1974), kde se systém neomezuje na klasifikaci na odvětví, ale je tu rozebrán i z hlediska historického a z hlediska sociálního partikularismu. Poněkud odlišná je koncepce učebnice E. Kučery — Obecná teorie státu a práva (Praha 1976, I. díl, s. 208 an.).

Systém práva zkoumal i V. Knapp v práci „Předmět a systém československého socialistického práva občanského“ (Praha 1959), i když jeho pojetí je také užší.

„Systém je uspořádání (třídění) objektů podle určitých znaků, podle jednotného a jednotícího kritéria“ — to je definice, kterou V. Knapp podává hned na prvních řádcích knihy. Dále rozlišuje systém *nahodilý* a *vědecký*. Vědecký systém je podle něho charakterizován tím, že objekty jsou tříděny podle podstatných znaků a jeho předmětem jsou přírodní či společenské skutečnosti prostřednictvím pojmů, v nichž se odrážejí. Knappovo konstatování, že „vytvoření logického systému je analytický proces stanovení rozsahu pojmu, jenž nezbytně předpokládá časově dřívější poznávací proces syntetický, jímž byl zjištěn obsah pojmu“, zachycuje i tu zmíněnou stránku, že systém vedle prvku diferencujícího obsahuje i prvek sjednocující.

Spory v sovětské diskusi se soustřeďovaly zejména na analýzu, na snahu roztrždit sovětské socialistické právo na jednotlivá odvětví a velmi často pouze na snahu dokázat existenci a samostatnost právě toho odvětví, které určitému autorovi bylo nejbližší. Tento „subjektivistický“ přístup bránil komplexnosti pohledu, způsoboval, že diferenciační kritéria byla povětši-

nou konstruována „na míru“ příslušným odvětvím a stranou zůstávala možnost nebo nemožnost jejich univerzálního použití.

Tak se dostávám k dalšímu pojmu, jehož se dotýkaly vlastně všechny diskusní příspěvky — k *diferenciačnímu kritériu* právního systému. Nejednotnosti byly pokud jde o počet kritérií, pokud jde o otázku, co je tímto kritériem nebo těmito kritérii, zda může být obsaženo v samotném právu nebo musí být vně práva.

Z povahy systému plyne, že diferenciaci objektů je možná podle více kritérií, která mohou být jak uvnitř, tak vně systému. Každé kritérium však podmiňuje jinou diferenciaci. Jestliže by diferenciaci podle dvou kritérií vedla ke shodnému výsledku, znamenalo by to, že tato kritéria jsou vzájemně převoditelná, že jedno kritérium podmiňuje vznik druhého.

Z toho dále plyne, je-li právní systém diferencován podle předmětu právní úpravy na právní odvětví a vymezím-li pojem právního odvětví určitými specifickými znaky, nelze říci, že tyto znaky jsou dalšími diferenciacními kritérii. Anebo to říci lze, ale pouze s vědomím, že tyto znaky jsou důsledkem podmíněným základním kritériem — upravovanými společenskými vztahy. Jsou na tomto kritériu závislé tak, jako je právní forma závislá na upravovaných společenských vztazích.²⁾

V průběhu diskuse se objevily názory, které velmi autoritativně zdůrazňovaly, že právo jako jev nadstavbový nemůže být tříděn např. podle metody právní úpravy, protože ta patří také do nadstavby. Domnívám se, že se tito autoři dopustili směšování problematiky vztahu základny a nadstavby s otázkou třídění systému. Co připustím jako diferenciacní kritérium, to záleží na vymezení pojmu právního odvětví.³⁾

Diferenciacní znaky tedy musí být podstatné a nutné, mohou být vnitřní nebo vnější a musí být rovněž jednotné (srov. např. V. Knapp, cit. práce, s. 22: „Vytvořit vědecký systém práva znamená tedy podle jednotného a jednotícího diferenciacního kritéria roztrždit rozsah pojmu práva.“).

Prvá etapa sovětské diskuse o hospodářském právu ve dvacátých letech

²⁾ K tomu srov. rovněž G. I. Petrov: Suščnost sovětského administrativního práva, Leningrad 1959, zejména str. 99 a násl. Podle Petrova mají právní normy řadu společných vlastností, ale i řadu vlastností je odlišujících. Každá z těchto vlastností (předmět úpravy, metoda úpravy, způsob ochrany, právní síla, časová působnost, prostorová působnost, dispozice atd.) může být klasifikačním kritériem. Ale ne každá může být kritériem dělení na odvětví. Toto kritérium může být pouze *jediné*, „protože přes vzájemnou souvislost vlastností norem nejsou žádné takové, aby se ve všech případech shodovaly“.

³⁾ K tomu V. Knapp: Předmět a systém československého socialistického práva občanského, Praha 1959, str. 11: „Podstatné a nutné diferenciacní znaky mohou totiž být přímo v obsahu pojmu a tyto znaky bychom mohli nazvat diferenciacními znaky *vnitřními*..., mohou být i vně obsahu pojmu, který je předmětem třídění. Takovéto znaky můžeme nazvat diferenciacními znaky *vnějšími*.“ Nepřípustností vnitřních kritérií argumentuje např. D. M. Genkin: K voprosu o sisteme sovětského socialistického práva, SGP č. 9/1956.

Odlišný přístup k vymezení právního odvětví srov. E. Kučera: Obecná teorie státu a práva, I. díl, Praha 1976, str. 208. Právní odvětví podle tohoto pojetí musí být relativně samostatné a musí tvořit podsystém systému práva.

vyústila v závěr, že klasifikačním kritériem třídění na právní odvětví je předmět právní úpravy, tedy společenské vztahy právem upravované. Převážná většina autorů v druhé etapě, v letech padesátých vychází z této teze jako dané a nepochybné. U nás z ní vychází i V. Knapp, i když se pokouší ji rozvinout. V roce 1957 vyjadřuje názor, že právo upravuje lidské *chování* v určitých společenských vztazích. Při diferenciaci systému je třeba hledět na společenské vztahy skrze lidské chování, které je obsahem těchto vztahů. Současně ale říká, že právo nestanoví toliko pravidla lidského chování, nýbrž určuje i subjekty právních vztahů, právní skutečnosti a předmět právních vztahů.⁴⁾ Z této výhrady však podle mého názoru plyne, že právo přece jen upravuje společenské vztahy jako celek. Konečně v učebnici občanského práva z roku 1974 je již řečeno jenom to, že základem třídění právních norem do jednotlivých právních odvětví jsou *společenské vztahy typické*.⁵⁾

Objevily se ovšem pokusy o nalezení jiného diferenciačního kritéria (L. I. Děmbo, SGP č. 8/1956 — právní principy) i názory, které popíraly, že společenské vztahy jsou předmětem právní úpravy (I. A. Rebaně, SGP č. 1/1958). Většinou však ústily v nepřilíš pevné konstrukce.

Většina diskusních příspěvků se pokoušela a opět s nejednotným výsledkem, zodpovědět otázku, zda právní systém je *objektivní* nebo *subjektivní*. Příčinu rozporů však vidím zejména v nejednotném a někdy nesprávném chápání pojmů objektivní a subjektivní.

Východiskem musí být filozofické určení, že objektivní realitou je vše, co existuje mimo lidské vědomí. Právní normy jsou objektivní realitou. Právní systém, jeho diferenciaci je rovněž objektivní. Nalezení specifických rysů upravených společenských vztahů, popsání charakteristiky určité právní formy má nesporně objektivní charakter.

Hovoří se rovněž o subjektivním činiteli determinujícím diferenciaci právního systému, totiž o zájmu a vůli dělnické třídy. I tento zájem a vůle je však determinován objektivně.

Poměrně jednotně dospěli všichni účastníci diskuse k tezi, že diferenciaci na jednotlivá právní odvětví odpovídá předmětu právní úpravy. Upravené společenské vztahy tvoří určité stejnorodé skupiny, systémy spjaté jednotlicími znaky, které je zároveň odlišují od jiných skupin společenských vztahů. Je to jakýsi hierarchicky uspořádaný systém systémů, kde větší skupiny zahrnují menší. Diskuse usilovala o nalezení hranice, kdy skupina společenských vztahů je natolik odlišná a samostatná (a současně existuje zájem dělnické třídy), že dochází ke vzniku samostatného právního odvětví. Ale jaký byl výsledek těchto pokusů? Dá se říci, že vzniklo tolik „objektivních“ právních systémů, kolik autorů otázku řešilo (nepřihlížíme-li k nepůvodním koncepcím). Tak pro Tadevosjana se právo

⁴⁾ V. Knapp: K otázce systému československého socialistického práva, Stát a právo IV/1957, str. 207–219.

⁵⁾ V. Knapp, Š. Luby: Československé občanské právo, Praha 1974.

rozpadá na občanské právo, hospodářské⁶⁾ a státní právo, pro Gincburga je občanské a hospodářské právo vlastně totéž, rozdílný je pouze název,⁷⁾ Galesnik prosazuje samostatnou existenci odvětví nápravně pracovního práva, Mešera dělí právo podle sankcí právních norem na základní odvětví — správní, občanské, trestní právo a dále na komplexní odvětví (pracovní, rodinné, finanční, kolchozní, námořní, občanské procesní, trestní procesní aj.) apod. K teorii komplexních odvětví nemajících samostatnou existenci a tvořených normami základních odvětví se později hlásí řada dalších významných autorů. Obsah pojmu právní odvětví je chápán rozdílně a zpravidla nikoli obecně. Stanoví se definice toho kterého odvětví bez vztahu k obecné teorii systému, bez snahy o obecnou aplikovatelnost na všechna odvětví. Naopak snahy o základní vymezení všech odvětví bývají nepřesné a napadnutelné.

Je zřejmé, že nelze najít zcela exaktní hranici, která by určila, co již je samostatným právním odvětvím a co jím ještě není. A v tomto bodě nastupuje zmíněný „subjektivní“ činitel (vůle a zájem dělnické třídy) a objevují se i nahodilé subjektivní vlivy, jež ovlivňují konečné řešení otázky, zda určitý soubor norem bude či nebude uznán za samostatné právní odvětví. Skupiny společenských vztahů, které mají charakter pro ně specifický a jednotný, odlišující je od jiných skupin, a soubory norem tyto vztahy upravující jsou objektivní realitou. Systém práva ve smyslu rozdělení na jednotlivá konkrétní *odvětví* je determinován také subjektivním prvkem. Je tedy objektivní realitou existence občanského práva, ale rozhodnutí otázky, zda občanské právo je samostatným právním odvětvím (nebo pododvětvím či jinak nazvaným systémem právních norem) či není, závisí i na subjektivním činiteli (objektivně podmíněném).

V diskusi se rovněž často vycházelo z předpokladu, že diferenciací právního systému je pouze jediná. Domnívám se však, že diferenciací právního systému je složitější, nelze ji redukovat pouze na rozčlenění na právní odvětví. Tak např. i V. Knapp provádí klasifikaci podle několika odlišných kritérií a vytváří několik diferenciací.⁸⁾ Myslím, že nelze tento problém vyřešit tezí, že jiná členění jsou pouze právně technická nebo zcela subjektivní a že pouze právní odvětví jsou skutečnou diferenciací systému na podsystémy.

V souvislosti s vymezením předmětu právní úpravy jako diferenciačního kritéria jednotlivých právních odvětví nabývá významu otázka pojetí právních vztahů a jejich poměru k předmětu právní úpravy.

V období sovětské diskuse v padesátých letech se o řešení otázky práv-

⁶⁾ Podrobněji o dvou Tadevosjanových koncepcích viz níže.

⁷⁾ Gincburg přenáší názory první etapy diskuse i do její druhé etapy, do padesátých let.

⁸⁾ V. Knapp: K otázce systému československého socialistického práva, Stát a právo IV/1957, str. 207–219. V této práci autor klasifikuje právní odvětví podle společenských vztahů, podle obecnosti a zvláštnosti upravovaného chování, podle subjektů a podle právních skutečností.

ních vztahů pokusil A. K. Stalgevič.⁹⁾ Podává především kritiku často deklarovaného stanoviska, že právní vztah je společenský vztah upravený právem. Takovýmto chápáním dochází ke ztotožňování právních vztahů s předmětem právní úpravy. Právní vztah je *formou*, které může nabýt společenský vztah upravený právem. Lidé se určitým způsobem chovají ve společenských vztazích. Jsou-li tyto vztahy upraveny právem, pak právní normy stanoví, jak se v nich lidé mají chovat. A dojde-li k realizaci právní normy, pak se lidé skutečně chovají tak, jak se podle normy chovat mají, pak jejich konkrétní společenský vztah nabývá formy právního vztahu, vzniká právní vztah. Podle některých teoretiků je však možná realizace právní normy i bez vzniku právního vztahu.¹⁰⁾ Společenský vztah práven upravený však nemusí nabýt formy právního vztahu, protože v případě, že se subjekty budou chovat v rozporu s pravidlem chování obsaženým v právní normě, bude tu i nadále jejich společenský vztah, ale nebude to vztah právní. Na další významné důsledky uvedeného pojetí právních vztahů upozorňuje Kečekjan. Je to jednak prvotní (z hlediska časového a z hlediska vzniku) význam právní normy vzhledem k právnímu vztahu a dále nemožnost rozporu mezi právní normou a právním vztahem.¹¹⁾

Na závěr této části považuji za potřebné zmínit se o otázce tzv. doplňujících kritérií. Mnozí autoři tento pojem v rámci diskuse o hospodářském právu použili, a to nejčastěji v souvislosti s metodou právní úpravy.

Domnívám se, že navracení se k doplňujícím kritériím při diferenciaci právního systému podle předmětu úpravy je důsledkem pocítované nezbytnosti postihnout zprostředkovanost, složitou závislost mezi předmětem úpravy a touto úpravou samotnou, důsledkem praktické neúspěšnosti při snaze o rozčlenění pouze podle společenských vztahů. Relativní samostatnost právní formy musí přirozeně zkomplikovat členění podle kritéria nalézajícího se vně právního systému.

Otázka doplňujících kritérií navazuje na výše uvedené úvahy o počtu diferenciačních kritérií. Taková kritéria je tedy možno připustit s tím, že

⁹⁾ A. K. Stalgevič: Někotoryje voprosy teorij socialističeskich pravovych otnošenij, SGP č. 2/1957, str. 23–33; dále srov. L. S. Javič: O putjach vozdějstvija prava na obščestvennyje otnošenija, SGP č. 6/1959, str. 31–40; S. F. Kečekjan: Pravootnošenija v socialističeskom obščestve, Moskva 1958; R. O. Chalfina: Obščee učenie o pravootnošenij, Moskva 1974.

¹⁰⁾ E. Kučera: Obecná teorie státu a práva, I. díl, Praha 1976, str. 217 a násl.

¹¹⁾ S. F. Kečekjan: cit. práce, str. 31: „Je nutno podtrhnout, že právní vztah je důsledek působení právních norem ne v tom smyslu, že by to byl jakýsi vedlejší produkt působících právních norem, ale v tom smyslu, že je to ten důsledek, kvůli němuž jsou právní normy stanoveny, bez něhož jsou právní normy zbaveny smyslu“; a dále na str. 37: „... právní vztah není každý společenský vztah, ale jen vztah odpovídající právní normě... Vztah, který porušuje předpisy právní normy, nemůže být právním vztahem. Může být buď prostě životním vztahem, který nemá právní význam, nebo deliktem.“ Na str. 39: „... nemůže vzniknout konflikt mezi právním vztahem a právní normou.“

pouze zachycují specifičnost odrazu základního, jediného a jednotného kritéria v právní formě.

Všemi nadhozenými otázkami se v současné době dále zevrubněji zabývá obecná teorie státu a práva. Teorie právního systému se na této úrovni oprošťuje od odvětvové předpojatosti a dosahuje značného vyjasnění v mnohých dodnes diskutovaných problémech. Nové prvky do poznání právního systému vnáší systémový přístup.

2. SOVĚTSKÉ TEORIE HOSPODÁŘSKÉHO PRÁVA VE DVACÁTÝCH A TŘICÁTÝCH LETECH

V historickém období vzniku prvního socialistického právního řádu se složitě vyvíjela i právní teorie. Mluvím-li o období dvacátých a třicátých let, je pro právní vědu charakteristické nejužší sepětí s praktickými úkoly státu a práva a aktuálními kodifikačními pracemi.

Pojetí právního systému socialistického práva prošlo v tomto období několika etapami vývoje.

V nejranějším období těsně po revoluci se objevil pojem tzv. *sociálního práva*. Stučka o něm říká: „Na prvním místě v I. knize našeho kodexu proletářského práva samozřejmě bude naše sovětská ústava... Nejdůležitější částí I. knihy bude oddíl sociálního práva. Všimněte si, že to je tatáž kniha, která byla dříve umístěna v X. svazku a nazývala se soukromým nebo občanským, tj. buržoazním právem. Stěží však poznáte tu starou známou: nezůstalo v ní téměř nic buržoazního a jen velmi málo soukromého („privátního“)... Za rodinným právem přijdou „majetková práva“, lépe řečeno zrušení a omezení těchto práv; zrušení soukromého vlastnictví půdy a socializace půdy, nacionalizace výroby a městských domů a ustanovení o správě zestátněného majetku, nakonec přípustnost užívání přežitků soukromého vlastnictví přechodného období. Dále přijde kodifikace všech předpisů o práci, jak o práci produktivní, tak o práci sovětské nebo soukromé služby. To je ta část sociálního práva, která v té nebo jiné formě přejde do nové společnosti... Za touto částí přijdou ještě nějaké pozůstatky smluvního práva, spíše omezení smluvní svobody. Ale dodá se nová část — mezinárodní právo...“¹²⁾

Termín sociální právo byl brzy opuštěn a nahrazen pojmem *hospodářské*, popř. občanské právo. V rámci tohoto odvětví bylo rozlišováno tzv. *veřejně hospodářské* a *soukromohospodářské* právo. V této době používá Stučka i jiní autoři termíny hospodářské a občanské právo jako synonyma (asi kolem roku 1921). Uvedenou terminologii jasně vysvětlují tato Stučkova slova: „U nás se kdysi ozývaly návrhy přejmenovat toto soukromé nebo občanské právo na „sociální právo“, to ale bylo v době, kdy jsme ještě *neměli naši definici práva*. Nyní by to bylo opakování téhož znaku, který

¹²⁾ K. Malý: *Prameny ke studiu dějin státu a práva socialistických zemí*, Praha 1977, str. 71–72; P. I. Stučka: *Izbrannyje proizvedenija po marksistsko-leninskoi teorii prava*, Riga 1964 — *Proletarskoje pravo* (1919), str. 270.

je už obsažen v samotné definici práva. Proto musíme nazvat tuto oblast vztahů prostě právem nebo hospodářským právem nebo nechat historický název „občanské právo“.

Proto jsme také nazvali náš nový zákoník „občanským zákoníkem“. V něm však není zahrnuto „rodinné právo“, „pozemkové právo“ a „pracovní právo“. Chybí tam ještě celá řada jiných vztahů, které patří do oblasti tzv. veřejně hospodářského práva...

Druhým odvětvím je *státní právo*. Podle našeho názoru hraje toto odvětví pomocnou, do jisté míry technickou úlohu, ale zároveň se zabývá takovým základním momentem, jako je *organizace vlády třídy*. Zde je nezbytné rozlišení, přičemž se ale musíme vyhnout chybám buržoazní vědy a ty společenské vztahy, které v buržoazní společnosti měly jako svůj subjekt stát jako „Gesamtkapitalist“, zanechat ve sféře občanského práva jako veřejně hospodářské právo.“¹³⁾

Novou etapu ve vývoji právní teorie znamená vznik koncepce *hospodářskoadministrativního práva* (asi v roce 1929), která je známa pod názvem teorie dvousektorového práva *P. I. Stučky*. Znamenala vydělení vztahů vznikajících v socialistickém sektoru hospodářství mezi socialistickými organizacemi. Specifickým rysem uvedených vztahů byla podle Stučky plánovitost a podřízenost. Naproti tomu občanské právo mělo upravovat vztahy založené na neplánovitých principech. Zejména byla později kritizována teze, že tato odvětví vyjadřují antagonistické rozpory.¹⁴⁾

Hospodářskoadministrativní právo mělo od počátku řadu odpůrců. Sekce hospodářského práva působící v letech 1931–1937 se postavila proti zařazení tohoto odvětví do sovětského právního systému.¹⁵⁾ Ačkoli Stučka proti odpůrcům hospodářskoadministrativního práva vystoupil, převládla v sovětské právní teorii myšlenka jednotného hospodářského práva. Stučka k tomuto vývoji říká, že VI. sjezd pracovníků justice RSFSR v roce 1929 stanovil, že je třeba vyjmout z občanského práva vzhledem k „rostoucímu měřítku vnitroorganizačního regulování výroby a směny v socialistickém sektoru hospodářství tyto otázky do zvláštního hospodářskoadministrativního práva a současně zkrátit a zjednodušit naše obecné občanské právo“. Dále Stučka uvádí: „Vztahy mezi státními orgány a státními podniky a mezi státními orgány a družstevními organizacemi byly všeobecně příslušné řešit zvláštní soudní orgány — arbitrážní komise, které mohly rozhodovat i podle principu účelnosti... Vznikaly obtíže, kde vést hranici mezi těmito kodexy a na čistě praktické otázky byly řešeny „kabinetně teoretické“ pochybnosti o roztržce dvou sovětských právních odvětví. Nevytváří se tak dvojitý regulátor? Nezapomněli jsme na to, že ne kniha,

¹³⁾ Sovětské právní myšlení ve dvacátých letech, Praha 1968, str. 171–172.

¹⁴⁾ Srov. rovněž V. P. Gribanov, O. A. Krasavčikov: *Chozjajstvennoje pravo*, Moskva 1977.

¹⁵⁾ Tak např. Gincburg v roce 1934 říká: „Principiální význam má vybudování sovětského hospodářského práva jako jednotného systému bez rozdělení na občanské a hospodářskoadministrativní právo“ (L. Gincburg, A. Kostělcev, V. Chitěv: *Sovětskoje chozjajstvennoje zakonodatělstvo*, Moskva 1934).

třeba kniha zákonů, upravuje, ale *jediná* sovětská moc. Tak vznikla tendence k *jednotě kodexu hospodářského práva*, který by obsahoval i občanský zákoník i předpokládaný hospodářskoadministrativní (zákoník). Zde ovšem hrál roli i polemický moment.

Nyní se však přihodilo něco nového. Bylo rozhodnuto zrušit arbitrážní komise a vyšší arbitrážní komise a jejich věci předat obecným soudním orgánům. Nemluví to ve prospěch jednotného *kodexu*? Já se ale naopak domnívám, že tento přesun příslušnosti sehraje revoluční roli, neboť soudy budou přirozeně předávat k administrativnímu rozhodnutí věci jako jim nepřislušné, kde je spor mezi *dvěma kapsami* jednoho státu, zejména po usnesení ÚV z 20. 11. 1930`o *jednotě* všech státních podniků atd. — Ale jak jsem již ukázal — oddělený občanský zákoník, jehož vztahy jsou pochopitelně rovněž podřízeny zákonům a závazným směrnícím vyplývajícím ze státního plánu, je pro náš lidový soud zjednodušením zákona. Přirozeně se vytvářejí dva druhy hospodářskoprávních vztahů:

a) hospodářskosoudní neboli vztahy občanského zákoníka,

b) hospodářskoadministrativní, jejichž důsledkem nejsou spory o občanském právu, tj. nepatří do příslušnosti soudu. Na jedné straně lidový soudce, který má na mysli praktický cíl, na druhé straně — kabinetní vědec v honbě za *jednotným* všeobsahujícím schématem.¹⁶⁾

V souvislosti s výkladem Stučkovy koncepce hospodářského práva je však třeba poznamenat, že zřejmě nepovažoval problém právního systému za klíčový. Jeho úvahy v tomto směru jsou spíš na okraji, vznik koncepce hospodářského práva souvisí s jeho názory na perspektivy právního vývoje za socialismu, s jeho snahou postihnout i z hlediska právní teorie nový charakter právní formy. Systém práva, členění právních norem na jednotlivá právní odvětví považoval za objektivní jev, jev z hlediska praxe nezbytný. Jeho pojetí je dobře patrné z této úvahy. „Všechny tyto speciální oblasti právní vědy vyplývají z rozdělení samotného práva na odvětví.

Toto dělení musíme do značné míry přejmout z buržoazní společnosti. Neboť zatímco teoretikové dělili právo na vnitřní a vnější, božské a světské atd., musí praktičtí právníci dělit právo ještě podle odvětví. Pro pojmy, v nichž se neshodovali ani dva, tři právníci, bylo nutné vyhledávat klasifikaci na skupiny. A tady prostě pomohl praktický život, který dal už sám takové dělení, ke kterému právníci jenom vymysleli teoretický název a odůvodnění.

Už jsme mluvili o tom, že právo v *základním nebo skutečném* smyslu spatřujeme jenom v takzvaném občanském nebo hospodářském právu...¹⁷⁾ V souvislosti s rozbořem sovětských právních koncepcí dvacátých a třicátých let je třeba dodat, že většina autorů v této době respektovala dělení práva na soukromé a veřejné. Tak podle Stučky „sovětské občanské právo se odlišuje od buržoazního tím, že v něm je nejen soukromé, ale i veřejné

¹⁶⁾ P. I. Stučka: Izbrannyje proizvedenija po marxistsko-leninskoj teorii prava, Riga 1964, str. 608—609.

¹⁷⁾ Tamtéž, str. 170.

právo“. K tomu dodává: „Neodpadlo dosud dělení na soukromé a veřejné právo, protože neodpadlo ještě rozdělení člověka, neodpadlo rozdělení společenské práce a společnosti na třídy. Veřejné právo si podřídilo soukromé.“

Představiteli myšlenky jednotného hospodářského práva byli L. Ja. Gincburg, J. B. Pašukanis, A. G. Gojchbarg. Hospodářské právo mělo v jejich pojetí zahrnovat nejen vztahy organizací, ale i vztahy občanů. Teoretický základ nauky hospodářského práva je dobře patrný z tohoto citátu: „Během druhé pětiletky se společenské (socialistické) vlastnictví stane jedinou formou vlastnictví výrobních prostředků v SSSR. Tím padají všechny základy k dělení jednotného systému sovětského hospodářského práva na dvě samostatné části — občanské a hospodářskoadministrativní.“¹⁸⁾ L. Gincburg dále v úvodu k citované publikaci (která byla druhým článkem ze série učebních pomůcek sovětského hospodářského práva Komunistické akademie, z nichž prvním byla „Programma po chozpravu dlja vuzov“, Moskva 1933, a třetím Kurs sov. hosp. práva) říká, že „proletářský stát nyní bezprostředně řídí, spravuje celé národní hospodářství organizované jako jednotný celek“, hospodářskoprávní regulace v SSSR se dostává na nový stupeň.

V souladu s tehdejší historickou situací a její teoretickou interpretací bylo nové pojetí hospodářského práva založeno více na perspektivě vývoje práva než na daném stavu společnosti a společenských vztahů.

Z hlediska okruhu společenských vztahů, které měly být předmětem úpravy hospodářského práva, byla uvedená koncepce velice široká. Hospodářské právo mělo zahrnovat jak tzv. ustanovení o soukromých osobách, tak ustanovení upravující národní hospodářství. Reglementace ekonomiky hospodářským právem měla být rozsáhlá. Tak Gincburg např. rozdělil materii hospodářského práva na *obecná ustanovení* hospodářského práva (socialistická zákonnost, právo vlastnické, organizace socialistického plánování a obecná ustanovení o chozrasčotu), dále na ustanovení o *organizační struktuře národního hospodářství* (zespolečenštěný sektor, soukromá osoba) o *organizaci hospodářských vztahů* (plánování zbožního obratu, hospodářské smlouvy, organizace výrobního zásobování, smlouvy o organizaci zemědělské výroby, úvěrové vztahy, rozpočty, záruky a sankce, financování atd.), *speciální odvětví hospodářského práva* (investiční výstavba, dopravní právo, bytové právo atd.) a konečně *soud a arbitráž*. Rovněž koncepce A. G. Gojchbarga je velmi široká. Ve své práci „Chozjajstvennoje pravo RSFSR“ (Moskva, Leningrad 1923) vymezuje hospodářské právo tak, že má mít pět oddílů — občanský zákoník, pracovní zákoník, pozemkový zákoník, družstva a poslední část zahrnující „strukturu a vzájemné vztahy státních a hospodářských orgánů, jejich vztah ke státu jako celku, syndikáty atd., učení o trustech, speciální zákonodárství jako autorské apod.“¹⁹⁾

¹⁸⁾ L. Gincburg, A. Kostělcov, V. Chitěv: Sovětskoje chozjajstvennoje zakonodatěl'stvo, Moskva 1934, str. 4.

¹⁹⁾ A. G. Gojchbarg: Chozjajstvennoje pravo RSFSR, díl I, Moskva 1924–1926, str. 5.

Vývoj sovětských koncepcí hospodářského práva byl náhle přerušen koncem třicátých let. Oficiální teze o systému práva zformuloval Vyšinskij. Dalekosáhlé důsledky nové politické linie se projevily nejen v umlčení probíhajících vědeckých diskusí, ale postihly osobně i jednotlivé právní teoretiky. Pojem hospodářského práva se znovu objevil až po XX. sjezdu KSSS.

Vyšinskij vystoupil zejména proti koncepci hospodářského práva v jeho širokém pojetí. Vytýkal autorům této koncepce, že likvidovali občanské právo, že hospodářské právo „neposuzovalo občanské právní vztahy v sovětské společnosti z hlediska ochrany práv sovětských občanů, sovětských státních a společenských institucí a podniků, nýbrž jen z hlediska některých organizačních a hospodářských opatření. Z toho vyplývá úplné ignorování živých lidí...“²⁰⁾ Výsledkem těchto názorů bylo podle Vyšinského „ztotožňování sovětského občanského práva s administrativně hospodářskými opatřeními...“²¹⁾

Nelze říci, že tato kritika je zcela neopodstatněná. Zmíněné (a poněkud extrémněji a vyhoceněji formulované) rysy hospodářskoprávní teorie jsou vysvětlitelné teoretickým ovzduším doby, kdy se předpokládalo brzké odumření práva, tedy jeho pouze přechodný význam, nadcházející všeobecné zespolečenštění a tedy brzká perspektiva takového stavu společnosti, kdy právní ochrana „soukromé osoby“ bude méně významná až zbytečná. Na druhé straně tyto koncepce velmi racionálně zachytily nový charakter hospodářských vztahů, jejich nepostižitelnost tradiční právní formou. Ačkoli sovětští právní teoretici realizovali první pokus o postižení jevů dosud nikde neexistujících, nikým nepopsaných a žádným právním řádem neregulovaných, přece dospěli k mnoha cenným výsledkům. Pokusili se spojit v rámci jednoho odvětví regulaci plánování, organizace národního hospodářství i hospodářských smluv a podobných vztahů, usilovali o jednotnou kodifikaci hospodářského práva, snažili se vyčlenit ze zákonné úpravy ustanovení obecné části hospodářského práva apod.

Měla-li bych teorie hospodářského práva z dvacátých a třicátých let hodnotit, bylo by nezbytné přiznat jim kladný význam ve vývoji marxistické právní vědy. Představují nutný stupeň v tomto vývoji odpovídající dané historické situaci a vyznačující se tvůrčím přístupem k marxistické filozofii. Jejich nedostatky determinuje nezbytná historická omezenost, která nesnižuje hodnotu kladů těchto teorií.

²⁰⁾ A. J. Vyšinskij: Otázky teorie státu a práva, Praha 1951, str. 113.

²¹⁾ Tamtéž.

3. NÁZORY NA HOSPODÁŘSKÉ PRÁVO VYJÁDŘENÉ V DISKUSI O SYSTÉMU SOVĚTSKÉHO SOCIALISTICKÉHO PRÁVA V DRUHÉ POLOVINĚ 50. LET

Druhá etapa diskuse o systému sovětského práva byla zahájena v roce 1956. Oficiálně probíhala na stránkách časopisu Sovětskoje gosudarstvo i pravo (dále SGP), jednotlivá stanoviska se však publikovala i v jiných časopisech, popř. monografiích a k problematice se vyjádřili i právníci ostatních socialistických států.

Během období, kdy se o hospodářském právu mlčelo, nastala nová historická situace. Proto také diskuse nepokračovala tam, kde před léty skončila. I nyní si však nesla znamení svého násilného ukončení a možná dodnes, když hledáme kořeny houževnatého odmítání hospodářského práva ve srovnání s celkem všeobecným a tolerantním uznáváním např. pracovního, rodinného, zemědělskodružstevního a pozemkového práva, zaslechlyme ozvěnu Tezí Institutu práva AV SSSR.

Po XX. sjezdu KSSS se tedy vynořila koncepce hospodářského práva znovu, i když její obsah se značně lišil od původní myšlenky. Přes odlišnosti je však zřejmá i kontinuita hospodářskoprávních teorií. Současně ovšem vystoupila řada autorů (především civilistů) rozhodně proti uznání hospodářského práva jako samostatného odvětví.

Diskuse zahájená časopisem SGP na téma systém práva neustále sklouzávala k řešení otázky hospodářského práva. Příprava základů občanského zákonodárství Svazu SSR a svazových republik ovlivnila směr diskuse, ale ani vydání základů upravujících i hospodářské vztahy neznamenal ústup teorie a praxe od koncepce hospodářského práva jako samostatného odvětví. V posledních letech lze zaznamenat posílení této myšlenky, vyhraňování teoretické základny a odraz hospodářskoprávních koncepcí i v legislativní činnosti socialistických států. Význam právní regulace hospodářských vztahů je často zdůrazňován v důležitých stranických dokumentech. Hospodářské právo se vyučuje na právnických fakultách, byla zavedena výchova hospodářskoprávních specialistů a nových vědeckých pracovníků.

Teorie hospodářského práva v Sovětském svazu i jinde je však poznamenána jednak skutečností, že se volně rozvíjí teprve poměrně krátkou dobu a dále tím, že hospodářské právo je odvětvím, které se rychle mění a vyvíjí, které upravuje velice široký okruh společenských vztahů obrovské kvantity, mnohotvárnosti a významnosti, což nutí i odvětvovou teorii koncentrovat pozornost na problémy, jejichž řešení praxe nejnaléhavěji požaduje. Obecnější otázky, syntetické zkoumání apod. zůstává ze všech těchto důvodů stranou pozornosti. Je proto teprve úkolem budoucnosti vypracovat komplexnější a preciznější obecně teoretickou základnu odvětví.

Problematika hospodářského práva byla diskutována i v jiných socialistických zemích — tak zejména v NDR, PLR, MLR a u nás. Závěry diskusí v těchto státech se postupně měnily a vždy byly ovlivňovány výsledky

sovětských diskusí. V ČSSR, kde hospodářské právo mělo celkem trvale dost velký počet zastánců, se prosadila zásada „nejdříve hospodářský zákoník a pak teprve diskuse“; byly schváleny tři samostatné zákoníky — občanský, hospodářský a mezinárodního obchodu.

Právě z toho důvodu, že se domnívám, že sovětská diskuse o hospodářském právu měla význam překračující hranice Sovětského svazu, koncentruji pozornost v tomto článku pouze na ni.

Ačkoli rok 1960 znamenal v podstatě ukončení diskuse v časopise SGP, nebyl problém definitivně rozřešen. Právní teorie zůstala rozštěpena na několik táborů s protikladnými stanovisky. I v dalších letech se objevovaly a objevují porůznu příspěvky, v nichž se autoři vyslovují k otázkám právního systému a hospodářského práva. Z nejvýznamnějších je třeba jmenovat monografie V. V. Laptěva a Ju. M. Kozlova. V tomto článku přihlížím i ke stanovisku V. Knappa, který se rovněž zúčastnil diskuse v SGP.²²⁾

Dá se tedy říci, že diskuse o hospodářském právu v sovětské literatuře začala v roce 1956 a trvá dodnes. Mám-li charakterizovat její současný stav, je možno říci, že ztratila na ostrosti, jednotlivá stanoviska jsou tolerantnější a silí skupina těch, kdo se nepřiklání ani k uznávání, ani k odmítání hospodářského práva a snaží se zachovat neutralitu. Takový postoj zaujímají především autoři, jejichž oborem je obecná teorie státu a práva. Přestože zejména v tomto oboru dospěla teorie právního systému k některým novým výsledkům, je možné celkově konstatovat, že i tyto koncepce mají slabiny a jsou napadnutelné. Zůstává ještě mnoho sporných bodů, jejichž řešení je teprve otázkou budoucnosti. Na rozdíl od hodnocení Vyšinského se v současnosti vcelku uznává, že otázka právního systému není nejdůležitější problematikou právní vědy a není tedy nezbytné, aby bylo v nejkratší době dodáno jednotné a vyhovující schéma.

A. NÁZORY ZASTÁNCŮ HOSPODÁŘSKÉHO PRÁVA NA JEHO PŘEDMĚT

Změněná historická situace oproti první etapě sovětské diskuse determinovala její pokračování po XX. sjezdu. V této době již právní teoretici nepodřizují zaměření své práce tak úplně bezprostřednímu řešení neodkladných praktických úkolů, v právu i v právní vědě pokročila specializace. Právní řád je tvořen poměrně kompletním a relativně stabilizovaným souborem právních předpisů, právní věda má pozitivnější charakter. Hospodářská funkce státu je velmi rozsáhlá a má organizátorskou povahu. Potlačovatelská funkce v hospodářství je omezena na minimum. Rozvoj národního hospodářství je prudký a jeho řízení je stále složitější. Právní regulace této oblasti společenských vztahů má stále specifičtější rysy. Hospodářské zákonodárství se osamostatňuje, je rozsáhlejší a často nepřehledné

²²⁾ V. Knapp: Po povodu diskusii o sistěme prava, SGP č. 5/1957, str. 114—121; V. Knapp: Předmět a systém československého socialistického práva občanského, Praha 1959.

a nekoordinované. Pociťuje se naléhavá potřeba zpřehlednění, zjednodušení, zdokonalení hospodářskoprávních předpisů a současně nutnost zvýšení jejich efektivity.

V souvislosti s těmito jevy vystupuje řada praktických právníků i vědeckých pracovníků s návrhy na uznání a definitivní konstituování samostatného právního odvětví hospodářského práva a příslušné odvětvové vědní disciplíny.

I po XX. sjezdu byly vznášeny námitky proti prvním koncepcím hospodářského práva, ačkoli v obnovené diskusi se tyto teorie dostaly na nový stupeň oproštění od minulých nedostatků. Především užší vymezení předmětu úpravy a samozřejmě uznání současné existence občanského práva i dalších právních odvětví činilo bezpředmětnou většinu původních výtek formulovaných Vyšinským. Kontinuita s prvými teoriemi byla zachována ve vymezení okruhu upravovaných společenských vztahů současně oblastí řízení hospodářské činnosti a oblastí realizace této činnosti socialistickými organizacemi. Jen zcela ojediněle se vyskytly názory prosazující široké pojetí hospodářského práva.

V diskusi 1956–1960 se znovu několikrát objevil návrh na vytvoření hospodářskoadministrativního práva. Většinou se však otázka stavěla jako spor o existenci hospodářského práva jako samostatného právního odvětví. Teorie hospodářskoadministrativního práva byly spíše kompromisem, k němuž se uchýlovali odpůrci samostatného postavení práva hospodářského.

Předmět úpravy hospodářského práva byl vymezován v zásadě jednotně jako vztahy mezi socialistickými organizacemi při jejich hospodářské činnosti (někdy také při jejich činnosti) a při řízení této činnosti nadřízenými orgány. Na konstituování tohoto právního odvětví se zpravidla pohlíželo jako na vydělení některých norem z jiných právních odvětví, především z práva občanského a správního. Takové pojetí zdvihlo k odporu civilisty a administrativní právníky, kteří vystupovali z pozic obhájců celistvosti svých oborů. Považovali za neúnosné roztržení svých tradičních právních disciplín a dospěli až k teorii základních a komplexních právních odvětví. Tato teorie však neodpovídá obecným poznatkům o právním systému.

Zejména uvedené pojetí geneze hospodářského práva považuji za podnět mnohých rozhodných a někdy ne zcela racionálních stanovisek. Genezi hospodářského práva bychom však neměli vidět ve vydělení některých právních norem z jiných právních odvětví, ale ve vzniku nových společenských vztahů, které jsou zákonitým důsledkem rozvoje socialistické společnosti a které v důsledku své specifické povahy nelze podřadit tradiční právní formě.

Prvým článkem, jenž zahájil novou diskusní vlnu o systému sovětského práva (která již v roce 1958 podle Pavlova dosáhla 21 článků a dvou přehledů), byla stať *L. I. Děmbo*,²³⁾ která se však otázkou hospodářského práva přímo nezabývala. Přestože Děmbo formuloval řadu dobrých a závažných

²³⁾ L. I. Děmbo: O principach postrojenija sistěmy prava, SGP č. 3/1956, str. 88–99.

myšlenek, jeho základní koncepce vyvolala značný odpor a byla po dlouhou dobu terčem kritiky.

Děmbo vyzdvihl potřebu stanovení jednotného diferenčiačního znaku pro všechna odvětví a nesprávnost dosavadního postupu, kdy se představitelé jednotlivých odvětví zabývali pouze obhájením jejich samostatnosti. Právní odvětví charakterizoval jako „historickou kategorii objektivně podmíněnou“. Upozornil i na nezbytnost přiřčení k předmětu úpravy určitého odvětví i ty společenské vztahy, které pouze souvisí s vlastním předmětem a dále na skutečnost, že jednotlivá odvětví nejen „koexistují a hraničí, ale i se překrývají mezi sebou“. Potud je Děmbův článek podnětný. Námitky však vyvolal návrh, aby systém práva byl diferenčován podle právních principů v právu obsažených. Např. Ioffe a Šargorodskij namítají, že tyto právní principy jsou vyhlášeny lidmi a samy nejsou dostatečně objasněny. Tito autoři však současně považují právní systém za objektivní a v souvislosti s tímto stanoviskem je jejich argument málo použitelný. Především se to týká jeho druhé části — neobjasněnost neznamená neexistenci ani sama o sobě nevylučuje kritériální funkci. Je ovšem třeba přiznat, že vystačit s právními principy jako kritériem diferenčiací právního systému dost dobře nelze. Znamenalo by to obtížný (a zřejmě ne zcela jednoznačně vyznívající) výzkum toho, zda a které principy se uplatňují při regulaci určitého okruhu společenských vztahů, přičemž by bylo nezbytné vyloučit ty principy, které se uplatňují v celém právním řádu nebo evidentně v několika odvětvích apod.

V tomtéž čísle časopisu byl otištěn příspěvek V. S. Tadevosjana,²⁴⁾ který se jednoznačně staví za existenci hospodářského práva jako samostatného a významného odvětví. Za kritérium třídění právních norem na jednotlivá právní odvětví považuje předmět úpravy. Dále však říká, že systém práva musí odpovídat „úkolům, které stojí před sovětským právem a socialistickou zákonností...“²⁵⁾ Tyto úkoly dělí do třech skupin:

1. ochrana a upevnění státního zřízení,
2. socialistický systém hospodářství a socialistické vlastnictví,
3. ochrana zájmů a práv občanů.

Na základě těchto skupin úkolů rozlišuje státní, hospodářské a občanské právo. Hospodářské právo chápe velmi široce — jako souhrn norem upravujících činnost podniků, organizací, úředních osob a občanů v oblasti řízení a rozvoje národního hospodářství, jako odvětví, které musí obsáhnout „všechny právní otázky sovětské ekonomiky“.²⁶⁾ Lze je podle Tadevosjana nazývat hospodářským nebo hospodářskoadministrativním právem, ale

²⁴⁾ V. S. Tadevosjan: Někotoryje voprosy sistěmy sovětskogo prava, SGP č. 8/1956; dále srov. V. S. Tadevosjan: O podstatě sovětského hospodářského práva, Právník č. 10/1957, str. 912 a násl.

²⁵⁾ V. S. Tadevosjan: Někotoryje voprosy sistěmy sovětskogo prava, SGP č. 8/1956.

²⁶⁾ Později Tadevosjan své pojetí hospodářského práva změnil — srov. V. S. Tadevosjan: Suščnosť sovětskogo chozjajstvennogo prava i predstojaščaja kodifikacija graždanskogo zakonodatelstva, SGP č. 6/1959, s. 50—61.

nelze je řadit do občanského práva. Tadevosjan se zabývá i odvětvovým systémem hospodářského práva. Je tvořen pododvětvími podle jednotlivých úseků národního hospodářství (průmyslové, dopravní, družstevní, zemědělské právo apod.). Dochází až k myšlence, že „čím diferencovanější bude systém práva, tím lépe bude odpovídat praktickým potřebám“. Myšlenka této teze je vcelku nepochybná. Systém práva lze ovšem diferencovat velmi detailně, avšak diferenciaci na právní odvětví musí být především přehledná a odpovídající potřebám praxe. Rovněž odvětvová diferenciaci nesmí být nepřehledná a neodpovídající povaze předmětu úpravy i povaze právních norem tento předmět upravujících. Praxe klade na diferenciaci odvětví některé požadavky v souladu s účelem úpravy, se způsobem realizace právních norem apod. Nenalézám však důvod, proč by pro praxi bylo výhodné rozdrobit právní odvětví na co největší množství pododvětví. Toto Tadevosjanovo stanovisko také nenašlo v diskusi žádnou podporu, naopak bylo některými autory kritizováno.

V SGP č. 2/1957 vyšel příspěvek L. S. Galesnika.²⁷⁾ I tento autor se v zásadě vyslovil pro hospodářské právo.

V uvedeném článku L. S. Galesnik mimo jiné poukazuje na význam „zainteresovanosti vládnoucí třídy na samostatné úpravě dané oblasti společenských vztahů“ při třídění právních norem na jednotlivá právní odvětví („nelze pouštět ze zřetele ani vliv jevů nadstavbových a zejména státu“). Pokouší se o definici systému práva — „je ekonomickým zřízením podmíněná jednota ve státě účinných norem rozhraničených podle právních odvětví v závislosti na diferenciaci právem upravených společenských vztahů a na rozdílnosti forem uskutečňování mocenské činnosti státu“. Považuje za velmi podstatné rozdíly mezi majetkovými vztahy vznikajícími na základě osobního vlastnictví občanů a na základě státního nebo družstevního vlastnictví. Poukazuje např. na rozdíly v předpokladech vzniku závazků, v řízení při rozhodování sporů apod. Kritizuje Tadevosjanův názor na prospěšnost co nejdiferencovanějšího právního systému. V této souvislosti se, myslím, Galesnikovi podařilo vyhmátnout podstatu veškeré nejednotnosti, to jádro, přes něž se zatím nikomu nepodařilo zcela úspěšně se dostat: „kde je reálná hranice právního odvětví? Vždyť cestou „upřesnění“ systému lze dojít až k tramvajově trolejbusovému... právu“.

Galesnik přes kritický přístup k Tadevosjanovým názorům neodmítá myšlenku hospodářského práva a říká, že je „nutné posoudit otázku vydělení hospodářského práva, ale další drobení práva v této oblasti je neúčelné“ (tedy na dopravní, obchodní atd.).

Galesnikův příspěvek je celkově možno řadit k oněm „objektivním“ stanoviskům, jejichž autoři nevystupují na obhajobu určitého odvětví, a to proti jinému odvětví. V souladu s tímto postojem se snaží najít příčiny nejednotnosti názorů vyjádřených v diskusi.

²⁷⁾ L. S. Galesnik: O problemach sistěmy sovětskogo prava, SGP č. 2/1957, str. 108 až 116.

V dalším čísle SGP byl publikován článek V. P. Jefimočkina,²⁸⁾ který je jednoznačným hlasem praxe pro hospodářské právo jako samostatné právní odvětví. Jeho argumentace na základě praktické zkušenosti je v diskusi novým zorným úhlem.

V úvodu poukazuje na teoretickou problematičnost jednoznačných rozhodnutí otázky o samostatných a nesamostatných právních odvětvích („Genkin říká, že právo se dělí podle upravovaných společenských vztahů, ale neříká, jak dělit společenské vztahy. Společenské vztahy nejsou jasně rozhraničeny... Zkoumání je třeba vést jak z obecně teoretických pozic, tak z pozic praxe...“). Jefimočkin dále ukazuje, že praktická realizace práva vychází z existence hospodářského práva jako specifické oblasti právní úpravy. Domnívám se, že tendence právní vědy přehlížet tuto „společenskou objednávku“ nejsou správné. Praktičtí právníci z národního hospodářství zpravidla nezasahují do vědeckých diskusí, jsou více připoutáni k řešení konkrétních otázek. Jestliže však se ojedinele jejich příspěvky přece vyskytnou, pak vždy a bezvýjimečně vyznívají ve prospěch hospodářského práva jako právního odvětví.

Značný ohlas vyvolal článek V. F. Mešery,²⁹⁾ ačkoli ani tento autor se výslovně hospodářským právem nezabývá.

Ve svém příspěvku se snaží nalézt diferenciacní kritérium v samotném právu. Dělí právní normy podle sankcí na *základní* odvětví (správní, občanské a trestní právo). Charakter upravovaných společenských vztahů se však podle Mešery neprojevuje jen v sankcích právních norem, ale také v hypotézách a dispozicích. V těch je prý vyjádřena skutečnost, že některé společenské vztahy vznikají výlučně nebo převážně v určité sféře lidské činnosti. Podle tohoto kritéria rozlišuje různá *komplexní* odvětví: pracovní právo, rodinné právo, kolchozní, námořní, občanské procesní, trestní procesní právo aj. Komplexní odvětví se se základními nevyklučují. Zvláštní postavení vyhradil Mešera státnímu právu.

Mešerova koncepce byla často kritizována. Vytýkalo se jí zejména, že Mešera diferencuje právo podle vnitřního kritéria. Možnost takového kritéria někteří autoři v diskusi popírali.

K teorii základních a komplexních právních odvětví se v sovětské právní vědě přiklonili i jiní autoři (např. Tolstoj). Domnívám se, že tato teorie měla být jakýmsi východiskem ve snaze o jednotný pohled na právní systém. Jejím základem jsou dva rozdílné pojmy právního odvětví. Jedním z nich je pojem základního odvětví, které upravuje skupinu stejnorodých společenských vztahů, druhým je pojem odvětví komplexního, tvořeného právními normami upravujícími nestejnorodé společenské vztahy, normami patřícími do několika základních odvětví. Komplexní odvětví tedy nejsou samostatná, odpovídají některým speciálním praktickým potřebám a nenarušují jednotu základních odvětví.

²⁸⁾ V. P. Jefimočkin: K voprosu o principach postrojenija sistěmy prava, SGP č. 3/1957, str. 86–93.

²⁹⁾ V. F. Mešera: O dělení sovětského práva na otrasli, SGP č. 3/1957, str. 93–100.

Je zřejmé, že tato teorie není ničím jiným než klasifikací právních norem podle dvou odlišných kritérií. Jedinou specifičností je, že výsledky těchto dvou diferenciací nazývá v obou případech právními odvětvími.

Mešerův článek obsahuje také úvahy o vývoji právního systému. Autor cituje Teze Institutu práva AV SSSR, v nichž se poukazovalo na proměnlivost právního systému („požadavky praxe, úkoly sledované státem v té či oné etapě rozvoje společnosti — vše toto může ovlivnit a ovlivňuje systematizaci právních norem“). Poukazuje na nesprávnost ustrnutí diskuse právě v důsledku tohoto dokumentu. Považuje za významný rovněž vliv subjektivního faktoru při formování právního systému.

Závažné argumenty ve prospěch hospodářského práva přinesl článek I. V. Pavlova v SGP č. 11/1958.³⁰⁾ V úvodní části se zabývá obecnými otázkami právního systému. Na rozdíl od Vyšinského vyjadřuje názor, že otázka právního systému nemá klíčový význam. Považuje systém za objektivní v tom smyslu, že se neformuje na základě nepodloženého subjektivního názoru, ale je determinován charakterem těch společenských vztahů, které jsou předmětem právní úpravy. Úkolem právní vědy je odhalit obsah a zvláštnosti existujících společenských vztahů právem upravených a napomáhat (sodějstvovat) vytvoření takového právního systému, který by odpovídal samotnému uspořádání (samoustrojstvo) těchto vztahů. Podtrhuje roli metody právní úpravy. (Definuje ji jako „způsob působení státu na určité společenské vztahy“, což je nutno doplnit, že se jedná pouze o způsob *právního* působení.)

Pro rozhodnutí o členění práva na odvětví je třeba samostatně klasifikace společenských vztahů v závislosti na jejich regulovanosti a stupni jejich regulovanosti právem. Všechny společenské vztahy z tohoto hlediska dělí na dvě skupiny:

1. společenské vztahy upravené právem — právní vztahy,
2. společenské vztahy právem neupravené.

Prvou skupinu dále dělí:

1. právní vztahy, které mohou existovat jen jako právní vztahy,
2. vztahy, jež mohou být jak právními, tak neprávními.

I tento autor poukazuje na význam subjektivního faktoru, vůle vládnoucí třídy. Tento faktor charakterizuje jako „státní volní moment, který je důležitým a rozhodujícím faktorem“.

Při rozboru otázky hospodářského práva vychází z předpokladu, že specifické rysy tohoto právního odvětví je třeba hledat v předmětu úpravy. Proti tvrzení civilistů, že předmětem úpravy občanského práva jsou majetkové vztahy, které mají zbožněpeněžní formu a jsou spjaty s využíváním zákona hodnoty v socialistické ekonomice, namítá, že právě působení zákona hodnoty je odlišné ve vztazích mezi občany a ve vztazích mezi socialistickými organizacemi navzájem. Domnívám se, že tuto faktickou odliš-

³⁰⁾ I. V. Pavlov: O sistěme sovětskogo socialističeskogo prava, SGP č. 11/1958, str. 13–18.

nost společenských vztahů by bylo možno překonat jen v případě krajně abstraktní právní formy, skutečná právní úprava je však v obou oblastech velmi diferencovaná, a to i tam, kde nebyl schválen hospodářský zákoník. Natolik abstraktní právní úprava by zřejmě nemohla stačit praktické potřebě. I. V. Pavlov argumentuje takto: „Často se říká, že všechny majetkové vztahy sjednocuje ta důležitá okolnost, že všechny tyto vztahy mají v podmínkách socialismu zbožněpeněžní formu a jsou spjaty s využíváním zákona hodnoty v socialistické ekonomice. Avšak využívání zákona hodnoty a s ním spjaté zbožněpeněžní formy nevylučuje diferenciaci při řešení otázek sféry a charakteru působení tohoto zákona. Je zcela jasné, že charakter tohoto působení ve vztazích mezi socialistickými organizacemi, kde nejdůležitější je princip plánovitosti, je odlišný od působení tohoto zákona ve vztazích mezi občany, kde naopak princip plánovitosti má jen nepřímý vliv. Specifičnost majetkových vztahů mezi socialistickými organizacemi determinovala i nutnost speciálního zákonodárství a specifického způsobu řešení sporů vznikajících mezi těmito organizacemi. Rozhodování těchto sporů orgány státní a resortní arbitráže přímo vyplývá ze spojení plánovitých principů a principu chozrasčotu v těchto vztazích.“ Rovněž Pavlov tedy formuloval charakteristický rys hospodářských vztahů spočívající ve spojení prvků plánovitosti a chozrasčotu.

Ve dnech 30. 6.–3. 7. 1958 se konalo v Institutu práva AV SSSR *vědecké zasedání* o problémech systému sovětského socialistického práva a socialistické zákonitosti.³¹⁾ Kromě sovětských vědců na něm vystoupila i řada zahraničních účastníků. Celkem se zúčastnili zástupci 8 států, mezi nimi i V. Knapp, který se vyjádřil proti hospodářskému právu. Tato událost měla být jakýmsi vyvrcholením diskuse. Časopis SGP otiskl zprávu o zasedání a shrnutí názorů v diskusi vyjádřených. Oficiální diskuse byla tedy uzavřena. Přesto se i později objevovaly články zabývající se problematikou systému práva a postavením jednotlivých právních odvětví. Ze 41 diskutujících na zasedání se velká většina zmínila i o otázce postavení hospodářského práva. Žádné převratné řešení se ovšem neobjevilo a P. S. Romaškin (ředitel Institutu práva AV SSSR), který diskusi uzavíral, vytknul jako její nedostatek, že všechny příspěvky sklouzávaly k problematice hospodářského práva a v pozadí nechávaly nutnost soustředit úsilí na rozpracování a řešení otázek úpravy hospodářských vztahů, což je nezbytnost nezávislá na tom, zda hospodářské právo bude uznáno jako samostatné odvětví sovětského práva nebo ne.

K této výtce je možno dodat, že početnost příspěvků do diskuse o hospodářském právu a rovněž praktická nezbytnost právní úpravy hospodářských vztahů jsou činitelé, o nichž nelze říci, že nesouvisí s otázkou postavení hospodářského práva jako právního odvětví. Přinejmenším svědčí o tom, že teorie hospodářského práva nejsou pouhé spekulace odtržené

31) Srov. zprávu o zasedání — Obsužděníje voprosov sistemy sovětskogo prava i socialističeskoj zakonnosti, SGP č. 11/1958, str. 117 a násl.

od praxe. Svědčí o tom, že společenské vztahy vyžadují zdokonalení právní formy a takové zdokonalení vyžaduje teoretickou základnu.

I v dalších číslech a ročnících SGP se objevovaly články o hospodářském právu. Tak číslo 4/1959 přineslo příspěvek V. V. Laptěva „O sovětském hospodářském právu“³²⁾ který je předzvěstí rozsáhlejší práce „Předmět a systém hospodářského práva“ (Moskva 1969). Koncepce obou prací není zcela shodná. Podrobněji se o Laptěvových názorech zmíním níže.

V těchto letech je diskuse poznamenána přípravou základů občanského zákonodárství SSSR a odklání se proto někdy od obecných otázek ke konkrétnímu řešení jednotlivých právních institutů.

Pro hospodářské právo se vyslovuje např. V. K. Mamutov.³³⁾ Zabývá se skutečností, že některé významné otázky zůstávají nepovšimnuty teorií, protože vykračují za hranice správního práva a současně nepatří do občanského práva. Snaží se vymezit hranici mezi správním a hospodářským právem. Do hospodářského práva řadí normy upravující práva a povinnosti sovnarchozů, ministerstev, správ a podniků při rozhodování hospodářských otázek, při řízení národního hospodářství. Správní právo se má zabývat např. právní povahou a klasifikací aktů státní správy (včetně právní povahy a formy aktů vydávaných sovnarchozy, ministerstvy a správami), charakterem a klasifikací orgánů státní správy (kolegiální, jediný odpovědný vedoucí, centrální, místní atd.), otázkou účasti mas při řízení národního hospodářství. I Mamutov formuluje specifický rys předmětu úpravy hospodářského práva: „Principy chozrasčotu a plánovitosti jsou vlastní všem vztahům v oblasti hospodářské výstavby — jak vertikálním, tak horizontálním, což nelze říci o majetkových vztazích, jejichž účastníky jsou občané. Vyšší orgány mají ve vztahu k nižším nejen určitá práva, ale i povinnosti.“ Mamutov zdůrazňuje ve svém článku význam zformování hospodářského práva jako samostatného právního odvětví zejména pro rozvoj vědy hospodářského práva, jejímž „základním úkolem by bylo zkoumání cest, forem a způsobů nejracionalnějšího právního regulování hospodářské výstavby“. Dodává, že mnozí autoři sice vystoupili proti hospodářskému právu, ale byla to vystoupení proti hospodářskému právu v podobě koncepce Pavlovovy nebo Tadevosjanovy apod. Zároveň převážná většina z nich přiznala, že „jakési vydělené právo, jež je možno nazvat hospodářským, zaujímá určité místo v systému sovětského práva“. Tak např. Ioffe a Šargorodskij dělí správní právo na vlastní administrativní a na hospodářsko-administrativní právo. Podobně V. Knapp nepopírá, že existuje odlišnost mezi vztahy mezi socialistickými organizacemi a mezi ostatními občansko-právními vztahy. Domnívám se však, že tito autoři nevyjadřují tolik odpor k jednotlivým koncepcím hospodářského práva, jako spíš ochotu přiznat hospodářskému právu vše, kromě jediného — povahy samostatného právního odvětví. Reálná situace je nutí k řadě ústupků ve formě různých

³²⁾ V. V. Laptěv: O sovětskom chozjajstvennom prave, SGP č. 4/1959, str. 70–88.

³³⁾ V. K. Mamutov: Chozjajstvennoje pravo na službu kommunističeskomu strojitelstvu, SGP č. 5/1959, str. 61–68.

pododvětví, komplexních odvětví, vědeckých a pedagogických disciplín apod. Vždy se však snaží uhájít základní pozici — hospodářské právo není samostatným právním odvětvím. Konkrétní argumenty potom namíří proti některé konkrétní teorii o hospodářském právu.

V následujícím čísle časopisu byl publikován další příspěvek V. S. Tadevosjana, v němž se autor opět vyslovuje pro hospodářské právo.³⁴⁾

Mimo jiné se zabývá aktuální otázkou významu připravované kodifikace občanského práva, vlivem rozsahu předmětu úpravy nového kodexu na diferenciaci právního systému a zejména na postavení hospodářského práva. Zastává dnes celkem obecně přijaté stanovisko, že legislativní opatření nemůže mít význam pro řešení otázky existence nebo neexistence právního odvětví. Nejen že by šlo o formálně juristické posuzování, ale navíc takové kritérium by odporovalo i obecně uznaným názorům o postavení mnohých dalších odvětví.

Hlavním obsahem Tadevosjanovy statě je však snaha o vymezení předmětu hospodářského práva. Oproti původní koncepci je nynější Tadevosjanova definice užší: „souhrn norem sovětského práva upravujících hospodářskou činnost průmyslových, obchodních, dopravních, zemědělskodružstevních aj. podniků, tvoří podstatu a obsah sovětského hospodářského práva“. Podobně říká dále: „hospodářské právo je výrazem hospodářské politiky SSSR, je systémem norem, které určují způsob činnosti socialistických podniků a organizací, systémem norem regulujících majetkové vztahy národního hospodářství SSSR. Tyto majetkové vztahy jsou zcela konkrétní a tvoří obsah hospodářskoprávních vztahů, jejichž subjekty jsou socialistické organizace.“ Z těchto Tadevosjanových slov by se zdálo, že předmět hospodářského práva se omezil pouze na horizontální vztahy, v uvedené definici se nezmiňuje o vztazích vznikajících při řízení hospodářské činnosti. Z dalšího obsahu článku je však patrné, že ve své koncepci neopomíjí ani vertikální vztahy: „Tak regulování národního hospodářství a majetkových vztahů v něm se uskutečňuje jak pomocí norem státně administrativního charakteru (akty plánování), tak pomocí norem o hospodářských smlouvách vnějšně shodných s normami občanského práva, ale podstatně se od nich lišících...“, „hospodářské právo obsahuje elementy státního, správního i majetkového práva, nyní nazývaného občanským právem. Proto někteří navrhovali nazvat toto odvětví hospodářsko-administrativním právem...“

Tadevosjan tedy své pojetí hospodářského práva dosti podstatně zúžil. Ačkoli jeho vymezení předmětu hospodářského práva není zcela jednoznačné a přesné, je možno říci, že se přiblížil koncepci, která je dnes v SSSR nejrozšířenější.

Specifickým příspěvkem do diskuse byl článek Z. M. Zamengofové

³⁴⁾ V. S. Tadevosjan: Suščnost sovětskogo chozjajstvennogo prava i predstojaščaja kodifikacija graždanskogo zakonodatelstva SSSR, SGP č. 6/1959, str. 50–61.

„Hospodářské právo a arbitrážní praxe“.³⁵⁾ Podobně jako příspěvek V. P. Jefimochkina argumentuje autorka z pozic praktické realizace práva. Na řadě konkrétních příkladů dokumentuje, že snahy o vymezení a zformování hospodářského práva jako právního odvětví jsou vyvolány a odůvodněny praktickými potřebami. Pozornost koncentruje především na vyvrácení argumentu často užívaného odpůrci hospodářského práva o použitelnosti a používání obecných ustanovení občanského práva i na hospodářsko-právní vztahy. Tak např. Zamengofová zjišťuje, že v hospodářském právu platí odlišné následky uplynutí lhůt, že odlišné jsou samy lhůty, že řada ustanovení obecné části občanského práva se vůbec na hospodářskoprávní vztahy neužívá. Článek je přesvědčivým hlasem proti těm, kdo tvrdí, že pro hospodářské právo nelze vytvořit vlastní obecnou část. Je příkladem metodologicky správné argumentace — na základě analýzy normativního materiálu a judikatury.

Článek *Ja. F. Mikolenka* „O systému majetkových vztahů a jejich právní úpravě“ se zabývá jak obecnými otázkami právního systému, tak postavením hospodářského práva.³⁶⁾

Všichni diskutující podle Mikolenka vycházejí z chybného předpokladu, že jediným kritériem diferenciací právního systému je okruh upravovaných společenských vztahů, že odvětví je plně samostatné a izolované od druhých. Poukazuje na skutečnost, že rozdíly mezi odvětvími nejsou stejné — některá odvětví si jsou bližší, jiná vzdálenější. Říká: „Je všeobecně známo, že některé společenské vztahy řadíme k okruhu vztahů upravovaných určitým odvětvím jen proto, že jsou upravovány normami pro toto odvětví typickými.“ Znamená to tedy, že diferenciací na jednotlivá odvětví nemůže vycházet pouze z předmětu úpravy, ale musí vzít v úvahu i charakter právní úpravy. Mikolenko se staví na stanovisko, že nelze pominout relativní samostatnost právní formy, její pouze zprostředkovanou závislost na společenských vztazích právem upravovaných. Říká dále: „Charakteristické znaky obsahu těch či oněch souborů právních norem jsou jediným kritériem, jež může být objektivním základem pro klasifikaci... Takových znaků existuje mnoho. Mají různý význam — obecnější, méně obecný...“ Mikolenko tedy dospívá k závěru o mnohosti klasifikačních kritérií a o mnohosti třídění. Navíc se domnívá, že kritéria je třeba hledat v charakteristických rysech právní úpravy, nikoli vně právního systému. Pokud jde o mnohost diferenciací právního systému, považují za velmi závažnou tuto Mikolenkovu úvahu: „Vezmeme-li celý systém platných norem ve státě — rozpadá se především na *vnitrostátní* a *mezistátní* (mezinárodní právo). Dále na normy *materiální* a *procesní* — to je dělení v jiné rovině — rozlišují se jak ve vnitrostátním, tak v mezinárodním právu. A přestože jen v občanském a trestním právu se rozvinuly natolik, že mají vlastní

³⁵⁾ Z. M. Zamengof: Chozjajstvennoje pravo i arbitražnaja praktika, SGP č. 1/1960, str. 56–64.

³⁶⁾ Ja. F. Mikolenko: O sistěme imuščestvennyh otnošenij i ich pravovom regulirovanii, SGP č. 3/1960, str. 85–95.

zákoníky, přece nikdo nepopře jejich existenci i ve finančním, správním, státním, pracovním, pozemkovém právu atd. . . .“

Názory, které považují některá procesní práva za právní odvětví, jsou v literatuře poměrně časté. Myslím, že Mikolenko správně považuje procesní normy za odlišnou diferenciaci, než je diferenciace na právní odvětví.

V další části článku se autor zabývá postavením hospodářského práva. Dochází k závěru, že „je možné přít se o stupeň vydělenosti uvedených skupin norem od občanského práva. Je však nepochybné, že toto oddělení existuje.“ Pokouší se vymezit předmět úpravy hospodářského práva, a to odlišně od Tadevosjana i Laptěva. Hospodářské právo podle jeho názoru upravuje vztahy socialistických hospodářských organizací, které jsou právníckými osobami a jednají podle principů chozrasčotu v rámci jednotného *hospodářského obratu* na základě jediného národohospodářského plánu. Hospodářský obrat je jen částí majetkového obratu, podstatné je, že socialistické hospodářské organizace byly zřízeny *výlučně k jeho uskutečňování*. Dohody mající vztah k této základní činnosti hospodářských organizací patří do hospodářského práva nezávisle na tom, zda jsou uzavírány s občanem či s organizací a naopak, jestliže úkon nepatří do jejich základní činnosti, pak jde o institut občanského práva, i když oba subjekty jsou organizace. Po dovršení výstavby socialismu v SSSR bude podle Mikolenka hospodářské právo regulovat pouze vztahy hospodářských socialistických organizací, dohody při hospodářské činnosti občanů budou omezené natolik, že budou regulovány jenom občanským právem. Hospodářské právo z téhož důvodu nebude regulovat ani vztahy nehozdářských organizací a vztahy s účastí hospodářských organizací, které nebudou charakteristické pro jejich základní činnost. Vždy však budou patřit do hospodářského práva vztahy s účastí občanů, jestliže jako druhá strana v nich vystupuje socialistická hospodářská organizace (státní nebo družstevní) a jestliže sám vztah podle své povahy je hospodářskou dohodou, tj. jednou z těch dohod, které hospodářská organizace uzavírá v rámci své základní činnosti. V souladu s tím počítá např. Mikolenko do hospodářského práva i veškerý prodej v obchodě, tedy vztahy, které se většinou ponechávají v rámci občanského práva.

Mikolenkovo vymezení předmětu hospodářského práva nemá jako svůj základ charakteristiku subjektů. To je jeho nejvýznamnější rys. Nezabývá se rovněž zařazením vztahů vznikajících při řízení hospodářské činnosti. V podstatě se dotýká pouze vztahu mezi občanským a hospodářským právem. Ačkoli má své racionální jádro, znamenalo by úplnou změnu dosavadního pojetí nejen hospodářského, ale i občanského práva. Do občanského práva by se dostala řada vztahů mezi organizacemi a do hospodářského práva řada vztahů mezi občany a organizacemi. Platná právní úprava však s takovým řešením není v souladu (rozdílná úprava procesu pro tyto vztahy, rozdílná úprava i materiálněprávní). Vznikaly by patrně i spory o to, co je v rámci základní činnosti a co již nikoliv. Jakkoli je tedy Mikolenkova koncepce zajímavá, nerespektuje dostatečně platnou právní úpravu, a to ji činí pro praxi nepoužitelnou.

V SGP č. 3/1960 byla publikována zpráva o vystoupení právních teoretiků zemí lidových demokracií v Institutu práva AV SSSR.³⁷⁾ Toto vystoupení vyznělo ve prospěch hospodářského práva. Za PLR promluvil Topinski, za NDR Dornberger.

I v současné době se většina učebnic teorie práva, občanského, správního, hospodářského práva i monografií z těchto oborů pokouší zodpovědět otázku postavení hospodářského práva a diferenciacie právního systému do právních odvětví.

Např. učebnice Teorie státu a práva,³⁸⁾ která vyšla v Moskvě v roce 1973, v části o systému práva připouští, že existují názory, podle nichž je hospodářské právo samostatným právním odvětvím. Autoři učebnice nepodávají rozhodující stanovisko a spokojují se konstatováním.³⁹⁾

Učebnice hospodářského práva, která vyšla v Moskvě v roce 1970⁴⁰⁾ pod redakcí V. V. Laptěva, jednoznačně zastává myšlenku existence hospodářského práva jako právního odvětví. Její koncepce je obdobná jako koncepce monografie V. V. Laptěva „Předmět a systém hospodářského práva“.⁴¹⁾

Podle Laptěva je právní odvětví objektivní realitou. Základním kritériem diferenciacie právních norem v jednotlivá odvětví je předmět právní úpravy, společenské vztahy právem upravené. Do téhož odvětví bývají zařazovány i vztahy související. Subjektivní faktor klasifikace na odvětví spočívá především ve zvláštním zákonodárství, jímž je „vyjadřováno státní uznání významnosti těchto vztahů“.

Při vymezení předmětu hospodářského práva poukazuje Laptěv na skutečnost, že v procesu socialistického hospodaření vznikají různé vztahy a ne všechny jsou upravovány hospodářským právem. Vztahy vznikající při

³⁷⁾ Gurjanova: Razvitije chozjajstvennogo prava v stranach narodnoj demokratii, SGP č. 3/1960, str. 138.

³⁸⁾ Marxistsko-leninskaja obščaja teorija gosudarstva i prava, Socialističeskoje pravo, Moskva 1973.

³⁹⁾ V cit. učebnici se říká: „Jiná část sovětských právních vědců se domnívá, že občanské právo musí regulovat jen majetkové a některé nemajetkové vztahy s účastí občanů, tj. občanů mezi sebou a občanů s organizacemi. Co se týká majetkových vztahů mezi socialistickými organizacemi, musí být regulovány samostatným odvětvím — hospodářským právem. V základu majetkových vztahů mezi socialistickými organizacemi je plánovitě řízení sovětským státem. Každá hospodářská organizace jedná samostatně, na základě chozrasčotu a plánu. Majetkové vztahy včetně smluvních, které vznikají mezi těmito organizacemi, mají rovněž plánovitý, organizovaný charakter. Smluvní vztahy mezi socialistickými organizacemi mají mnoho specifického, vlastního jenom těmto vztahům, nevztahujícího se na občany. Jinak se tu řeší otázka základních prvků smluv, odpovědnosti stran a mnohé další otázky. Ne náhodou byly vydány k úpravě vztahů podobného charakteru samostatné právní akty. Zvláštnost majetkových vztahů mezi socialistickými organizacemi přivedla i specifický způsob rozhodování sporů mezi nimi, které řeší orgány státní nebo resortní arbitráže a ne soud. Všechno to je základem názoru o samostatné existenci odvětví hospodářského práva, upravujícího majetkové vztahy, které vznikají uvnitř systému socialistického hospodářství.“

⁴⁰⁾ Chozjajstvennoje pravo, učebnice pod redakcí V. V. Laptěva, Moskva 1970.

⁴¹⁾ V. V. Laptěv: Predmět i sistéma chozjajstvennogo prava, Moskva 1969.

uspokojování materiálních potřeb lidí jsou upravovány občanským právem, vztahy vznikající při využívání práce v procesu společenské výroby — právem pracovním. Jen jedna kategorie vztahů ve sféře socialistického hospodaření je upravována hospodářským právem — vztahy vznikající při řízení a při uskutečňování hospodářské činnosti, které tvoří hospodářské vztahy. Za rozhodující rys hospodářských vztahů, který je určující pro vznik hospodářského práva jako samostatného právního odvětví, Laptěv považuje skutečnost, že v sobě obsahují zároveň majetkový a organizační prvek. Tuto myšlenku rozvíjí a dochází k takovému vymezení správního a hospodářského práva: „správní právo upravuje správní vztahy, které nemají majetkový obsah. Hospodářské právo upravuje hospodářské vztahy, v nichž plánovitě-organizační elementy, správní elementy se organicky pojí s elementy majetkovými. I hospodářské i administrativní vztahy se tvoří v procesu řízení hospodářství, ale odlišují se svou povahou“.⁴²⁾

Ačkoli Laptěvova koncepce v podstatě vystihuje charakteristickou povahu hospodářských vztahů, jeho pokus o rozhraničení správního a hospodářského práva není zcela uspokojivý. Správní právo přece evidentně upravuje značné množství majetkových vztahů, a to nikoli výjimečně. Koneckonců sám Laptěv konstatuje, že i v jiných právních odvětvích můžeme nalézt vztahy obsahující organizační a majetkové prvky (např. kolchozní právo).

Laptěv dále poukazuje na vymezení hospodářských vztahů z hlediska subjektů. Vztahy mezi podniky jsou podle něho těsněji spjaty se vztahy podniků k orgánům řízení, než se vztahy mezi občany.

Laptěv se zabývá i otázkou metody právní úpravy. Rozlišuje tři druhy metod právní úpravy hospodářských vztahů — metodu podřízení, dohody a rekomendace. Není vyloučeno použití různých metod na stejné vztahy. Volba metody je projevem aktivního zpětného vlivu nadstavby na základnu, je uvědoměle vybírána. Metodu právní úpravy nelze považovat za další kritérium diferenciací právního systému, znamenalo by to odmítní předmětu právní úpravy jako diferenciačního znaku.⁴³⁾

Laptěv ve své práci tedy dospívá k závěru, že hospodářské právo objektivně existuje jako samostatné právní odvětví, jehož předmětem úpravy jsou společenské vztahy lišící se svou povahou od vztahů, které jsou předmětem práva občanského i správního. Na str. 102 podává definici hospodářských vztahů, která asi nej přesněji vystihuje současné sovětské pojetí hospodářského práva: „vztahy vznikající v procesu řízení a uskutečňování hospodářské činnosti mezi socialistickými organizacemi a rovněž mezi jejich strukturálními články“.

V souvislosti se snahou o nalezení specifických rysů hospodářského práva, jeho předmětu úpravy, všímá si řada autorů a rovněž V. V. Laptěv nové povahy socialistické hospodářské soustavy především ve srovnání s organizací hospodářství za kapitalismu. Konstatují se podstatné změny

⁴²⁾ Srov. cit. publ., str. 25.

⁴³⁾ Srov. cit. publ., str. 67.

ekonomické základny, které nemohou neovlivnit právní formu.⁴⁴⁾ Tyto změny se týkají jednak postavení státu při řízení národního hospodářství, jednak zespolečnění výrobních prostředků a dominantní role socialistického společenského vlastnictví v ekonomice, nového charakteru působení ekonomických zákonů v souvislosti s centrálním řízením, funkčního vymezení osobního vlastnictví a zúžené sféry živelnosti. Je evidentní, že společenské vztahy v oblasti socialistického společenského vlastnictví jednotně centrálně usměrňované se liší od vztahů v oblasti osobního popř. soukromého vlastnictví.

Tyto skutečnosti rozhodujícím způsobem determinují zformování skupiny vztahů, které se běžně nazývají hospodářskými. Při jejich popisu se často poukazuje na spojení vertikálních a horizontálních prvků v těchto vztazích. Tyto pojmy se považují za synonyma pojmů organizační a majetkové, ale to není zřejmě přesné. Obsah každého uvedeného pojmu je jiný. Není ani správné považovat vertikální a horizontální nebo organizační a majetkové vztahy za skupiny navzájem se vylučující. Nebo spíše — je to možné s některými výhradami u prvních dvou pojmů (s výhradami proto, že i v horizontálních vztazích, tedy vztazích, jejichž subjekty jsou navzájem nepodřízené, se vyskytují vertikální determinanty), ale velmi nepřesné je to u druhých dvou pojmů, protože organizační vztahy mohou být zároveň majetkové a naopak.

Domnívám se tedy, že je možno v souvislosti s hospodářskými vztahy mluvit o vertikálních a horizontálních vztazích (což je vhodnější než rozlišování organizačních a majetkových vztahů) a současně o vertikálních a horizontálních prvcích těchto vztahů, popř. o organizačních a majetkových prvcích.

Laptěv od úvah o organizačních a majetkových prvcích hospodářských vztahů dochází až ke konstrukci tzv. „složitého mnohostranného právního vztahu“ jako řetězce hospodářskoprávních vztahů, jež mezi sebou tak těsně a úzce souvisí, že na ně lze pohlížet jako na jediný složitý, mnohostranný právní vztah. Podle Laptěva „Praktický význam konstrukce složitého právního vztahu spočívá v tom, že dovoluje stanovit bezprostřední vztah mezi počátečním a konečným článkem řetězce právních vztahů“.⁴⁵⁾

Domnívám se však, že takováto teoretická konstrukce nemůže být sama základem pro onen důsledek, který Laptěv uvádí. K tomu by muselo být konkrétní ustanovení právní normy. Takové ustanovení, které by spojovalo dva prvky řetězce, zakládalo by mezi nimi normální právní vztah. Konstrukce složitého právního vztahu by tedy byla zbytečná.

⁴⁴⁾ Zvláštnostmi postavení státu za socialismu se zabývá Laptěv v cit. publ., str. 88: „V podmínkách buržoazního zřízení se skutečně funkce soukromokapitalistického podniku principiálně odlišují od funkcí orgánů státní správy. Tam podnik hospodář a stát pouze kontroluje hospodářskou činnost. Naopak v socialistickém hospodářství stát nejen řídí, ale i sám hospodář, jemu náleží základní prostředky společenské výroby. Proto úkoly podniků a vyšších hospodářských orgánů jsou za socialismu principiálně stejné: ty i ony jsou orgány státu uskutečňující jeho funkce.“

⁴⁵⁾ V. V. Laptěv: *Předmět i systém chozjajstvennogo prava*, Moskva 1969, str. 108.

V souvislosti s charakteristikou sovětské hospodářskoprávní koncepce je třeba zmínit se o rozdílnosti sovětských a československých teorií.

Hospodářské právo v sovětském pojetí je totiž chápáno převážně jako právo státního vlastnictví a státních organizací. Je to nepochybně patrné např. z Laptěvova článku v SGP č. 4/1959 „O sovětském hospodářském právu“. Jen mimochodem se zmiňuje o tom, že „hospodářské právo se vztahuje i na některé vztahy s účastí družstevních organizací“. Spojení vertikálních a horizontálních prvků v hospodářskoprávních vztazích je pak zřetelně vyjádřeno v pojetí státních hospodářských podniků jako státních orgánů a v důsledku toho i v podtržení tendence přesunu některých oprávnění správních orgánů na podniky, které jsou považovány především za vykonavatele státní vůle — bez ohledu na snahu prohloubit jejich chozrasčotní postavení.

Hospodářské právo v československém pojetí je zpravidla právem socialistických státních, družstevních, společenských a jiných organizací. Socialistická organizace je pojem odlišný od pojmu státní orgán, který československá teorie v podstatě ponechává ústavnímu a správnímu právu. Hospodářské právo operuje pouze termínem orgán hospodářského řízení, který může být zároveň socialistickou organizací, ale nemusí. Obdobu sovětského pojetí lze vidět v názorech, které považují za vlastní předmět hospodářského práva pouze vztahy týkající se státního vlastnictví a ostatní hospodářské vztahy prohlašují za související a z tohoto důvodu řazené k odvětví.

Pozdější vývoj sovětské hospodářskoprávní teorie vedl k širšímu pojetí obdobnému československé koncepci. Svědčí o tom tato Laptěvova slova: „Je sotva správné ohraničovat sféru hospodářskoprávní úpravy státním sektorem ekonomiky. Takové pokusy se vyskytly v průběhu diskuse o hospodářském právu (včetně pokusu ze strany autora těchto řádků), avšak jejich správnost se nepotvrdila. Rozvoj koncepce hospodářského práva vedl k uznání toho, že obecné principy socialistického hospodaření, základní instituty právní úpravy hospodářských vztahů jsou shodné pro státní, družstevní a společenské organizace bez ohledu na rozdíly ve formách vlastnictví. Tyto rozdíly je třeba brát v úvahu v rámci jednotné hospodářskoprávní úpravy socialistické ekonomiky.“⁴⁶⁾

Sovětsští právní teoretici poukázali i na některé další specifické rysy hospodářských vztahů, popř. hospodářskoprávních norem. Tak např. je to sepětí práv a povinností, podřízení dílčích zájmů celospolečenskému zájmu na uspokojování potřeb společnosti, plánovitost veškeré hospodářské činnosti apod. Pro samostatné postavení hospodářského práva v právním systému svědčí i existence vlastního procesního práva, samostatné hospodářské zákonodárství a konečně i to, že spory o toto odvětví probíhají desítky let a myšlenka hospodářského práva vystupuje stále naléhavěji. Rostoucí pozornost politických orgánů věnovaná této problematice svědčí o zájmu

⁴⁶⁾ V. V. Laptěv: Теоретические проблемы хозяйственного права, Moskva 1975, str. 19–20.

dělnické třídy, jemuž odpovídá zdokonalování a zvyšování efektivnosti hospodářského práva. Např. usnesení ÚV KSSS „O opatřeních k dalšímu rozvoji právní vědy a zlepšení právnického vzdělání v zemi“ z roku 1964⁴⁷⁾ označilo za důležitý úkol právní vědy výzkum problémů řízení národního hospodářství, právní úpravy hospodářské činnosti socialistických organizací, do učebních plánů právnických vysokých škol zavedlo výuku hospodářského práva. Hospodářské právo bylo zavedeno na jeho základě i jako vědecký obor pro přípravu aspirantů. Podobně vyznělo i usnesení ÚV KSSS a RM SSSR „O zlepšení právní práce v národním hospodářství“ z 23. 12. 1970⁴⁸⁾ a další.

B. HLAVNÍ PŘEDSTAVITELÉ NÁZORU, ŽE HOSPODÁŘSKÉ PŘÁVO
NEMÁ SAMOSTATNÝ PŘEDMĚT JAKO PRÁVNÍ ODVĚTVÍ,
A JEJICH ZÁKLADNÍ ARGUMENTY

Vedle koncepcí hospodářského práva jako samostatného odvětví socialistického práva se vyskytly i názory opačné. V průběhu diskuse to byly především články (mám na mysli diskusi v SGP 1956–1960) D. M. Genkina, V. Knappa, O. S. Ioffeho a M. D. Šargorodského, S. S. Alexejeva, A. I. Děnisova a N. I. Bernštejna.⁴⁹⁾ V současné době nejostřeji vystupuje proti hospodářskému právu Ju. M. Kozlov. Proti hospodářskému právu se vyslovují rovněž autoři nové učebnice hospodářského práva V. P. Gribanov a O. A. Krasavčikov.⁵⁰⁾

Dříve než se pokusím shrnout nejčastěji uplatňované argumenty proti hospodářskému právu, zmíním se stručně o nejdůležitějších příspěvcích do diskuse v SGP.

V č. 9/1956 SGP vystoupil proti hospodářskému právu D. M. Genkin. Za rozhodující problém při řešení otázky právního systému považuje nalezení jednotného diferenciačního znaku, jímž podle jeho názoru jsou společenské vztahy jako předmět právní úpravy. Domnívá se, že není možno diferencovat právní systém na základě právních vztahů, protože ty jsou formou společenských vztahů a znamenalo by to stavět systém práva na základě samotného práva. O tomto stanovisku jsem se již zmínila výše. Genkin popírá možnost přihlédnout při třídění právních norem k metodě úpravy a argumentuje obdobně — znamenalo by to „určovat nadstavbový jev rovněž nadstavbovým jevem“. Totéž namítá i proti Děmbovu dělení podle právních principů.

⁴⁷⁾ Pravda 4. 8. 1964.

⁴⁸⁾ Viz Sovětskaja justicija č. 4/1971; anotace v Socialistické zákonnosti č. 7–8/1971.

⁴⁹⁾ D. M. Genkin: K voprosu o sisteme sovětskogo socialističeskogo prava, SGP č. 9/1956, str. 80–92; V. Knapp: Po povodu diskusii o sisteme prava, SGP č. 5/1957, str. 114 a násl.; O. S. Ioffe, M. D. Šargorodskij: O sisteme sovětskogo prava, SGP č. 6/1957, str. 101–111; S. S. Alexejev: O tēoretičeskich osnovach klasifikacii otraslej sovětskogo prava, SGP č. 7/1957, str. 99–108; A. I. Děnisov, N. I. Bernštejn: Osnovy graždanskogo zakonodatel'stva i chozjajstvennoje pravo, SGP č. 5/1959, str. 48–61.

⁵⁰⁾ V. P. Gribanov, O. A. Krasavčikov: Chozjajstvennoje pravo, Moskva 1977.

Genkinovy argumenty byly později v diskusi často opakovány a lze říci, že jsou opakovány dodnes. Uznává, že mezi majetkovými vztahy občanů a socialistických organizací jsou rozdíly, ale nejsou prý dostatečným kritériem pro rozhraničení dvou odvětví. Kromě vztahů mezi občany navzájem a mezi organizacemi navzájem existuje i mnoho vztahů mezi občany a organizacemi, a to brání jasnému rozhraničení. Je nepřípustné stavět občanskoprávní úpravu majetkových vztahů občanů proti principům úpravy národního hospodářství (k tomu ale musíme dodat, že přece nejde o stavění proti sobě, ale pouze vedle sebe). Genkin poukazuje na existenci norem, jež se společně vztahují k občanskému i k hospodářskému právu. Vznikem hospodářského práva by podle něho byly vyděleny normy nejen z občanského, ale i z administrativního práva, a tím by došlo k nebezpečnému směřování. Znamenalo by to dále nezbytnost sloučit do jednoho odvětví úpravu státních a družstevních forem vlastnictví, avšak tyto formy jsou velmi odlišné. Nemohou spolu koexistovat v jednom odvětví. Nabízí se ovšem námitka, jak je možné, že podle Genkina je státní a družstevní vlastnictví příliš odlišné, ale osobní a společenské vlastnictví je si natolik blízké, že je nelze oddělit. Genkin poukazuje rovněž na problematiku zařazení vztahů v zahraničním obchodě. Souhlasit je možno s jeho argumentací proti dalšímu členění hospodářského práva podle jednotlivých úseků ekonomiky, jež považuje za neúčelné a odvádějící od obecných principů.

Příspěvek V. Knappa stručně shrnuje závěry, k nimž autor dospěl v monografii „Předmět a systém československého socialistického práva občanského“ (shrnuje je předběžně, protože článek vyšel v roce 1957, monografie 1959).

Vyslovuje se proti existenci hospodářského práva jako samostatného právního odvětví, stačí prý změnit systém občanského práva. Uznává přitom, že mezi vztahy občanů navzájem a občanů a organizací proti vztahům mezi organizacemi jsou rozdíly. Ty však podle Knappa neodůvodňují vyčlenění nového samostatného odvětví. Vracíme se tak znovu a znovu k oné věčné otázce exaktní hranice — co ještě nezdůvodňuje a co již zdůvodňuje? Právní systém musí být diferencován podle jednotného kritéria, i tato hranice musí být jednotná. V souvislosti s požadavkem jednotného kritéria a jednotné hranice by bylo obtížné zdůvodňovat vydělení pracovního rodinného, zemědělskodružstevního apod. práva při současném popírání existence hospodářského práva. Nerovnováha mezi hodnocením stejnorodosti jednotlivých skupin společenských vztahů je očividná. Ani Knappovo upřesněné diferenciační kritérium (typické právem upravované chování lidí ve společenských vztazích) není jednoznačně a snadno uplatnitelným řešením. Svědčí o tom jeho pokus o vymezení předmětu státního práva. Činnost státu nebo státních orgánů při realizaci státní moci a chování lidí, kteří se účastní na uskutečňování státní moci — to je tak široké vymezení, že by pohltilo i řadu dalších odvětví.

Významným příspěvkem do diskuse byl článek O. S. Ioffeho a M. D. Šarгородského „O systému sovětského práva“. Jeho autoři vystupují jednoznačně proti teorii o hospodářském právu, avšak jejich kritika je zaměřena

proti hospodářskému právu v pojetí třicátých let. Argumentace proto většinou nepostihuje nedostatky koncepce let šedesátých. Jsou to argumenty jako např. odsunutí osobnosti, jejích materiálních a duchovních potřeb do druhořadého postavení.

Jádrem stati je úvaha o rozlišení systému a systematiky práva. V přehlížení této odlišnosti vidí autoři příčinu neúspěchů při dosavadních pokusech o diferenciaci norem. Systém je podle nich objektivní jev, objektivní vlastnost platného práva, systematika naopak vzniká v závislosti na subjektivně zvoleném kritériu, systém se může změnit jen změnou obsahu norem, systematika změnou subjektivní volby kritéria. Odvětví právního systému se navzájem vylučují, to neplatí pro systematiku. Hospodářské právo plně odpovídá systematice, nemá nic společného se systémem práva. Ioffe a Šargorodskij člení sovětské právo na tato odvětví: státní právo, správní právo (pododvětví: vlastní správní právo, administrativně-hospodářské právo), občanské právo, trestní právo, procesní právo (trestně procesní, občanské procesní, správní procesní).

Konstrukce dvojice rozdílných pojmů systému a systematiky patrně nemůže vyřešit spory týkající se právního systému. Především z toho, že u systematiky autoři předpokládají subjektivní volbu kritéria, nijak neplyne, že sama systematika není objektivní. Tím vzniká otázka, jaký je vlastně skutečný rozdíl mezi systémem a systematikou. I když je zřejmé, že autoři měli na mysli diferenciaci na právní odvětví jakožto systém a veškeré další možné klasifikace právních norem jako systematiku, nijak to v článku neupřesňují. Oba tyto jevy jsou evidentně objektivní povahy (bez ohledu na to, jaký subjektivní vliv se tu projevuje z hlediska poznávání). Jestliže je máme rozlišovat, je třeba takový přístup podložit argumentací.

Proti hospodářskému právu vystoupil v SGP č. 7/1957 rovněž S. S. Alexejev (článkem „O teoretických základech klasifikace odvětví sovětského práva“).

Otázka hospodářského práva podle tohoto autora je otázkou systému občanského práva a nikoli systému práva. Existují určité odlišnosti upravených společenských vztahů, ale ne takové, aby zdůvodňovaly vydělení samostatného právního odvětví. Popírá samostatnost nejen hospodářského, ale i rodinného, finančního práva, prokurátorského dozoru apod. Zdůrazňuje objektivní charakter právního systému, jeho nezávislost na „názoru zákonodárce i na zákonodárných tradicích“. Podle Alexejeva má však i systematika objektivní povahu (na rozdíl od koncepce Ioffeho a Šargorodského). Metoda právní úpravy je druhořadým kritériem třídění právních norem do právních odvětví.

N. G. Alexandrov přispěl do diskuse článkem „O místě pracovního a kolchozního práva v systému sovětského socialistického práva“.⁵¹⁾ Když rozebírá dosavadní neúspěchy diskuse a jejich příčiny, formuluje základní otázku takto: „Jaký stupeň kvalitativní specifičnosti daného druhu společ-

⁵¹⁾ N. G. Alexandrov: O městě trudovogo i kolchoznogo prava v sisteme sovětskogo socialističeskogo prava, SGP č. 5/1958, str. 117–126.

čenských vztahů je nutný pro to, aby normy upravující dané vztahy tvořily jedno z odvětví jednotného systému sovětského socialistického práva?“ Pokouší se o odpověď na tuto otázku. Přitom navazuje na myšlenku S. S. Alexejeva, že „je potřebný takový stupeň vydělenosti daného okruhu společenských vztahů, který by vyžadoval zvláštní formu právní úpravy“.⁵²⁾ Upravované vztahy v takovém případě nemohou být podle Alexandrova postiženy obecnými pravidly jiných odvětví, je nezbytná formulace samostatných obecných ustanovení. O samostatné odvětví půjde jen tehdy, má-li svou specifickou *obecnou část*.

Argument o nedostatku obecné části byl proti hospodářskému právu i později dosti často uplatňován. Ve výše citované učebnici teorie státu a práva se autoři pokusili aplikovat tuto tezi obecně na celý právní systém.⁵³⁾ Systém práva se podle této teorie diferencuje na odvětví, pododvětví a právní instituty. Odvětví je souhrnem norem upravujících vztahy v určité sféře společenského života a je charakterizováno tou zvláštností, že zpravidla má tzv. obecnou část, která zahrnuje normy, v nichž jsou vyjádřena obecná pravidla, jež se týkají právní úpravy celé dané oblasti společenských vztahů. Pravidla norem obecné části právního odvětví se užívají při realizaci všech ostatních norem regulujících danou oblast vztahů. Avšak tím, že podle autorů učebnice je právní odvětví charakterizováno obecnou částí pouze „zpravidla“, mizí její význam jako oné hledané pevné hranice. Neexistence obecné části sama nepopírá ještě existenci příslušného právního odvětví (a s tím je nutno souhlasit). Obecná část nemůže sloužit ani jako hranice mezi odvětvím a pododvětvím. Podle učebnice má totiž i pododvětví svou vlastní obecnou část.

Existence obecné části tedy není vyhovujícím kritériem pro třídění právních norem na právní odvětví. Navíc se domnívám, že ani samotný pojem obecné části není dostatečně stabilní a určitý. Mají-li ji tvořit normy, které se aplikují na všechny společenské vztahy upravované daným právním odvětvím, je její konkrétní vymezení dosti obtížné. Obecná část totiž obsahuje zpravidla značný počet subsidiárních ustanovení aplikovatelných tehdy, není-li úprava zvláštní. V případě, že je vydáno zvláštní ustanovení, není možno použít normu obecné části a takový právní institut je vyňat z okruhu působnosti obecné části. Přesto nepochybně zůstává součástí právního odvětví. Vedle toho do právního odvětví patří i normy upravující vztahy mající určité specifičnosti a takové normy se vůbec neřídí obecnou částí (pravidlo podobnosti a souvislosti — srov. V. Knapp, cit. práce). Rozsah obecné části odvětví také není jednoznačný. Systematika platné úpravy není dostatečným vodítkem — svou vlastní obecnou část má nejen většina zákonů, ale i řada vyhlášek. Obecnou část právního odvětví je proto nutno konstruovat empirickým zkoumáním právních norem, zkoumáním, které

⁵²⁾ Srov. cit. čl.

⁵³⁾ Marxistsko-leninskaja obščaja teoriija gosudarstva i prava, Socialističeskoje pravo, Moskva 1973. autoři: N. G. Alexandrov, S. S. Alexejev, E. A. Lukačeva, A. V. Micevič, P. E. Nedbajlo, V. I. Nikitinskij, I. V. Pavlov, A. S. Pigolkin, A. A. Piontkovskij, I. S. Samoščenko, V. A. Tumanov, A. F. Šebanov, S. L. Javič.

může realizovat pouze odvětvová právní věda. Tímto způsobem by se ale dala vytvořit vlastní obecná část pro mnohou ucelenější skupinu právních norem, nejen pro právní odvětví jako celek.

Proti hospodářskému právu se vyslovili i autoři učebnice Sovětské správní právo z roku 1973.⁵⁴⁾ Říká se zde, že „z předmětu správního práva se někdy vylučují vztahy ve sféře správy (nebo řízení — upravljenje) socialistické ekonomiky (v poznámce se odkazuje na V. V. Laptěva: Předmět a systém hospodářského práva — I. P.). Přitom se ignoruje fakt, že v podmínkách socialismu hospodářství řídí stát, přičemž činnost při správě ekonomiky je v těchto podmínkách hlavní v mechanismu státní správy.“ Administrativní právo podle učebnice upravuje ty stránky majetkových vztahů, které ovlivňují správní orgány a přitom nevystupují jako subjekty občanského práva, ale jako subjekty státní správy vybavené administrativní mocí.

Ve stejném smyslu se proti hospodářskému právu vyslovuje Ju. M. Kozlov v práci „Hospodářská reforma, řízení a právo“.⁵⁵⁾ Podle jeho názoru v socialistickém státě velmi stoupá význam řízení národního hospodářství, takže vzhledem ke státní správě jako celku se snižuje podíl klasické správy a vzrůstá podíl státního řízení ekonomiky. Snaží se dokázat, že státní správa je jednotná a „ekonomické řízení jako samostatná kategorie správy nemá právo na existenci“. Názory podporující samostatné postavení hospodářského práva se snaží vyvrátit tvrzením, že orgány státní správy nelze členit podle objektu řízení, nelze vydělovat nějakou kategorii ekonomických orgánů, protože tím se tvrdí, že řízení ekonomiky není politickým řízením, že ekonomiku neřídí „politické, tj. státní“ orgány. Státní řízení ekonomiky je podle Kozlova podmíněno charakterem vlastnictví jako státního vlastnictví a nezbytností jednotné řídicí vůle, která musí mít mocenský charakter. Státní řízení národního hospodářství je ve své podstatě administrativní, tj. založené na *subordinaci*. Specifickým rysem hospodářské reformy podle Kozlova bylo to, že se zaměřovala nejen na organizační formy řízení, ale především na obsah, který je ekonomický a je nutno sladit ho s ekonomickými zákonitostmi. Dělení metod řízení na ekonomické

⁵⁴⁾ Sovětskoje administrativnoje pravo, Moskva 1973, učebnice pro právnické fakulty, pod redakcí Ju. M. Kozlova.

⁵⁵⁾ Chozjajstvennaja reforma, upravljenje i pravo, kolektivní práce pod redakcí Ju. M. Kozlova, Moskva 1973. Kritiku Kozlovovy koncepce v naší právní literatuře podal rovněž K. Čapek. Srov. K. Čapek: Právní postavení socialistických podniků, Praha 1976, str. 378–380. Na str. 378–379 tento autor např. říká: „Jestliže se totiž na jedné straně bude zdůrazňovat, že státní řízení národního hospodářství je mocensko-organizační výkonnou a nařizovací činností socialistického státu, že vztahy řízení jsou volními mocensko-organizačními vztahy, které mohou mít pouze ekonomické zaměření, a že postavení státu je v oblasti hospodářství v podstatě stejné jako v jiných oblastech, jež jsou předmětem státní správy, pak nelze na druhé straně očekávat, že státní orgány hospodářského řízení budou postupovat podstatně jinak než orgány státní správy v jiných oblastech. Jejich rozhodnutí tedy budou založena, jak uvádí Alexejev (...), především na volné úvaze...“ Na základě poznatků ekonomické vědy dále dovozuje, že tyto vztahy mají povahu vztahů ekonomických a jejich právní úprava je úpravou hospodářskoprávní.

a administrativní je pouze podmíněné, administrativní i ekonomické principy se realizují v mocenskoprávních formách.

Kozlov argumentuje současně a týmiž argumenty proti ekonomickým teoriím i proti hospodářskému právu. Tak obviňuje zastánce hospodářského práva z právního nihilismu, tvrdí, že popírají právní formu hospodářského řízení. Podle Kozlova žádná speciální ekonomická forma řízení neexistuje, ekonomický obsah musí nabýt formy správněprávní nebo státněprávní.

Kozlov argumentuje rovněž proti názorům, podle nichž stát je nejen součástí nadstavby, ale díky své hospodářské řídicí činnosti se stává i součástí základny. Jeho základní koncepcí je myšlenka jednoty státní správy, od níž nelze odtrhávat ani oblast řízení národního hospodářství. Z této jednoty vyplývají i teze o jednotě soustavy správních orgánů. Teoriím hospodářského práva vytýká, že porušují tuto jednotu správní činnosti, usilují o vydělení určité kategorie správních orgánů atd. I ekonomické metody řízení mají podle Kozlova administrativně právní formu. Za nesprávnou považují výtku, že zastánci hospodářského práva popírají političnost hospodářského řízení. Kozlov totiž na mnoha místech ztotožňuje státní a politické. Politickou povahu však mohou mít nejen státní orgány.

Kozlov postihuje racionálně mnohé stránky soudobých ekonomických a hospodářskoprávních koncepcí. Jeho argumentace však tyto myšlenky přesvědčivě nevyvrací. Někdy se dopouští určité absolutizace, popř. zkreslování těchto teorií. Tak se např. domnívám, že nelze říci o hospodářskoprávní koncepci, že staví „proti sobě“ politické a hospodářské řízení, nebo že staví hospodářské řízení „mimo rámec státního řízení“.

Sovětské občanské právo, učebnice vydaná v Moskvě v roce 1973,⁵⁶⁾ vychází ze širokého chápání předmětu občanského práva. Občanské právo reguluje majetkové vztahy spjaté s využíváním zbožněpeněžní formy a některé nemajetkové vztahy s nimi spjaté. Sovětské občanské právo podle těchto autorů vždy vycházelo z jednoty občanskoprávní úpravy, a to nezávisle na účastnících občanskoprávních vztahů (občané, organizace). Tato jednota je podmíněna jednotou ekonomiky, osobních a společenských zájmů. V učebnici se znovu operuje argumenty, které lze nalézt již v článcích z let 1956–1960. Ani argumentace této publikace tedy nepřináší novou a přesvědčivou koncepci.

Jednou z nejnovějších prací zabývajících se rovněž otázkou postavení hospodářského práva v systému práva je učebnice hospodářského práva od V. P. Gribanova a O. A. Krasavčikova.⁵⁷⁾

Autoři se vyslovují v učebnici proti hospodářskému právu jako samostatnému právnímu odvětví a svou argumentaci zaměřují proti konkrétní koncepci V. V. Laptěva. Tvrdí, že hospodářské právo nemá stejnorodý předmět úpravy. Souhlasí se zastánci hospodářského práva v tom, že organizační a majetkové vztahy tvoří jednotnou sféru socialistického hospodaření. Dodávají však, že „jednota neznamená totožnost, ale podstatnou sou-

⁵⁶⁾ Sovětskoje graždanskoje pravo, Moskva 1973.

⁵⁷⁾ V. P. Gribanov, O. A. Krasavčikov: Chozjajstvennoje pravo, Moskva 1977.

vislost rozdílného a jestliže není této podstatné souvislosti, jestliže není *rozdílného*, není ani jednoty a není ani důvodu usuzovat na její existenci. To se stejně vztahuje jak na jednotu sféry socialistického hospodaření, tak na jakoukoli jinou skutečnou jednotu mimo hranice této společenské sféry“.⁵⁸⁾

Teoretici hospodářského práva podle autorů učebnice ztotožňují netožné organizační a majetkové vztahy, které jsou sice jednotné, ale nikoli stejnorodé. Autoři učebnice k tomu říkají: „Kardinální rozdíl mezi organizačními a majetkovými vztahy vyplývá z toho, že vznikají-li majetkové vztahy bezprostředně v samém procesu výroby a rozdělování materiálních statků, organizační vztahy vznikají ve sféře *organizování* tohoto procesu. Těsná souvislost mezi nimi je neztotožňuje ani nečiní stejnorodými.“⁵⁹⁾

Jestliže však autoři dostatečně jednoznačně objasňují, co chápou jednotou, měli by obdobně postupovat u pojmů stejnorodosti a totožnosti.

Proti termínu totožnost společenských vztahů ve smyslu, v němž je v učebnici použit, lze mít námitky. Totožnost nemůže znamenat nic jiného než úplnou shodu ve všech prvcích. V úvahách o právním systému však jde o skupiny netotožných společenských vztahů — ať už mluvíme o jednom právním odvětví, nebo o několika. Jestliže vymezí nauka předmět právního odvětví, činí tak pomocí abstrakce, zobecnění a nemůže tak činit hledáním totožných společenských vztahů. Ani Laptěv se zřejmě nedomnívá, že jde o skutečnou totožnost. Vezmeme-li v úvahu nepřesnost použití tohoto termínu (ať zastánci hospodářského práva, nebo odpůrci), nelze argumentovat poukazem na rozdílnost společenských vztahů. Tedy totožnost ve smyslu Laptěvovy koncepce nemůže vylučovat rozdílné vlastnosti společenských vztahů, ale může znamenat pouze stejnorodost.

Gribanov a Krasavčikov se pokoušejí dokázat, že organizační a majetkové vztahy nejsou totožné (s čímž je nutno souhlasit), že netvoří jednu, ale dvě skupiny vztahů, mezi nimiž jsou podstatné rozdíly. Domnívám se však, že v tomto bodě jejich argumentace ztrácí přesvědčivost. Vychází totiž z vymezení organizačních a majetkových vztahů, které předpokládá jasné rozhranění⁶⁰⁾ mezi oblastí samotné výroby a oblastí organizování tohoto procesu. Obě tyto oblasti však souvisí natolik úzce, že se prolínají. Při organizování výroby tak mohou vznikat majetkové vztahy a naopak majetkové vztahy mohou plnit organizační funkce. I když lze mluvit o převládajícím charakteru určitých vztahů, je třeba vzít v úvahu, že hospodářské vztahy obsahují mnohdy jak majetkové, tak organizační prvky.

⁵⁸⁾ Tamtéž, str. 18–19.

⁵⁹⁾ Tamtéž, str. 19.

⁶⁰⁾ Tamtéž, str. 24: organizační vztahy jsou „ty společenské vztahy, které vznikají v souvislosti s normalizací (uspořádáním, formováním atd.) jiných společenských vztahů, koordinováním jednání jejich účastníků nebo formováním (stejně jako reorganizováním nebo likvidováním) určitých společenských útvarů (podniků, zařízení aj.)“; dále se uvádí: „Majetkové vztahy — jsou konkrétní společenskoekonomické vztahy vznikající mezi určitými osobami (orgány řízení, podniky, sdruženími aj.) při držbě, užívání a disponování výrobními prostředky a spotřebními předměty.“

Tuto koncepci se, myslím, autorům učebnice nepodařilo vyvrátit, a tím ani nepopřeli stejnorodost předmětu hospodářského práva.

Za nedostatek považují i skutečnost, že v učebnici není vymezen obsah pojmu stejnorodost, že se jím operuje jako něčím obecně známým. Je-li však stejnorodost považována za kritérium, je zcela nezbytné chápat ji přesně a jednotně. V každém případě je nutno připustit, že stejnorodé mohou být i vztahy netotožné. Popřením totožnosti (ve shora uvedeném smyslu) není tedy automaticky popřena stejnorodost vztahů. To platí o to víc, že Griбанov a Krasavčikov přiznávají hospodářským vztahům jednotnou povahu.

Překážkou úspěšnosti diskuse je tedy mimo jiné i terminologická nejednotnost.

Pokusy o vymezení jednotlivých právních odvětví jsou někdy poznamenány nedomyšleností obecně teoretických koncepcí. V tomto smyslu je užitečné připomenout Leninova slova, na něž poukazuje také V. G. Afanasjev: „Ten, kdo se pouští do dílčích otázek bez předběžného řešení otázek obecných, bude na každém kroku, aniž si to uvědomí, nevyhnutelně na tyto obecné otázky ‚narážet‘. A narážet na ně slepě v každém jednotlivém případě znamená odsuzovat naši politiku k nejhoršímu kolísání a bezzásadovosti.“⁶¹⁾

Námítky uplatňované proti hospodářskému právu v průběhu diskuse v SGP v letech 1956–1960 lze shrnout do několika skupin:

- Obecná ustanovení občanského práva se vztahují i na hospodářskoprávní vztahy, vytvořením hospodářského práva jako samostatného právního odvětví by došlo k dublování (Děnisov, Bernštejn, Genkin).
- Není možné vytvořit vlastní obecnou část hospodářského práva, což je vlastně druhá strana předchozího argumentu (Ioffe, Šargorodskij).
- Nelze slučovat úpravu státního a družstevního socialistického vlastnictví, nelze spojovat tak různorodé vztahy, jako jsou horizontální a vertikální, organizační a majetkové vztahy.
- V občanském i hospodářském právu je stejná základní metoda úpravy – rovnost stran. Plánovitost není specifická jen pro hospodářské právo, existuje i v občanském právu (Děnisov, Bernštejn). I v hospodářských vztazích existuje svobodná vůle stran.
- Jde o snahu odtrhnout právní úpravu ekonomického obratu mezi organizacemi a občany atd., což znamená odmítnutí jednoty ekonomického obratu v socialistické společnosti (Děnisov, Bernštejn).
- Většina autorů připouští, že hospodářské vztahy jsou sice specifické, ale ne natolik, aby přestaly být předmětem úpravy občanského práva (Genkin, Děnisov, Bernštejn).
- Vztahy v zahraničním obchodě nemohou tvořit samostatné odvětví a nelze je přiřadit ani k hospodářskému právu, ani k občanskému právu v jeho zúženém pojetí.

⁶¹⁾ V. I. Lenin: Spisy, sv. 12, Praha 1956, str. 478.

Všechny tyto argumenty nejsou nevyvratitelné, o některých protiargumentech jsem se zmínila výše. Kromě příslušných protiargumentů je třeba vzít v úvahu i tendence současného společenského vývoje. To je především stoupající význam právní regulace národního hospodářství a velký kvantitativní rozsah této regulace, politickými orgány stále více zdůrazňovaný zájem na větší efektivitě hospodářskoprávních předpisů a úsilí o zdokonalování a prohloubení úpravy. V souvislosti s těmito evidentními fakty klesá snaha potlačit v oblasti teorie hospodářskoprávní koncepce. Teorie hospodářského práva se rozvíjí, přibývají specializovaní hospodářští právníci a právní praxe se jednoznačně přiklání na stranu zformování samostatného odvětví hospodářského práva.

Přes všechny tyto pozitivní jevy nebyla dosud v SSSR přijata koncepce hospodářského zákoníku (ačkoli již byl vypracován jeho návrh) a nezdá se, že by v dohledné době bylo hospodářské právo definitivně uznáno jako samostatné právní odvětví.

Diskuse v SGP byla oficiálně uzavřena v roce 1960. Byly schváleny základy občanského zákonodárství SSSR, což mnozí považovali za tečku za diskusí. Existence kodexu však není ukazatelem existence právního odvětví — o tom jsem se již zmínila výše. Dokonce lze říci, že není ani rozhodující, zda právní teoretici existující skupinu právních norem nazývají právní odvětvím nebo ne, zda diskuse o odvětví skončila nebo pokračuje. To vše plyne z názoru o objektivním charakteru právního systému.

Z hlediska zájmu dělnické třídy, který je považován za významné kritérium diferenciací na právní odvětví, je v současné etapě vývoje socialistické společnosti takřka nejvýznamnějším úkolem regulace národního hospodářství regulace taková, která rozvoj národního hospodářství urychluje a podporuje v souladu se společenským zájmem. Je proto nesporně v souladu s tímto zájmem i rozvoj hospodářského práva jako právního odvětví. Kritériem správnosti teorie v marxistické vědě vždy musí být praxe. A praxe hovoří jednoznačně ve prospěch hospodářského práva.

Pokud jde o současný stav diskuse o hospodářském právu v sovětské literatuře, lze říci, že nedošlo ke sjednocení názorů, ale naopak vyhranilo se několik proudů. Jednak odpůrci hospodářského práva argumentující buď z pozic občanského práva, nebo z pozic správního práva, dále skupina zastánců hospodářského práva, která je celkem jednotná a jejímž nejvýznamnějším představitelem je V. V. Laptěv a konečně skupina „středu“, která zachovává víceméně neutrální postoj. Pozornost věnovaná tomuto tématu koncem padesátých let přirozeně opadla, spíše úvodní partie nových učebnic setrvačně zaujímají určitá stanoviska. Vzhledem k nezbytnosti řešení konkrétních otázek právní vědou je tento vývoj pochopitelný. Je možné rovněž konstatovat, že přes uvedenou nejednotnost posunují se stanoviska z krajních poloh blíže ke středu zejména tím, že se běžně uznává určitá specifičnost i jednotnost hospodářských vztahů.

Domnívám se, že z diskuse je možné vyvodit ještě jeden závěr. Základní příčinou přetrvávající nejednotnosti stanovisek je nedostatek plně vyho-

vující obecné teorie právního systému, nejasnosti v chápání diferenčních kritérií, pojmu právní odvětví, pododvětví atd.

Pokud jde o další vývoj hospodářskoprávní koncepce, je možné se domnívat, že trvalý růst významu i rozsahu tohoto odvětví a stále zřejměji vystupující specifická hospodářských vztahů povede nutně dříve nebo později k jeho všeobecnému uznání.

ИРЕНА ПЕЛИКАНОВА

К дискуссии о хозяйственном праве в советской юридической литературе

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается дискуссия о хозяйственном праве, которая проходила и в известной степени проходит еще в настоящее время в советской литературе. В дискуссии можно разграничить два основных этапа. В этой связи статья подразделяется на вводный раздел, занимающийся общими теоретическими вопросами, и на последующие две части. В первой из них рассматривается дискуссия в советской научной литературе 20—30 гг., а вторая обнимает период второй половины пятидесятих годов. Скорее в качестве дополнения дается анализ и некоторых мнений, высказанных по данному вопросу в публикациях за последние годы.

В вводном разделе в общих чертах и в краткости охарактеризованы явления, которые привели к возникновению хозяйственно-правовых теорий. Автор стремится к осмыслению предмета и цели дискуссии, к сжатой характеристике прохождения последней.

В первой главе статьи сделана попытка выдвинуть основные общетеоретические вопросы, освещение которых, по мнению автора, крайне необходимо в целях объединения взглядов на систему социалистического права. В этом разделе не имелось в виду разрешить основные вопросы, а скорее всего обратить внимание на их весомость и сложность. Речь идет прежде всего об определении самого понятия правовой системы, далее о понятии дифференциации системы, о различительных критериях и об определении понятия правовой отрасли в подотрасли. Здесь же отмечены некоторые воззрения в данной области, опубликованные в чехословацкой научной литературе (В. Кнапп, Э. Кучера).

Вторая глава обнимает период первого этапа дискуссии о хозяйственном праве — период двадцатых и тридцатых годов. В этом разделе автор отправляется прежде всего от взглядов П. И. Стучки. Описывается им процесс развития его взглядов — от социального права, включая „гражданское или хозяйственное“ право, и кончая хозяйственно-административным правом. Автор останавливается также на отказе от концепции хозяйственно-административного права, заявленном уже в указанный период. Ссылаясь главным образом на работы Л. Я. Гинзбурга и А. Г. Гойхбарга, автором документируется широкое понимание хозяйственного права.

Хозяйственно-правовая концепция двадцатых и тридцатых годов оценивается автором прежде всего в связи с историческими условиями того времени, с учетом их неизбежной исторической ограниченности. С другой же стороны подчеркиваются им положительные стороны этих теорий, в которых уже в наиболее раннем периоде социалистического государства отразились многие важнейшие и новые черты общественных отношений в экономической области.

Последняя часть статьи, озаглавленная „Взгляды на хозяйственное право, высказанные в ходе дискуссии о системе советского социалистического права во второй половине пятидесятих годов“, состоит из краткого введения и двух разделов.

В вводном разделе даются более четкие определения второго этапа дискуссии о хо-

хозяйственном праве и последний включается в контекст дискуссии, проходящей также в других социалистических странах. Здесь же дается его оценка применительно к первому этапу и делается попытка сравнить концепции хозяйственного права двадцатых и тридцатых годов с концепциями данного периода.

В первом разделе последней главы работы рассматриваются взгляды сторонников хозяйственного права на его предмет, значит взгляды, опубликованные в журнале „Советское государство и право“ в период 1956—1960 гг. Отдельные статьи следуют за собой в хронологическом порядке и наряду с краткой характеристикой мнения их авторов делается попытка дать критический анализ и оценку каждой концепции. Здесь же рассматриваются взгляды тех, кто хотя и прямо не относится к числу сторонников хозяйственного права, но против него не выступает и считает вполне возможным его самостоятельное существование как правовой отрасли (Л. И. Дембо). Производится разбор концепций следующих сторонников хозяйственного права: В. С. Тадевосьяна, В. П. Ефимочкина, И. В. Павлова, В. В. Лаптева и В. К. Мамутова. З. М. Заменгоф, Я. Ф. Миколенка.

Последний раздел работы посвящен противникам хозяйственного права как самостоятельной правовой отрасли. Автором рассматриваются статьи Д. М. Генкина, В. Кнаппа, О. С. Иоффе, М. Д. Шаргородского, С. С. Алексеева, А. И. Денисова и Н. И. Бернштейна. В заключение сделана попытка обобщить аргументы этих авторов, использованные ими в ходе дискуссии на страницах СГП по вопросам хозяйственного права.

Кроме разбора статей указанных авторов рассматриваются также некоторые воззрения, опубликованные в последние годы. В частности, это — взгляды Ю. М. Козлова, В. П. Грибанова.

Статья заканчивается попыткой дать оценку современного положения в дискуссии и описания места хозяйственного права, занимаемого им в наше время и отражающегося главным образом в политических документах, а также в правовой теории и научной литературе. Учитывая дальнейшие перспективы думается, что все отчетливее вырисовывающаяся специфичность хозяйственных отношений, сказывающаяся в неуклонно возрастающем в количественном отношении и в качественно совершенствующемся хозяйственном законодательстве, вместе с явной заинтересованностью рабочего класса в эффективном упорядочении данной сферы общественных отношений, рано или поздно неизбежно приведет к всеобщему признанию хозяйственного права в качестве самостоятельной правовой отрасли. Подтверждением этого служит и процесс развития дискуссии о хозяйственном праве.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA 1–2/1979

Redakční rada časopisu: prof. JUDr. Zdeněk Lukeš, CSc. (předseda);
JUDr. Karel Malý, CSc. (tajemník); doc. JUDr. Dagmar Císařová, CSc.;
prof. JUDr. Jaromír Kincl, DrSc.; prof. JUDr. ing. Eduard Kučera, DrSc.,
doc. JUDr. Jiří Švestka, CSc.
Vydala Univerzita Karlova, Praha

Prorektor-editor prof. RNDr. Václav Prosser, CSc.
Odpovědný redaktor doc. RNDr. Jiří V. Černý, CSc.,
Vedoucí univerzitní edice PhDr. Zdeňka Vávrová-Rejšková

Graficky upravil Jaroslav Příbramský

Z nové sazby písmem Primus vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p.,
Brno, závod 1

Náklad 500 výtisků

Vydání 1.

Kčs 20,—

46 018

Kčs 20,—